

Vate

kovara kulturî

Derheqê Kirmanckî de Kombîyayîşê Çarine

Haydar Diljen

Programandê Partîyandê Kurdan di Persa Ziwani

Dengbêj Serdar

“To ke Xo Nas Nêkerd Kes Qîymet To Nêdano”

Mehmet Uzun

Alfred Nobel û Xelata Nobelî ya Edebîyatî

Cemîl Gundogan

Kovara Vateyî û Têkilîya Lehçeyanê Kurdkî ser o

Memed Drewş

Wenden û Nuştena Kurdkî ser o

Wisar, 1998

Qate

Kovara Kulturî

Hûmar: 4

Wisar, 1998

Serredaktor:

Malmîsanij

Redaksiyon:

Haydar Diljen, J. Îhsan Espar,
Cemîl Gundogan, Malmîsanij, Mehmet Uzun

Însiyatifê destpêke:

Osman Aytar, Yildiray Beyazgul,
Çeko, Mûnzûr Çem, Memo Darrêz,
Nihat Elî, Lerzan Jandîl,
Huseyîn Kulu, Seyîdxan Kurij,
Robîn Rewşen, Kamer Soylemez,
Kazim Temurlenk, Şukrî Urgan

Temsîlkarê Almanya:

Mûnzûr Çem
Faks: +49 - 30 - 611 33 19

Seveta aboneyîye û tîkîliye (Almanya de):

L. Ballikaya
C/O Vereinstadtteil VHS e.v.
Postfach 62 07 46
10 797 Berlin/Almanya

Temsîlkarê Norveçî:

M. Darrêz
Box: 2545
7001 Trondheim/NORVEÇ

Temsîlkarê Hollanda

Ferhad Amedî
Delfzyl Str. 81
6835 CM Arnhem/HOLLANDA
Tel: +26-323 26 95

Şertê aboneyîye:

Welat	serrêk	6 aşmî
Tirkiya:	40 DM.....	20 DM.
Almanya:	40 DM.....	20 DM.
Swed:	250 SEK.....	125 SEK.
Welatê binî:	70 DM.....	35 DM.

Vayî: 10 DM./50 SEK.

Îlan:

Riperrêk: 200 DM./1000 SEK.
Nêm riperr: 100 DM./500 SEK.
Çarêgriperr: 50 DM./250 SEK.

Çap: Apec Tryck & Förlag, Stockholm

ISSN:1401-2995

Postgiro:

Kurdiska Kultur och Språkföreningen
475 16 98-4 SWEDEN

Adres:

Î. Espar
Odd Fellowvägen 29
S-127 32 Skärholmen/SWEDEN

Berpirsiyariya her nuştî yê nuştoxî/nuştuxe bi xo ya.

TEDE

Wendoxan rê.....	3
Derheqê Kirmanckî de Kombiyayîşê Çarine.....	4
Haydar Diljen	
Programandê Partîyandê Kurdan di Persa Ziwani.....	19
Lerzan Jandil	
Sedserra 19ine de Halê Împaratoriya Osmanîyan û Vuriyenê nê Demî -II.....	22
Dengbêj Serdar	
“To Ke Xo Nas Nêkerd Kes Qiymet To Nêdano”.....	32
Mehmet Uzun	
Alfred Nobel û Xelata Nobelî ya Edebiyatî.....	39
Cemil Gundogan	
Kovara Vateyî û Têkilîya Lehçeyanê Kurdkî ser o.....	49
Memed Drewş	
Wenden û Nuştena Kurdkî ser o.....	57
Ali Heyder Sever	
Naline.....	61
Seyîdxan Kurij	
Çewligî ra Dêrî.....	62
Mûnzûr Çem	
Vilikê Verê Vare.....	66
Gawanê Kurdistanî	
Şîrî.....	75
Firat Çelker	
Zon.....	77
J. Îhsan Espar	
Beyi Se Bena? -III.....	79
Ripelê Fiqrayan.....	95
Wendoxan ra.....	97
Çend Rojnameyanê Fransî û Îngilîzî de Xoverrodâyîşê Dêrsimî.....	100
Celadet Alî Bedirxan	
Ferhenga Kurdî (Kurmancî)-Frensî-IV.....	104
Alfabe.....	112

Wendoxê birêzî

Ma bi hûmara (sayî) çarine newe ra pîya yî. Bi na hûmare serra ma debena. Serrêk ra ver ma dest bi vetişê Vateyî kerdbi.

Sey hûmaranê bînan, na hûmara ma de zî çî edebî, çî folklorîk, çî derheqê tarîx û zîwanî de nuştayê ciya-ciyayî estê. Hetanî ke ma dest ra yeno ma wazenê ke kovarêk layiqê şîma wendoxan amade bikerê. Ma elaqe û piştîdayîşê şîma hemînî rê zaf sipas kenê û hêvî kenê ke na hûmare bi zerr ba şîma bo.

Nuştox û wendoxanê ke ma rê hetanî ewro nuşt, kovare hîna xurt kerde. Bi taybetî yê ke Kurdîstan û Tirkîya ra nusenê, seke bûya welatî xo reyra bîyarê, moralê ma pêtenê. Hîna zaf zî gama ke behsê hedîseyanê welatî û şarê ma kenê. Ma ewro ra pey zî nuşte û mektubanê şîma pêroyînî pawenê.

Tanî wendoxan zî bi ardimê maddî piştî day Vateyî; sey *Kamîl, Ezîz Bazencîr, Wisîf Kaymak, Şukrî Derîn* û çend wendoxanê bînan. Bi ardimê nê kesan Vate welat de zî çap bi, ma înan rê zaf sipas kenê.

Hêvîya ma a ya ke şîma wendoxê delalî yê ke hetanî nîka abone nêbîyê ewro ra pey bibê abone. Şîma yê ke abone yê zî xo vîr a mekerê ke bi na hûmare aboneyîyeya şîma ya serrêk qediyêna, ganî (gerek) şîma aboneyîyeya xo newe bikerê.

Peydakerdeşê aboneyanê neweyan de zî ma şîma wendoxan ra ardim û desteg wazenê.

Qapaxê peynî yê na hûmare de ma yew (jû) fotografê Pîranî çap kenê û embazê (hevalê) şawitoxî (rusnayoxî) rê sipas kenê. Ma şîma wendoxanê bînan ra zî fotograf, risim, karîkatur û nuştayan pawenê.

Bi hêvîya rojanê hîna weşan...

Vate

DERHEQÊ KIRMANCKÎ DE KOMBÎYAYÎŞÊ ÇARINE

Duisburg, 10-13ê nîsane 1998

Roja 10ê menga (aşma) nîsane, şaristananê Almanya ra Duisburg de kirmanckî (kirdkî, dimilkî, zazakî) ser o kombîyayîşê çarine dest pêkerd û çar rojî ramit. Nê kombîyayîşî de nê hewtês kesî amade bîy:

Yildiray Beyazgul (Gimgim)
Aydin Bîngol (Gimgim)
Mûnzûr Çem (Dêrsim)
J. Îhsan Espar (Pîran)
Huseyîn Girit (Erzingan)
Lerzan Jandîl (Gimgim)
Wisif Kaymak (Pîran)
Elîf Kiliç (Dêrsim)
Çeko Kocadag (Gimgim)
Seyidxan Kurij (Çewlîg)
Huseyîn Kûlû (Dêrsim)
M. Malmîsanij (Pîran)
Selîm Mûrat (Pali)
Kamer Soylemez (Dêrsim)
Mehmet Taş (Dêrsim)
Kazim Temurlenk (Dêrsim)
Şukrî Urgan (Hêni)

Nê kombîyayîşî de amadebîyayoxî nê meseleyan ser o vindertî û meylê xo tesbît kerdî:

- Kilmnuşteyî (bi tirkî “kısaltmalar“)
- Herfa pêragirêdayene/herfa pêrabestene (kaynaştırma harfi)
- Îzafe (tamlama)

- Sifetî ra name virastene (sıfattan isim türetmek)
- Zafhûmarê nameyan (isimlerin çoğulu)
- Çend edatî (birkaç edat)
- Çend konjonksiyonî (birkaç bağlaç)
- Mesderê fîlan (fiillerin mastarları)
- Termê îdarî û sîyasî (yönetim ve siyaset ile ilgili terimler)
- Tîya de ma nê xusûsan de meylê kombîyayîşî nusenî.

I) KILMNUŞTEYÎ

Çend kilmnuşteyê ke no kombîyayîş de tesbît bîy, nê yê:

kirmanckî (zazakî)	tirkî
b. (biewnîre)	bak
çc. (çimeyo corîn)	yagk. (yukarıda adı geçen kaynak)
env. (esero ke nameyê xo vêreno)	age. (adı geçen eser)
ec. (esero corîn)	yage. (yukarıda adı geçen eser)
n. (nîyade)	bak
nc. (nuşteyo corîn)	yagy. (yukarıda adı geçen yazı)
nnv. (nuşteyo ke nameyê xo vêreno)	age. (adı geçen yazı)
r. (rîpel)	s. (sayfa)
ûêb. (û ê bînî)	vd. (ve diğêrleri), vb. (ve başkalari), vs. (ve saire)
ûsn. (û sey nînan)	vb. (ve benzeri, ve benzerleri)

II) HERFA PÊRAGIRÊDAYENE (HERFA PÊRABESTENE)

Kirmanckî de nê di herfê pêragirêdayene estê: Y, W.

Nimûne:

Y	W
gayan (ga+y+an), ...	gawû (ga+w+û),
koyan (ko+y+an)	kowû (ko+w+û)

Kombîyayîşê Kirmanckî yê diyine ra yew grube

Nê nimûneyanê corînan de “ga” û “ko” yewhûmar (bi tirki “tekil”) ê. Gama ke nê kelîmeyî suffiksê zafhûmarîye (çoğul takısı) gênê, benê “gaan”, “koan”. Labelê semedo ke di vokalî (iki sesli) yanî “a” û “a” yan zî “o” û “a” yenê tê hete, herfa pêragirêdayene dekwena mîyanê nê di vokalan û benê “gayan” (ga+y+an) û “koyan” (ko+y+an). Tanî şîweyan de herfa pêrabestene “y” ya, tanî şîweyan de zî “w” ya, labelê meylê kombîyayîşî nê her di herfan ra herfa “y” ser o yo.

Nimûne:

meylê kombîyayîşî .... formê bînî ..... tirki

Gayan bîyare. .... Gawû bîyare. .... Öküzleri getir

Koyan ra vewre esta. Kowû ra vewre esta. Dağlarda kar var.

Hesen o yo, Roşan zî no yo. .... Hesen o wo. Roşan zî no wo. ... Hasan budur, Roşan da odur.

III) ÎZAFE

Eke kelîmeya nêrî (bi tirkî “eril sözcük”) bi “-e” biqedîyo, îzafe de no “-e” nusîyêno.

Nimûne:

meylê kombîyayîşî ..... formê bînî ..... tirkî
 name .... nameyê to ..... namê to ..... senin adın
 mele .... meleyê hêgayanê ma.. melê hêgayanê ma .. bizim tarlaların
 çekirgesi

IV) NAME

Sifetî ra Name Viraçtene

Kirmanckî de car ra ca formê suffiksê sifetî ra nameviraçtene vurîyêno (bedilîyêno). Tanî cayan de no suffiks “-îye” yo, labelê cayanê bînan de “-ey”, “-ê” yan zî “-î” yo. Kombîyayîşê ma nê forman ra “-îye” tercîh kerd.

Nimûne:

meylê kombîyayîşî formê bînî tirkî
 -îye ..... -ey, -ê, -î ..... -lık
 nêweş ..... nêweşîye ..... nêweşey, nêweşê, nêweşî ..... hastalık
 serbest ..... serbestîye ..... serbestey, serbestê, serbestî ..... serbestlik,
 özgürlük

Zafhûmarê Nameyan

Kirmanckî de suffiksane zafhûmarîye ra yew zî “-î” ya. Tanî cayan de eke kelîme bi vokal biqedîyo, na “-î” nêvajîyêna. Ma vajî gama ke “ga” beno zafhûmar, beno “gaî”, lebelê semedo ke di vokalî yenê tê hete herfa pêragirêdayene dekewena mîyanê nê di vokalên û kelîme bena “gayî”. Tanî cayan de semedê asaneya telaffuzî ra “-î” ya peyene kewena û na kelîme bê “-î” vajîyêna bena “gay”. Meylê kombîyayîşî gore, herçiqas ke ziwanê qisekerdişî de tanî cayan de wina bibo zî ziwanê nuştîşî (yazî dili) de ganî na “-î” binusîyo (bêro nuştene).

yewhûmar ..... zafhûmar/meylê kombîyayişi..... zafhûmar/formê bînî

ga ..... Gayî vaş wenê..... Gay vaş wenê.

vate ..... Vateyi bes nîyê, kar zî lazim o..... Vatey bes nîy, kar zî lazim o.

V) EDAT (PREPOZÎSYON Û POSTPOZÎSYON)

Çend Edatî

No kombîyayiş de ma çend edatan (bi tirkî “edat”) ser o vindertî.

1) bi

Edatê “bi” ca ra ca cîya vajîyêno. Sey “bi”, “be”, “ve”, “ebi”, “ebe”, “eve”, “pey”. Meylê kombîyayişi nê forman ra “bi” ser o yo.

Nimûne:

kirmanckî ..... tirkî

Bi qeleme nuşt. .... Kalemle yazdı.

Bi dest werd. .... Elle yedi.

Ez şina bi Dîyarbekir. .... Diyarbakır'e gidiyorum.

Ez şina ver bi Dîyarbekir. .... Diyarbakır'a doğru gidiyorum.

O bi xo ame. .... O kendisi (bizzat) geldi.

Ez bi Roşanî ra şîya. .... Roşan ile [birlikte] gittim.

Ko bi ko gêra. .... Dağ dağ dolaştı.

Bi peranê xo erîna. .... Kendi parasıyla satın aldı.

2) rê

Tanî cayan de herunda “rê” de “rî”, “re” yan zî “r” vajîyêno, labelê meylê kombîyayişi nê forman ra “rê” ser o yo.

Nimûne:

meylê kombîyayişi ..... formê bînî

rê ..... rî/re/r'

mi rê ..... mi rî/mi re/mi r'

çi rê ..... çi rî/çi re/çi r'

3) se, sey

Kirmanckî de tanî cayan de “se” û “sey” (bi tirkî “gibi”, “kadar”), tanî cayan de “ze”, “zey”, “heze” hezey”, “sê”, “zê” yan zî “hezê” vajîyêno. Erebkî de kelîmeya “zey”, kurmanckî û fariskî de zî “sa” (bi tirkî “gibi”) esta. Meylê kombîyayişi nê forman ra “se” û “sey” ser o yo.

Nimûne:

kirmanckî ..... **tirkî**

Xortî sey camêrdan xo ver ro da. .... Delikanlı erkekçe (yiğitler gibi) direndi.

Ez sey to nîya. .... Ben senin gibi değilim./Ben senin kadar değilim.

A sey yew vila pulisîyaya bî. .... O solgun bir çiçek gibiydi.

Sipî yo se vewre. .... Kar gibi beyazdır.

Ehende nemr o ke, se peme. .... O kadar yumuşak ki, pamuk gibi.

VI) KONJONKSİYON

Çend Konjonksiyonî

No kombîyayîş de ma konjonksiyonanê (bi tirkî “bağlaç”) cêrînan ser o vindertî:

1) ke

Herunda “ke” de tanî cayan de “ki”, “ku”, “ko”, “go” yan zî “gi” vajîyêno. Meylê kombîyayîşî nê forman ra “ke” ser o yo. Nimûne:

kirmanckî ..... **tirkî**

Ti mevaje ke zurî keno. .... Meğer yalan söylüyormuş.

Çîyo ke ez zana ti zî zanî. .... Benim bildiğimi sen de biliyorsun.

Xorto ke yeno birayê min o. .... Gelen delikanlı kardeşimdir.

Mi nêwaşt ke a kêneke bêro. .... O kızın gelmesini istemedim.

O ameyo tîya ke biwano. .... O buraya okumak üzere gelmiş.

Şîma vajêne ke ma zî vajî. .... Siz söyleyin ki biz de söyliyelim.

2) eke

Herunda “eke” (bi tirkî “eğer”, “şayet”) de tanî cayan de “eki” yan zî “ek” vajîyêno. Meylê kombîyayîşî nê forman ra “eke” ser o yo.

Nimûne:

kirmanckî ..... **tirkî**

Biko, eke ti zanî vaje, eke ti nêzanî biperse..... Yavrum, biliyorsan söyle, bilmiyorsan sor.

Eke a bêra o zî yeno..... Eger o (kız/kadın) gelirse o (erkek) da gelir.

Eke ti nêzanî ti çi rê nusenî, ti mecbur î ke binusî?..... Bilmiyorsan neden yazıyorsun, yazmak zorunda mısın?

3) zî, kî

Kirmanckî de, herunda “jî”yê kurmanckî (kirdaskî) û “de”yê tirkî de ca ra ca “zî”, “kî”, “jî” yan zî “çî” vajîyêno. Meylê kombîyayişî nê forman ra “zî” û “kî” ser o yo.

kirmanckî ..... tirkî

Ez zî zana ti zî./Ez kî zonena ti kî. ....Ben de biliyorum sen de.

Ma zî va şîma zî va./Ma kî va şîma kî va. .... Biz de söyledik siz de söylediniz.

Erzingan zî şarîstan o./Erzingan kî şarîstan o. Erzincan da kenttir.

VII) FİİL

Mesderê Fîlan

Kirmanckî de, “-yîş” û “-îyayîş” zî suffiksanê mesderanê fîlan (fillerin mastar takıları) ra yê. Herunda nê suffiksan de tanî cayan de “yîş”, “-iyayîş”, “-îyayîş” yan zî “iyayîş” vajîyêno. Kombîyayişê ma de nê forman ra “yîş” û “-îyayîş” amey qebûlkerdene.

Nimûne:

dayîş, gêrayîş, ronayîş

kişiyayîş, nusîyayîş, vajîyayîş

Nînan ra “-yîş” eslê xo de “-iş” o, labelê gama ke vokale dim a “-iş” bêro di vokalî yenê tê hete, o wext “y” se herfa pêragirêdayene dekewena beyntarê (mîyanê) di vokalan û “iş” beno “yîş”. Ma vajî:

da + iş = daiş (da + y + iş (dayîş (bi tirkî “vermek”)

gêra + iş = gêraiş (gêra + y + iş (gêrayîş (bi tirkî “gezme”, dolaşmak“)

Labelê eke eslê fîlî bi konsonante (bi tirkî “sessiz harf”) biqedîyo no “-iş” nevrîyêno (nêbedilîyêno). Ma vajî:

berd + iş = berdiş

kerd + iş = kerdiş

ward + iş = wardiş

TERMÊ ÎDARÎ Û SİYASÎ

Kirmanckî de kelîmeyê makî yê ke şîweya Dêrsimî de bi “-e” qedînê, tanî cayan de bi “-i”, tanî cayanê bînan de zî bê “-e” û bê “-i” vajîyênî.

Nimûne:

şîweya Dêrsimî ..... şîweyê bînî ..... tirkî

dewlete ..... dewleti, devlet ..... devlet (dîşil)

dîşmene ..... dîşmeni, dîşmen ..... dîşman (dîşil)

Kombîyayîşê Kirmanckî yê yewine ra çend hevalî

Nê kombîyayîşî de ma termê îdarî û siyasî yê cêrînî qebl kerdî. Tîya de kelîmeya nêrî (bi tirkî “eril”) ver de (n), kelîmeya makî (bi tirkî “dişil”) ver de (m) nusîyayo (ameyo nuştene). Tanî kelîmeyanê nêrîyan dim a suffiksê “-e” nusîyayo. No yeno a mana ke, eke formê nêrî dim a “-e” ame, a kelîme bena makî. Nimûne: xoser (n), -e (m). Yanî, kelîmeya “xoser” nêrî ya, eke na kelîme dim a “-e” ame, bena “xosere” û na kelîmeya “xosere” makî ya.

tirkî	kirmanckî
adalet bakanlığı	wezaretê edaletî (n)
aday	namzed (n), -e (m)
aday adayî	vernamzed (n), -e (m)
aday adaylığı	vernamzedîye (m)
aday üye	verendam (n), -e (m)
aday üyelik	verendamîye (m)

adaylık	namzedîye (m)
ajitatör	ajitator (n), -e (m)
anlaşma	pêameyîş (n), pêkerdiş (n)
antlaşma	peyman (m)
aristokrasi	arîstokrasî (n)
aristokrat	arîstokrat (n), -e (m)
bağımsız	xoser (n), -e (m)
bağımsız olma	xoser bîyayîş
bağımsız olmak	xoser bîyayene
bağımsızlık	xoserîye (m)
bakan	wezîr (n), -e (m)
bakanlık	wezîriye (m), wezaret (n)
başbakan	serekwezîr (n), -e (m)
başkan	serek (n), -e (m)
genel başkan	serekê pêroyî (n), sereka pêroyî (m)
başkanlık	serekîye (m)
başkent	paytext (n)
bayındırlık	awanîye (m)
bayındırlık bakanlığı	wezaretê awanîye (n)
belediye	beledîya (m)
belediye başkanı	serekê beledîya (n), sereka beledîya (m)
belediye encümeni	encumenê beledîya (n)
bürokrasi	burokrasî (n)
bürokrat	burokrat (n), -e (m)
cezaevi	hepîsxane (n)
cumhurbaşkanı	serekkomar (n), -e (m)
cumhurbaşkanlığı	serekkomarîye (m)
cumhuriyet	komare (m)
cumhuriyetçi	komarperwer (n), -e (m); komarwaz (n), -e (m)
çalışma bakanlığı	wezaretê karî (n)
çevre	dorme (n)
çevre bakanlığı	wezaretê dormeyî (n)
danışma	mişewre (n)
danışmak	mişewre kerdene

danışman	mişawîr (n), -e (m), şêwirmend (n), -e (m)
danışmanlık	mişawîriye (m), şêwirmendiye (m)
dayanışma	piştîya yewbînan girewtiş, piştî dayîş yewbînan, dest dayîş yewbînan, desta yewbînan girewtiş, hetê yewbînan kerdiş
demokrasi	demokrasi (n)
demokrat	demokrat (n), -e (m)
demokratik	demokratik
destekleme	piştîgirewtiş (n), piştîdayîş (n), destdayîş (n), destgirewtiş, hetkerdiş (n)
desteklemek	piştî girewtene, piştî dayene, dest dayene, dest girewtene, het kerdene
devlet	dewlete (n)
devlet bakanlığı	wezaretê dewlete (n)
devlet başkanı	serekdewlet (n), -e (m)
diktatör	dîktator (n), -e (m)
diktatörlük	dîktatoriye (m)
direnîş	xoverrodayîş (n), xoverdayîş (n), xovereştîş (n)
dost	dost (n), -e (m)
dostluk	dostîye (m)
düşman	dişmen (n), -e (m)
düşmanlık	dişmeniye (m)
eğitim bakanlığı	wezaretê perwerdeyî (n)
ekonomi	ekonomî (n)
ekonomist	ekonomîst (n), -e (m)
eleştiri	krîtîk (n), rexne (n)
eleştirme	krîtikkerdiş (n), rexnekerdiş (n)
eleştirmek	krîtîk kerdene, rexne kerdene
encümen	encumen (n)
enerji bakanlığı	wezaretê enerjî (n)
eşit	seyyewbînan, têdust
eşitlik	seyyewbînanîye (m), têdustiye (m)
faşist	faşîst (n), -e (m)

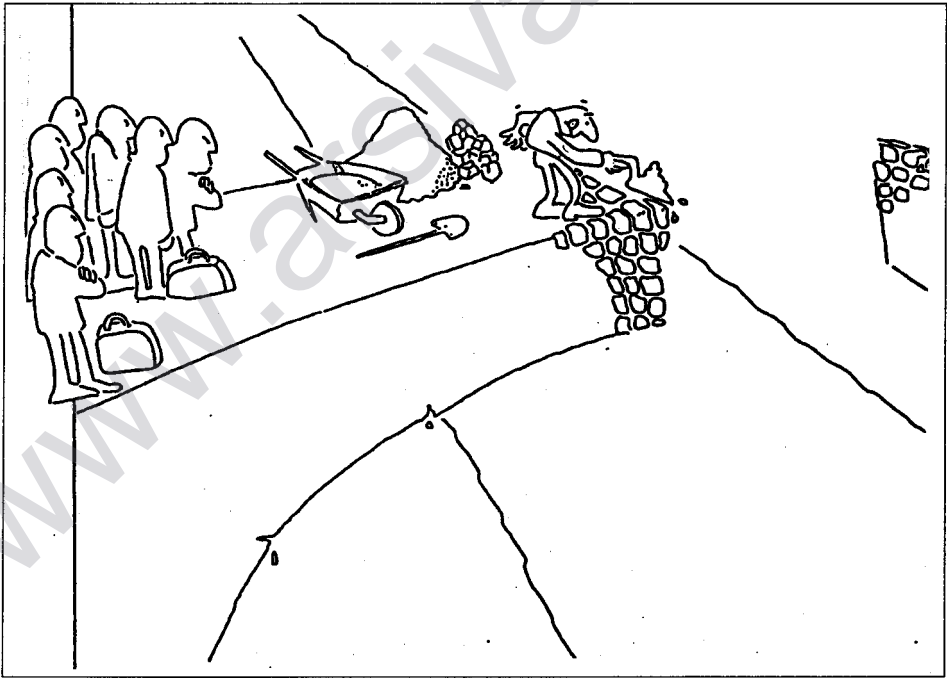
faşistlik	faşistîye (m)
faşizm	faşîzm (n)
genel kurmay	erkanê pêroyî (n)
genel kurmay başkanlığı	serekerkanîyeya pêroyî (m)
hakim	hakim (n), -e (m)
hapishane	hepîsxane (n)
hilekar	hîlekar (n), -e; hîlebaz (n), -e (m); fêlbaz (n), -e (m)
hilekarlık	hîlekarîye (m), hîlebazîye (m), fêlbazîye (m)
hükümet	hukmat (n)
ırk	nîjad (n)
ırkçı	nîjadperest (n), -e (m)
ırkçılık	nîjadperestîye (m)
il	wîlayet (n), şaristan (n), bajar (n)
idare	îdare (n)
idareci	îdareker (n), -e (m); sermîyan (n), -e (m)
ileri	aver, raver
ilerleme	averşîyayîş, raverşîyayîş
işbirliği	hemkariye (m)
işbirlikçi	hemkar (n), -e (m)
kadı	qazî (m)
kampanya	kampanya (m)
karakol	qereqol (n)
katliam	qirkerdiş (n), jenosîd (n)
kaymakam	qaymeqam (n), -e (m)
kaza	qeza (m)
komite	komîte (m)
köy	dewe (m)
kral	qiral (n)
kraliçe	qiralîça (m)
kurmay başkanı	serekerkan (n)
kurmay başkanlığı	serekerkanîye (m)
kültür	kultur (n)
kültür bakanlığı	wezaretê kulturî (n)
kültürel	kulturî

liberal	liberal (n), -e (m)
liberalist	liberalîst (n), -e (m)
liberalistlik	liberalîstîye (m)
liberalizm	liberalîzm (n)
mahalle	taxe (m)
mahkeme	mehkeme (m)
maliye bakanlığı	wezaretê maliya (n)
mebus	parlamentar (n), -e (m); mebus (n), -e (m)
meclis	meclîs (n)
medeni	medenî (n), -ye (m)
medeniyet	medenîyet (n), sîvîlizasyon (n)
mesaj	mesaj (n)
mezra	mezra (m)
millet meclisi	parlamento (n)
milletvekili	parlamentar (n), -e (m); mebus (n), -e (m)
milletvekilliği	parlamentarîye (m); mebusîye (m)
miting	mîting (n)
muhafazakar	mihafezekar (n), -e (m); konservatîf (n), -e (m)
muhafazakarlık	mihafezekarîye (m), konservatîfiye (m)
muhtar	muxtar (n), -e (m)
muhtarlık	muxtarîye (m)
münakaşa	munaqeşe (m)
müdür	mudir (n), -e (m)
nahiye	nahîye (m)
nakliye	neqlîya (n)
olağanüstü hal	halo îstîsnayî (n)
otokrasî	otokrasî (n)
otokrat	otokrat (n), -e
otonomi	otonomî (m)
otonomist	otonomîst (n), -e (m)
otorite	otorîte (m)
otoriter	otorîter, (n), -e (m)
otoriterlik	otorîterîye (m)
oylama	raydayîş (n)

oylamak	ray dayene
örgüt	organîzasyon (n), rêxistine (m)
örgütleme	organîze kerdîş (m)
örgütlenme	organîzebîyayîş (m)
övgü	pesndayîş (n), pesênayîş (n), goynayîş (n), wesfdayîş (n)
övme	pesndayîş (n), pesênayîş (n), goynayîş (n), wesfdayîş (n)
özgür	azad (n), azade (m)
özgürlük	azadîye (m)
parlamentar	parlamentar (n), -e (m); mebus (n), -e (m)
parlamentarlık	parlamentarîye (m); mebusîye (m)
parlamento	parlamento (n)
parti	partîye (m)
petrol bakanlığı	wezaretê petrolî (n)
polis	polis (n), -e (m)
politik	sîyasî
politika	sîyaset (n)
propaganda	propaganda (m)
referandum	referandum (n)
sağlık bakanlığı	wezaretê weşîye (n)
salahiyet	selahîyet (n)
salahiyetli	selahîyetdar (n), -e (m)
savunma	pawitiş (n)
savunma bakanlığı	wezaretê pawitişî (n)
sayın	birêz (n), -e (m)
seçim	weçînayîş (n), vîjnayîş (n)
seçilmiş	weçînite (n), weçînitîye (m); vîjnaye (n), vîjnaya (m)
seçilen	weçînite (n), weçînitîye (m); vîjnaye (n), vîjnaya (m)
seçkin	weçînite (n), weçînitîye (m); vîjnaye (n), vîjnaya (m)
seçkin insan	rez (n), -e (m)
seçmek	weçînitene (m), vîjnayîş (n)
seçmen	weçînitox (n), -e (m); vîjnox (n), -e (m)
sekreter	sekreter (n), -e (m)
genel sekreter	sekreterê pêroyî (n), sekretera pêroyî (m)
sekreterlik	sekreterîye (m)

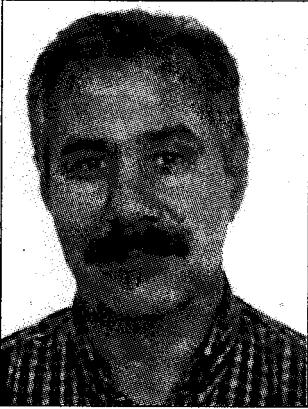
sıkıyönetim	îdareyo orfi (n)
sistem	sîstem (n)
sivil	sîvil (n), -e (m)
sivillik	sîvîliye (m)
siyasal	sîyasî (n), -ye (m)
siyaset	sîyaset (n)
siyasi	sîyasî (n), -ye (m)
sorumlu	berpirsîyar (n), -e (m)
sosyal	sosyal, cematkî
sosyalist	sosyalist (n), -e (m)
sosyalistlik	sosyalîstiye (m)
sosyalizm	sosyalizm (n)
soykırım	qirkerdiş (n), jenosîd (n)
sömürge	kolonî (m)
sömürgeci	kolonyalist (n), -e (m)
sömürgecilik	kolonyalizm (n), kolonyalistiye (m)
statü	statu (n)
sulama bakanlığı	wezaretê awdayîşî (n)
şah	şah (n)
şube	şûbe (n)
tarım bakanlığı	wezaretê zîretî (n)
tartışma	munaqeşe (m)
sertçe tartışma	hurê nayîş, werê nayîş, têver nayîş
ticaret	bazirganîye (m), tîcaret (n)
ticaret bakanlığı	wezaretê bazirganîye (n)
toplanmak	kombîyayene (m)
toplantı	kombîyayîş (n)
totaliter	totalîter (n), -e (m)
tutukevi	hepîsxane (n)
tutuklu	hepsî (n), -ye (m)
uygar	medenî (n), medenîye (m)
uygarlık	medenîyet (n), sîvîlizasyon (n)
uzman	1) pîspor (n), -e (m) 2) ekspert (n), -e (m)
uzmanlık	1) pîsporiye (m) 2) ekspertîye (m)

ülke	welat (n)
üye	endam (n)
üyelik	endamîye (n)
vali	walî (n), -ye (m)
vatan	welat (n)
vilayet	wîlayet (n)
yargıç	hakim (n), -e (m)
yetki	selahîyet (n),
yetkili	selahîyetdar (n), -e (m)
yöneten	îdarekerdox (n), -e (m)
yönetim	îdare (n)
yönetici	îdareker (n), -e (m), sermîyan (n), -e (m)
yönetmen	mudir (n), -e (m)

Kitêba Hamdî Ozyûrt, "Ordlöst" ra.

PROGRAMANDÊ PARTÎYANDÊ KURDAN DI PERSA ZIWANÎ

Haydar DILJEN

Ziwandê kurdkî û lehçeyandê ci (kurmancî, dimilî, soranî goranî) ser o xeylê munaqesey ê yê benê. Xeylê nuştoxî û ziwanzaney û nêzaney ê yê fikiranê xo vanê. Labelê kesî heta nika na mesela çarçewedê programandê partîyan di munaqese nêkerda. Xeylê kesî nizanê ke partiyê ma na mesela ser o çiçi fikirênê.

Persa (mesela) yewbîyayîş (jûbîyayîş) û raverberdişdê kurdî û persa lehçeyandê kurdî ewro persêda akademîki vêşêrî persêda sîyasî ya. Ser o qerar girotiş û helkerdişê persandê sîyasiyan zî karê partîyan o. Co ra ganî (gerek) kes verî bizano ke partî na persi ser o se vanê, çiçi fikirênê. Ganî şar bizano ke bişo tercihê xo goreyê hîsandê xo tenya nê, goreyê proje û fikirandê partîyan bikero, yanê bişo fikiran muqayese bikero, bido pêver û partî weçînayîş di zanaye bo. Û partiyê ma zî bi projeyandê xo ya bivijiyê şarî vernî û bi pêkiştiş a nê, bi fikir û projeyan a pîya reqabet bikerê ke şar bizano kam wahêrê projeyan o, kam nîyo. Kam kamcî mesela ser o çiçi fikirêno.

Ez winyaya programandê partîyandê kurdan ê Kurdîstanda Vakurî. Di programandê pêrini di bol-tayn ca deyayo na persda ziwani.

Ziwan, ziwane milleti yo. Co ra persa yewbîyayîşdê ziwandê ma û nezdiyêpêbîyayîş yan zî nezdiyêpêkerdişê lehçeyandê ziwandê ma persêda millî ya û endamanê milletda ma pêrini alaqa kena. Û co ra ci rê politîkayênda demokratîk û millî lazim a. Qandê (seba, seva) viraştişdê politîkayênda winasîni zî ganî na mesela çarçewe û zemînêdo

raşt di bêro munaqêşekerdiş. Ganî hem akedemîsyenî hem partî û hem zî şar na persi munaqêşe bikero. Qandê ke zemînê munaqêşî virazîyo, programê ke mi peyda kerdî, mi yew bi yew (jû bi jû) wendî û çîyo ke persda ziwani ser o ameyo nuştîş vet û tada dimilî (kirdkî, kirmanckî, zazakî).

Armanca mi no nuşte di kirîtîkkerdişê programandê partîyan niyo. Mumkun o ez nuştina di nê programan ser o zî fikiranê xo binusa. Labelê ez bi no nuşte ya wazena ke wendoxê ma bizanê, partîyanê ma programandê xo di persda ziwani ser o çîçî nušto, ke zemînêndê munaqêşeyî yo raşt virazîyo.

PKK (Partîya Karkerandê Kurdîstani)

Do lehçeyandê kurdî pêrini (hemînî) rê îmkân û fersendî bêre peydakerdiş ke raver şirê û yew do bêro teşwîqkerdiş ke bibo ziwano netewî. (Program, madde 23, Kongreya Pancini, 1995)

PYSK (Partîya Yewîyeya Sosyalîstî a Kurdîstani):

Di Komarda Demokratîk a Kurdîstanî di do ziwano yewin kurdî bo. Qandê ke lehçeyê kurdî (kurmancî, zazakî, soranî û goranî) pêro bi awayêdo azad raver şirê do înan rê îmkânî bêre peydakerdiş. Mintiqayê di kamcî lehçe kurdî şardê wijay mîyan di vêşêrî (bolki) yena qisekerdiş, do a lehçeya a mintiqa di bibo yewin û do îmkânê perwerdekerdeni û neşrîyatî ci rê bêre peydakerdiş. (Program, 1996)⁽¹⁾

PSK (Partîya Sosyalîst a Kurdîstani)

Ziwanê kurdî do Kurdîstan di bibo ziwano resmî. Wirna lehçeyê kurdî ke Kurdîstanda Vakurî di yenê qisekerdiş, zazakî û kurmancî rê do hîmdê seyyewbînanîye (eşitlik) ser o îmkânê raverşîyayîşî yê azadî bêre peydakerdiş. Mesela yewbîngirewtîşê (kaynaşma) lehçeyan û yewbîyayîşê ziwani do prosesê ci yê tebîî rê bêro verdayîş. (Program, PSK Yayınları, 1993, r. 22)

---

(1) Di hezîran 1992 di Pêşeng, KUK-SE û KAK bî yew û YEKBÛNi viraşti. Di 1996 di KAWA, KUK, TS, TSK û YEKBÛNi bî yew û PYSK viraşti. Nê rêzê ke programdê PYSK di ameyê nuştîş, hema hema bi eynî awa ya programdê YEKBÛNi di zî estê.

PÎK (Partîya Îslamî a Kurdîstani)

Program, madde 9:

Kurdîstan di ziwano resmî do kurdî bo. Ganî ziwane kurdî, hem kişta yewbîyayîşî ra û hem zî kişta ihtiyacde demeyî ra bêro dûzankerdiş.

Qandê îbadetî û qandê ke Sunnet bêro famkerdiş Nass û (goreyê hukmandê îslamî) ziwane erebî lazim o. Bê ney, ke kamcî ziwani rê ihtiyac bibo, do o ziwane bêro qebûlkerdiş. (Kavara Cûdî, amor 10, Bonn, 1993)

PRK- Rizgarî

Astengê ke vernîda ziwandê kurdî dir ê do pêro bêre werzanayîş û kurdî do Kurdîstan di bibo ziwano resmî. (PRK-Rizgarî, Programo Sîyasî, 1991)

PDK-Bakur (Partîya Demokratîk a Kurdîstani)

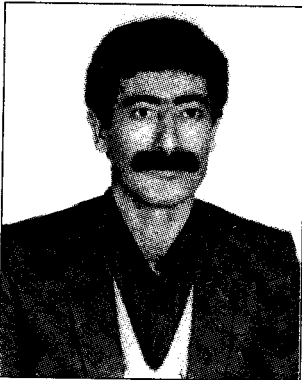
Ganî hem verê rizgarbîyayîşî hem zî rizgarbîyayîşî dim a qandê raverşîyayîşde ziwane, senhet û kulturî xebat bêro kerdiş û ci rê dezgeyê ke lazim ê bêre viraştîş. (PDK-Bakur, Program, 1996)⁽²⁾

Kes wendişde nê programandê partîyan ra zî fam keno ke persda ziwani ser o politikaya tayn partîyan bol (zaf) zehîf a, hetta kes şeno vajo çinê ya. Ê tayn partîyan esta labelê zelal nîya, ê tayn partîyan zî zelal a. Ez hêvidar a ke partîyê kurdan na persi ser o programanê pê munaqeşe bikerê ke bişê tesîrêndo pozitif pê rê virazê û bi no awa ya çarçewedê politikayênda demokratîk û millî ser o yewfikir bê.

(2) PDK-Bakur, di eylul 1992 di bi yewbîyayîşê PDK (Partîya Demokratîk a Kurdistanê), Platforma Yekîtîya Ala Rizgarî, Platforma Yekîtîya Neteweyî (Bergeh) û grûba ke Rizgarî ra abiryêbî ya, bi namedê HEVGIRTIN- PDK ya virazîyê. Di 1996 di nameyê xo virna û kerd PDK- BAKUR.

SEDSERRA 19INE DE HALÊ ÎMPARATORÎYA OSMANÎYAN Û VURÎYENÊ NÊ DEMÎ

II

Lerzan JANDÎL

HALÊ KURDAN

Ma beşê yewîne de sedterra 19ine de halê osmanîyan û vurîyayenê nê demî, cengê Balkanî, halê şaranê ereb û armenîyan, eleqayê osmanîyan ebi almanan ser ro vindetîme. Na beş de jî ma halê şarê ma ser ro vinderîme.

Labelê sebata ke ma bişikîme dîroka şarê ma rind fam bikerîme, ganî tayê pêyser şîme û pêwendîyanê kurdan ebi osmanîyan û safevîyan

ser ro jî bivinderîme.

Dîroka ma de koledaran tim eşîrê kurdan hemverê yewbînan û seba xo xebetnê. Nînan ra yê balkêşî; sebetake safevîyan waştêne ke sîndorê xo ebi uzbekan û tirkmenan hetê eşîranê kurdan ra bidêrê pareznayene, seke Şerefnameye de jî êno nivisnayene, eşîrê Gîle (Kîle) û Çeknîye - demê Şah Abasî de- û bado jî serranê 1600 de konfederasyonê eşîra Çemişkezekî ke nê bi xo jî qizilbaş bî, ruşnayê Xorosan. Wuncîya safevîyan sîndorê xoyê rojawanî, ebi osmanîyan hetê eşîranê qizilbaşan, eşîranê Tirkan û Kurdan dênê pareznayene. Eşîrê Kurdan mîyanê osmanîyan û safevîyan de amêne şîyêne.¹

Dîroka şarê ma de ebi Împaratorîya Osmanîyan pêwendî girêdayena zixme verê lecê Çaldiranî dest kerd ci û nê pêwendî bî sebebê bindestê osmanîyan kewtene.

1. Bruinesen, Martin van M. M., Agah, Scheich und Staat, r. 231-232, Edition Parabolis, 1989

Cengê Çaldiranî ra ver eşîrê kurdan, ya azad yan jî otonom bî. Na dem de Kurdîstan de nêzdiyê 23 mîrtîyan estbî. Nînan ra tesîrê 7 mîrtîyan yanê mîrtîyanê Bidlîsî, Muşî, Wanî, Hekarîye, Botanî, Silêmanîye û Beyazidî, mîranê bînan ser ro zêde bî. Seke êno zanayene, sebetake Îran Şîî bî, mîyanê eşîranê kurdanê musulmanan û Îranî rind nêbi. Sebete ke sultanê osmanîyan Yavuzî waştêne ke hemverê Şah Îsmailî lec bikero, û na lec de hetkarîya kurdan bigêro, venga Îdrîsê Bidlîsî jî dano. Îdrîsê Bidlîsî şono Amasya, huzurê Yavuzî. Yavuz kar dano Îdrîsî û ruşneno Kurdîstan, ke wa eşîranê kurdan îqna bikero. Ebi kar û îqnakerdena Îdrîsê Bidlîsî mîrê kurdanê bînan jî bindestîya (girêdayîya) osmanîyan qebul kerde. Bêguman nê xizmetê Îdrîsê Bidlîsî bêqedr nêmendî. Yavuzî duştê xizmetanê dê de gumra xelat û pereyî day ci. Naye ra dime 21 eşîrê kurdanê sunnî Yavuzî de amêy werê û xo osmanîyan ra girê da. Îdrîsê Bidlîsî sebeta ke kurdî nufuzê Îranî ra vecîyê û binê nufuzê osmanîyan bikuye, waşt yew ittifaqneme bivirazo. Labelê eşîrê Dêrsimî naye qebul nêkenê. Na ittifaqnameye ra dime, Yavuz ebi yew leşkerîya ke Kurdistan de awan bîya, şî lecê Misirî. Yavuzî waşt ke yew mîrêde kurdan bibo mîrê mîran (beylerbeyi). Sebete ke Îdrîsê Bidlîsî kurdî rind şinasnêne, na qebul nêkerde. Naye ser ro îdareyê osmanîyan yew mîrê mîran ruşnena Amed (Diyarbakir). Ebi xetaya Şah Îsmail û ebi xiyaretê Îdrîsê Bidlîsî kurdî kunê bindestê osmanîyan. 17 begê kurdan şonê lewê Şah Îsmailî ke Kurdîstanî dewleta Safevîyan ra girê bidêrê. Şah Îsmail nê 17 began ra 3 heba verdano ra, labelê 14 heba erzeno hepis. Eke nê jî hepis ra vecîyayî hemverê (duşte) safevîyan vecîyayî û nêzdîrê osmanîyan bî. Ebi qeweta kurdan Yavuzî lecê Çaldiranî de serra 1514 de verda Şah Îsmailî û Kurdistan ebi taybetîye kewt binê bandora osmanîyan.² Nê lecî ra dime, xizmetê eşîranê kurdan seba Dewleta Osmanîyan ebi yew peyman amê qebul kerdene. Labelê Dewleta Osmanîyan zerrê 15 serran de hêdiya hêdiya no peyman werte ra dard we. Kurdîstan ebi emrê Yavuzî kerd 19 sancaxî. Nînan ra 11 sancaxî tirkan, 8 sancaxî jî mîranê kurdan îdare kerdêne. Lacê Yavuzî, Kanunî jî polîtîkaya pîyê xo dewam kerde. Ê jî

2. Aytar, Osman, Hamidiye Alaylarından Köy Koruculuğuna, r. 14-15, Medya Güneşi Yayınları, Ağustos 1992

hetê kurdanê sunnîyan kerd, pesna dînan dê, gumra îmtîyazî day dînan.³ Împaratorîya Osmanîyan ebi hetkarîya kurdan, ebi leşkeranê kurdan, ebi eşîranê kurdan hem Asya de, hem Ewropa de û hem jî Afrika de cayê hukmê xo tim kerd hîra. Kurdan seba osmanîyan hem gonîya xo hem jî gonîya şaranê bînan bêsebeb rişnê.

Lecê Çaldiranî de eşîrê Dêrsimî hetê Şah Îsmailî kenê. Hetanî kela Kemaxî jî danê Şah Îsmailî. Bado na kela ebi hetkarîya eşîranê kurdanê sunnîyan kewte destê osmanîyan. Leşkerê osmanîyan kitabe û berhemê kurdanê ke na kela de estbî, şikitî. Kurdê Kemaxî remay, şî Dêrsim⁴. Yavuzî Dêrsim de nêzdîyê 40 hezar qizilbaşî kîştî. Labelê wuncîya jî nêşikîya, Kurdistan de hukum biramo. Yavuzî no hukumê xo ebi hetkarîya eşîranê kurdanê sunnîyan ard ca. Naca ganî çiyê rind bêro zanayene:

Krîterê eşîrê kurdanê ke hetê osmanîyan yan jî Îranî kerdêne, dîn yan jî mezheb bî. Welat, welatparezîye yan jî zanayena şarîtiye nêbiye. Mordem neşikîno, zê roja ewroyî zelal û net seba nê halî waco ke filan kes xayîn û bêvankes jî welatparez bi. Seke êno zanayene o dem de, dîn, mezheb, eşîrê welat û welatparezîye ra ver amêne. Labelê çiyê zelal o, ebi na cîyatîye qe kes, qe eşîrêde kurdan nêşikîyê ke yew dewlete awan bikero û na cîyatîye mîyanê şarê kurdî de bîrînê zaf girsî kerdî ra û nê bîrînî ebi sed serran mîyanê şarê ma de mendî.

Bêguman nê lecan de Yavuzî qizilbaşî, Şah Îsmailî jî sunnî kîştêne. Labêle zafêriya kesanê ke amêne kîştene, wuncîya şarê ma ra bî, kurdî bî. Yanê zulm û zordariye kurdan dîyene. Çimke lecî tim Kurdîstan de amêne kerdene. Nê kîştenan ra yew nimune jî serra 1517 de biye. Yavuzî derdorê Suriye de gelê Elewî kîştî. Şah Îsmailî jî duştê naye Kurdê sunnî kîştî.⁵ Serra 1608 de sarewedayena mîr Amîd Xan Biradostî kela Dimdimî de hetê Şah Abasî ra ebi zulmêde girs amê şiknayene,

---

3. Aytar, Osman, e. c., r. 17

4. Baytar, Nurî, Kürdistan Tarihin de Dersim, r. 76-78, Komkar Yayınları, Eylül 1990

5. Halfin. N. A., sedserra 19ine de kurdistanî ser ro tekoşine -Sebetake mi notê nê pirtûkî naye ra 12 serrî ver guret bî û nê notan de jî humarê rûpelan nênisnay bî, naca jî ez nêşikîna nê hûmaran bidêrê. Wendoxan ra ravurnayena xo wazena.

şarê kurdî yê rojhilatê gola Urmîye şimşêr ra amê derbaz kerdene.

Paşayê osmanîyan ra Sultan Muradê IVine ebi hetkarîya eşîranê kurdan 1635 de Erîwan, 1638 de Bexdad pêyser ke guret, Îranî vindernayena lecî waşte. Ebi nê avêrşiyenan, pêynîya yewbînan (jûbînî) dîyenanê ke Qasr-i Şîrîn, kaleka çemê Hulvanrudî de, amêbî kerdene, ebi yew peymanî qedîyayî. Roja 17ê gulane serra 1639 peymanê Qasr-i Şîrînî amê viraştene. No peyman mîyanê Şah Abas û Sultan Muradî de amê înzakerdene û peymanê yewîno ke Kurdistan mîyanê osmanîyan û Safevîyan de kerd di lete.⁶ Sîndorê osmanîyan û Îranî ebi nê peymanî, ebi vurnayenanê qijkekan hetanî roja ewroyî, xo hevz kerd (korumuş). Labelê ebi nê peymanî, coxrafyaya Kurdistanî, şarê Kurdistanî ebi leteyanê rojhilat û bakurî bî di parçe. Angorê nê peymanî, Bexdad, Bedre, Hesên-Hanînîn (Hassan-Hanikin), Mendlî, Dertenk û derdorê Sermanele de cayê ronîştene koyînî, warê û gomeyê koçeranê Zîyaddîn û Harunî, eşîra Cafî ra ganî ebi rijnayene, Kelaya Zîncîre û teba dewanê rojhilatê daye, kelaya Zalim Alî ya ke nezdiyê kelaya Şehrî Zorî û derdorê daye osmanîyan rê amê raverdayene. Derbe, Zerdolî, kelaya Ormanî û derdorê daye, Azerbaycan û Erîwan zerrê sîndorê Îranî de mendî. Sîndorê bakurî zî hênî amê antene, ke wa Qers, Ahîska û Wan zerrê sîndorê osmanîyan de bimano. Angorê nê perymanî rijnayena kela û îstîhkamê stratejîkê ke hurdmîn hetanê sîndorî de manene, amê qebul kerdene. Sebete ke mîyanê osmanîyan û safevîyan de problemî vecîyêne, geganê şert û şurtê peymanê Qasr-i Şîrînî nîyamêne ca.

Labelê ebi Îtilafnameya Tarhanîya ke rojo 23.01.1923 de amê viraştene, sîndoro ke ebi peymanê Qasr-i Şîrînî amêbî antene, cawo ke sîndor derbaz beno ebi teferuat amê qebulkerdene û hetanî roja ma amê.⁷

Nê peymanî ra dime letebîyena Kurdistanî dewam kerd. Statuyê kurdan de vurîyenê girsî niyamê kerdene. Labelê dinya nêvindetêne.

6. Qasimlo, Abdulrahman, Kürdistan und die Kurden Band I, r. 200, Progrom, 1984

7. Özgür Politika, 7.5.1997

Dinya avêr şîyêne û vuriyêne. Ewropa de kapîtalîzm avêr şî bî û dewletanê Ewropa dest eşt bî welatan û dewletanê bînan. Nînan ra yew jî Dewleta Osmanîyan û welatê kurdan bî.

Sedserra 19ine de îngilîzî û pêynîya sedberra 19ine de jî almanî dest erzenê Kurdistan. Serra 1806 de Bexdad de ebi rakerdena şubeya şîrketê Rojawanê Hîndîstanî, nê destcieştênî tayîna bî hest (yoğunlaşma). 1805-1806 de temsîlkaryê Napolyonî ebi armancê diyena Şahî êno. Wuncîya sedberra 19ine de mîyanê osmanîyan û Îranî de rekabet esto û ebi angorê raporê Mîsyoneranê sedberra 19ine, Îttifaqê Rewanduz-Soran-Safevîyano ke estbî jî ebi zorê rûsan û îngilîzan Safavîyan ser ro ebi yew het amê betalkerdene (iptalkerdene).⁸

Rekabetê osmanîyan û safevîyan roj bi roj bî giran û serra 1804 de lecê osmanîyan û safevîyan dest kerd ci. (Lecanê mîyanê osmanîyan û rûsan; mîyanê rûsan û safevîyan dest kerd ci, ke tekîliyanê xo kurdan de ronê) kurdan nê lecan de hetê osmanîyan û safevîyan de lec kerdêne. Lecê osmanîyan û safevîyan ra dime, Xantiya Qeredaxi de tayê kurdî - kurdê ke verde Rûsya de koçer bî- derbazê hemwelatîya (vatandaş) rûsan bî. Lecê osmanîyan û safevîyan, serrane 1826-1827 de, safevîyan ke lec kerd vîndî û Erîwan rûsan rê mend, humara kurdan jî naca bîye zêde.⁹

Sebeta ke Împaratoriya osmanîyan de modernîzasyonî dest kerd ci seba armancanê modernîzasyonî û sentralîzasyonî, Dewleta Osmanîyan serekeşîranê kurdan, mîranê kurdan ra tayîna zêde qançur û seba leşkerîya xo jî kurdî waştêne. No jî niyamêne rê karê mîran û serekeşîranê kurdan. Ebi nê êrişanê Dewleta Osmanîyan mîr û beganê kurdan tayê îmkanê xo kerdêne vîndî, nînan dest kerd ci, sare dard we. Nê sarewedardayenan de îdeolojîyê sedberra 19ine yanê nasyonalîzm çînê bî. Seke Gérard Chaliand jî vano, "mîran waştêne ke heqêke dînan dest der ê, vîndî mekerê."¹⁰ Armancê mîran herema dînan ra nêvecîyêne teber yanê lokal bî û perspektîvê dînanê polîtîk yê modernî çînê bî. Nê

---

8. Halfin, N. A., e. c.

9. Halfin N. A., e. c.

10. Kurdistan und die Kurden, Band 1, r. 27, Progrom, Maerz 1984

sarewedardayenan ra tewr verêne û ebi qedre sarewedardayena Abdurahman Paşayê Babanan bîye.

Mîrtîya Babanan sedserra 16ine de, başurê Kurdistanîke hetê Yavuz Sultan Selîmî ra amê îşgalkerdene, amê awan kerdene. Sedserra 17ine de Babanan avêrşîyenê girsî viraştî û leteyê pêynî ya sedserra 18an de na hereme de rolêde girs kay kerdêne. Babanan duştê osmanîyan û safevîyan de hardê xo tim kerdêne hîra û kaleka zaf medreseyan bonê hunerî û şarîstanê Silêmanîye jî awan kerd. Merdena awankerdoxê şarîstanê Silêmanîye Îbrahîm Paşa Bebe ra dime osmanîyan waşt ke Xalit Paşayî bikerê mîr. Lacê Mahmut Paşayê Babanan û birazayê Îbrahîm Paşayî Abdurahman Paşayê Babanan serra 1788î de mîrîya Babanan kerdbî xo dest û zaf rayan hemverê osmanîyan lec kerdbî. Abdurahman Paşayî serra 1806 de hemverê nê qerarê osmanîyan de sare dard we. Abdurahman Paşayî walîyê Koy Sancaxî xençer kerd û verda leşkeranê Xalit Paşayî û hîrê serrî teba eşîranê bînanê ke hemverê osmanîyan vecîyêne, osmanîyan de lec kerd û hîrê serrî ra tepîya lec kerd vîndî û rema şî Îran.

Seba sebebânê na sarewedardayene çiyê cîyayî vajînê. Tayê vanê “Merdena walîye Silêmanîye Îbrahîm Paşayê Babanan ra dime, osmanîyan wuncîya na eşîre ra Xelîl Paşa kerd walîyê Silêmanîye. Sebete ke birazayê Îbrahîm Paşayî Abdurahman Paşa na walîtîyê nêante, duştê naye de bî, sebetake “heqa dê amêbî werdene” sare dard we.” Tayê jî sey (zê) M. Emîn Zekî, “dîroka Kurdistanî” de vano ke, “Abdurahman Paşayê Babanan duştê walîyê Bextatî de seba azadiye dest bi lecî kerd.” Labelê sebete ke Xalit Paşayî teba walîyê Bextatî xebeîya, Abdurahman Paşa nêrest pêynîya waştene xo û no lec kerd vîndî.¹¹

Wuncîya derheqê na sarewedardayen de Halfîn nîya vano. Sarewedardayena Babanana ke 1806 de dest kerd ci û hîrê serrî dewam kerd, zaf vîndîkerdene girsî dayî osmanîyan. Wuncîya jî na sarewedardayene ebi fitne û fesadiye, îxanetê zerrîyî nêrestê armancê xo.¹²

11. Göktaş, Hıdır, Kürtler İsyân-Tenkil 1, r. 13, Alan Yayınları, Ekim 1991

12. Halfîn, e. c.

Na sarewedardayene ra şeş serrî tepîya lacê Abdurahman Paşayê Babanan Ahmet Paşayî serra 1812 de waşt ke qesasê piyê xo bigîro, labelê o jî nêşikîya, ke bireso armancê xo.

Wuncîya serra 1812 cayêde welatîyê bînî de kirmancan (kurdanê zazayan) serekîya Reşit Axayî de ramit Sêwazî ser. Labelê sebetake hacêtê dêyê lecî şenik bî, rind organîze nêbî bî, û leşkerîya dê gelê qefelîyaybî, mecbur mend, xo pêyser ant. Pêynîye de na sarewedardayene jî hetê tirkan ra ebi zulmêde giran amê qetlkerdene.¹³

Nê numûneyî de jî rind êno dîyene ke o dem de kurdan de fikrê welatparezîye, fikrê şartîye fikrê eşîre, dînî û mezhebî ra dime êno. Metodê lecê raxelesîyene, yewtîye, ittîfaqî çînê. Di hetanê welatî de lecî estê û nê lecî hemverê osmanîyan ê, labelê xebera serekanê kurdanê ke nê lecan kenê, xebera kurdanê ke nê lecan de canê xo danê, yew bînan ra çîn a.

Na sarewedardayene û lecanê osmanîyan û rûsan (1806-1812) ra dime Sultan Mahmudî ebi enerjî dest bi polîtîkaya xo ya sentralîzasyonî kerde. Ebi aksîyonanê polîtîk, mîlîter û polîsî paşa û derebeyê lekerî qewete ra fiştî û hurêndîya dînan de Îstanbul ra memurê xo ruşnayî. Hetanî serra 1826 Sultan Muradî paşa û derebegê Anadolîye qedênayî û şîkîya ke dest berzo raxelesnayena Kurdistanî. Sultan Muradî ebi serleşkerê xo, Walîyê Sêwazî General Reşit Muhamed Paşayî mîr û sereşîrê kurdan qewete ra fiştî û leteyê dideyînê sedserra 19ine de mîrtîyê kurdanê otonomî nêmendî. Êndî Kurdistan hetê walîyanê osmanîyan ra amêne îdarekerdene. Labelê pratîk de na îdarekerdene rind niyamêne ca. Qeweta walîyan şarîstanan de û derdorê şarîstan de biyê, cayanê bînan otorîteya dînan çîne biye.

Ebi na polîtîkaya sentralîzasyonî osmanîyan qeweta xo vakurê Kurdistanî de, sebeta ke hemverê armancê Rûsya vinderê, kerde zêde. Erzîrom û Wan de serra 1815 ra dime dizdênî, ebi zor malê şarî dest ra guretene, santaj, îşgalo leşkerî bî sebebê zaf sarewedardayenan. Kurdê ke Îran de cuyîne (jîyêne) û armenîyan jî lewê nê sarewedardayenan de cayê xo guretêne. Na lewede ca guretene reaksiyonê xo pareznayena

---

13. Bayrak, Mehmet, Açık Gizli / Resmi Gayriresmi Kürdoloji Belgeleri r. 68 ra. Bedirxan, Celadet, Kürt Sorununun Kökeni ve Nedenleri, 1930

şarê hereme bî.¹⁴

Serra 1815 Mehmet Paşayê Taleben Rewanduzî, ebi kurdanê Novanî yê ke Îran de û ebi hetkariya armenîyan sare dard we. Wan û Beyazîd de 12 hezarî aspar û ebi hezaran qeweta pîyatîye organîze kerdî. Başûrê Mezopotamya Kerkuk û Hewlêr (Erbîl) kerd xo dest. Lecanê osmanîyan û rûsan, osmanîyan û îngilîzan ra îstifade kerd û demê de derg îdarekerdene de mend. Labelê wuncîya jî lec kerd vîndî. Na derheq de zêde materyalî çînê.¹⁵

Serra 1819 de mîsyoneranê Amerîka Îzmîr de karargah awan kerd. Serra 1863 de Îstanbul de Kolejê Robertî viraşt û nacan ra jî ebi organîzasyonanê ke Wan, Erzirom, Bidlîs, Mêrdîn, Bexdad de rê, pêwendî girê dayî û karê polîtîkî kerdî. Bingeyê polîtîkaya koledariye ebi raya dînî serranê 1810ine de dest kerd ci. Meydanê xebatê nê înstîtûtsiyonan giran giran amê zêde kerdene.¹⁶

Ma marîfetê nê mîsyoneran, polîtîkaya dînan û encamanê daye bado sarewedardayena Bedirxan Begî de rind vînenîme. Na sarewedardayene de cîyatîya dînî hetê koledaran û împeryalîstan hemverê Bedirxan Begî rind amê xebetnayene.

Sebeta ke Împaratoriya Osmanîyan qeweta xo ya muhteşeme kerdêne vîndî, nêşîkiyêne ke heremanê binê destê xo kontrol bikero. Sebebê sarewedardayenanê serranê 1800ine ra yew jî na bîye. Na derheq de numûneyê tewr rindî nê wê; sarewedardayena Şerif Ahmed Xaniyo ke serê şexanê ke Bidlîs û derûdorê dê de nêwaştêne qançur (vergî) bidêrê, wuncîya Amed û Garzan de sarewedardayenê eşîran hemverê waştananê osmanîyan de. Sebeta ke osmanîyan kurdan ra, mîran û serekeşîretanê dînan ra tayîna zêde qançur waştêne, serranê 1820ine de mîyanê hukumatê osmanîyan û zazayan de derheqê qançurî de têsarê nêkerdene de ca cayan sarewedardayenan dest kerd ci. Labelê nê jî sey yê bînan nêrestî pêynîye.¹⁷

14. Kurdistan und die Kurden, r. 51,

15. Halfin, e. c.

16. Halfin, e. c.

17. Göktaş, Hıdır, e. c., r. 14-17

Davud Paşayî êrişê Mahmut Paşa û qewatanê Îranî kerd. Labelê Davud Paşayî vîndikerdenê girsî guretî. Nayê ser ra 23.07.1823 de Erzirom de yew peyman, peymanê Erziromî virazîya.¹⁸ Labelê osmanîyan û Îranî ebi nê peymanî jî nêşikîyayî, ke meseleyanê xo yê sîndorî hal bikerê.

Serranê 1826-1827 û 1828-1829 de lecê osmanîyan û rûsan bî. Kurdê Botanî, Rewanduzî, Behdînan û Hekkarîye nêkewtî nê lecan. Labelê kurdên êzdîyên ke binê serekîya Hesên Axay de bî, lewê rûsan de cayê xo guret. Yê bînî, yanê kurdên ke hardê dînan de lec bîyêne, geganê osmanîyan de, gegane jî rûsandê kerdêne tê sare. Na jî nişanê seba xo nê, labelê seba dişmenê xo lec kerdene bî. Yan jî seba bindestê yew dişmenî ra vecîyen û bindestê dişmenê bînî kewtene lec kerdene bîye. Sebata ke dişmenanê kurdan na yewe rind zanitêne, naye ra zaf îstifade kerdêne. Na derheq de wuncîya nimuneyêde bîn jî Behlul Paşa bî.

Behlul Paşayê sancaxa Beyazidî lecanê osmanîyan û rûsan ê serranê 1828-1829 de rûsan rê teklîf kerdbî ke o jî ebi rûsan bo. Labelê rûsan ke Erîwan guret, êriş berd Beyazidî ser. Behlulî duştê rûsan de lec nêkerd û şaristan teslîmê rûsan kerd. Naye ra dime rûsan Toprakqela îşgal kerde û verê xo çarna rê paşatênîya Muşî, Emîn Paşayî. Labelê teyna şikîyayî sancaxa Şakîrî bikerê bindestê xo.

Peymanê Qasr-i Şîrînî ra dime, ebi peymanê Türkmen Çayîyo ke mîyanê Rûsya û Îranî de serra 1829 de amê viraştene, parçeyêde Kurdistaniyo ke bindestê Îranî de bî, kewt bine destê Rûsya. Ebi nê peymanî Kurdistan bî hîrê leteyî.¹⁹

Na derheq de Halfin nîya nivisneno. "Lecê osmanîyan û safevîyan serranê 1828-1829 de tayê kurdan rûsan de hetkarîye virašta. Ebi nê lecan kurdan de tendesê (meylê) osmanîyan ra cîyabîyene benê zêde. Serra 1829 de rûsî Erziromî îşgal kenê, dima jî kelaya Xinisî. Naye ser ro Paşaye Muşî Emîn Paşa duştê rûsan de cephe gêno. Labelê kelaya Xinisî Begê Hesenan, Zerganan û eşîra Cibranîyanê ke binê destê Emîn

---

18. Halfin, e. c.

19. Beşikçi, İsmail, Kürdistan Üzerinde Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi 1915-1925 İ., r. 46, Yurt Yayınları, Mayıs 1992

Paşay de niyê, pêy ser gênê. Serra 1828î aşma newîne de rûsan Xînis teslîm guret (Basifiski) û naca ra jî Melazgîr û Muş guret. Emîn paşa naye ser ra rema.²⁰

Nê lecan ra dime serra 1833 de Îstanbul de mîyanê Împaratorîya Osmanîyan û Rûsya de peymanê Hunkarî amê viraştene.

Mîyanê serranê 1829 û 1839 de sarewedardayenê Kelaya Abîdînî û Hekkarîye hetê tirkan ra amê çînekerdene. Serra 1830 de kurdê koyanê Sincanî sare dard we û hîrê serrî ra dime na sarewedardayene amê pelexnayene²¹. Serra 1834 de Mîrê Bidlîsî Şerîfî êrişê tirkan kerd, labelê lec kerd vîndî. Wuncîya na dem de Ahmet Paşayê Babanê Korî rêyna êrişê tirkan kerd.²²

(Devamê ci esto)

---

20. Halfin, e. c.

21. Seba nê sarewedardayena Göktaş, Hıdır, serra 1820î дано.

22. Bayrak, Mehmet, e. c., r. 69

Dengbêj Serdar:

“TO KE XO NAS NÊKERD KES QÎYMET TO NÊDANO”

Vate: *Bira Serdar, bese kena sivte heyatê xo ser o ma rê tenê qesêy bikerî?*

Serdar: Ez Dêrsîm ra wo. Namê dewa mi Gaxmut o. Tirkû nika zê dewonê bînû namê dewa ma kî vurno, kerdo “Guleç.”

Ez ke tenê bîyûne pîl, kewtûne hot-heşt serrî, mi dest kerd ci şîyûne mektev. Hata o sire, mi qe çekuyê tirkî nêzonêne. Mi mektevo virê dewe de wend. O ra dime kî ez amûne suke, yanê Kalan. Kalan ra Mamekîye kî vajîno. Mektevê wertî ve lîse ra mi uza wendî, qedênayî.

Lîse ra dime serrê tol mendû, fetelîyû. Pênîye de kî mi îmtîhanê unîversîta qezenc kerd, şîyûne Erzirom, uza mi zonê Almankî ser o wend. Çi esto ke Unîversîta Erziromî, o sire de faşîstû dest de bîye. Înû nêverdêne ke domonê Dêrsîmî, domonê demokratî, ayê ke raya kirmancîye ser o yê, ya kî sosyalîst ê, şêrê mektev biwanêne. Naye ra gore kî ma ra zofînê mektev terk kerd. Ez kî mecbur mendû, serra 1979 de mi unîversîta ca verdê.

Serra 1980 de kî mi welat terk kerd, amûne Almanya.

Vate: *Çiyo ke sivte têsîr da to, to dest kerd bi karê muzîkî, lawikî vatî, çi bî?*

Serdar: Tayê çî esto ke mordem ma û pîyê xo ra, tayê çî mektev ra, tayê çî sarê dormê xo ra miseno, binê têsîrê nayîne de maneno. Hama tayê çî kî gereke zerrê mordemî de bibo, mordem biwazo ke o karî bikero. Eke hen nêbî, nêsono serî.

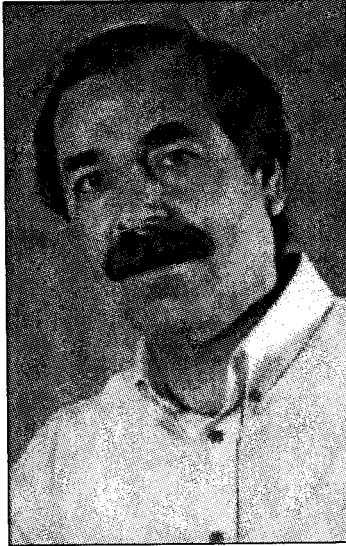
Karê min ê muzîkî kî nîya bî. Domonênî ra zerrê mi ra amêne, mi wastêne ke ez lawikû vajîne.

Heto bîn ra kî karê muzîkî çê ma de jê sunika pî û kalikon o.

Vajîme ke kalîkê mi Heseno Qayd na het ra ciraamaye bîyo. Mi ve

xo o nêdî hama pîyê mi kî her tim qalê hûnermendîya deyî kerdêne, sarê bînî kî. Vatena îne ra gore ey hem rindek tomir cinito, hem kî wes lawikî vatê. Têpîya pîyê mi kî lawikî wes vatêne. Ez ke domon bîyûne, oda mawa mêymanû de, koso zu de tomir dardekerde bî. Her sewa ênîye pîyê mi o tomir guretêne veng dêne Heqî. Venga jîyar û diyarû dêne, venga Des û Di Îmamû dêne. A vatena dey mi rê zof wes amêne, ez

Dengbêj Serdar

nîstêne ro, mi gos dêne. Hewesê mi tomirî rê zof bî, mi wastêne ke rozê ra avê tomir bicinîne.

Êno ra mi vîrî, rozê son de mi tomir guret, da piro ke bicinîne. Waxt vêrd ra, sarê çeyî têde şî hewn a. Pîyê mi kî cila xo ser o rameredîya wo. Pênîye de mi nîyada ke ust ra xo ser, vake "Wîy biko, biko, sola ti o tomir nêmisêne! Ti çi nêverdana hewn çimonê ma kuyone!" Ey hen va hama ez oncîya kî pênîye de tomir misûne.

Têyna vatene nê, domonênî ra mi dest kerd ci ez reqs kî misûne. Ez govende rindek kay ken. Vatena mi na wa ke hewesê mi hetê folklorî ra kî zof bî.

Tenêna ke bîyûne pîl aqilê mi rest ci, na ra kî mi mordemê şairî gos dayî. Vajîme ke Silêmano Qiz (Silo Qiz). Mi o gos dêne. Çi ke dewê ma juvînî ra nêjdî bî, o rew-rew amêne dewa ma şîyêne. Silêmano Qiz, na het ra welatê ma de wayîrê cayêde muhimî yo. Hem eve xo xêlê kilamî vatê, yanê çekuy ê dêy ê, hem kî zaf kilamî dê arê, ardê pêser. Kemanê Silêmanê Qizî eve mi zof wes amêne, têsîrê deyî mi ser o giran o.

Pênîye de hen bî ke roze amê ke ez misûne mi lawikî vatêne. Eke şîyêne kotî, millet bîyêne top, wastê ke ez lawikû vajîne. Tomir bibo, çîne bo, mi dest estêne kerrike vatêne.

Vate: *Ti ke welat de bîya, to tawa bandê muzîkî vetivî, ya nê?*

Serdar: Nê, mi ve xo hata a roze kasetê muzîkî nêvetivî. Çi esto ke lawikê ke mi vatêne, milletî ê guretêne kasete, peyê conî kî gos dêne. 1979 de rêyê ez amûne Almanya, hîrê asmî mendû, peyser şîyûne. O

waxt mi ve Şivanî ra juvenî dî, nas kerd. Gulîstane kî newe amevî. Kasete xoya virêne, a raye mi îta Almanya de kerde pirre.

Vate: *Ma wazeme ke ti tenê kî karê xoyê ewroyênî ser o vindêne. Vajîme ke ti se kena? Halê karê to çituri yo ûsn?*

Serdar: Mi na ra ravêr kî qal kerd, ez heto zu ra kilamê ke wertê sarê ma de amê vatene înu ser o vinden, înu dan arê an pêser, heto bîn ra kî çiqas ke mi dest ra ame, çekuyonê kilamû eve xo nusnen. Kilamê ke ê mi nîyê, mi wertê mîletî ra dê arê, ez sivte pers ken, wayîr kam o misune, name nusnen, eke nêmisune kî van “anonîm”. Hama naza de noxtêda bîne esta, a kî muhim a: Muzîk de mordem nêşikîno ke her çî jê virênî bivindarnone. Ge-gane mordem mecbur maneno kilame ser o gureyeno; hetê çekuye û hetê muzîkî ra formêde newe dano ci. Vajîme ke çekuyê henênî te de estê ke zof argo yê, roza ewroyêne mordem nêşikîno tekst de ca bido înu ya kî vazo. Hetê muzîkî ra kî tayê kêmiyê henênî estê ke mordem têpîya gere ser o bigurewo, formêde newe ci done.

Vate: *Kilamê ke ti vana zêderê xo kilamê govende yê ya kilamê şuware yê?*

Serdar: Hetê ma de, yanê hetê Dêrsîmî de, kilamê govende kêmiyê. Hetê govende ra kilamê Dêrsîmî dewlemendî nîyê. Zêdeyê lawikonê ma lawikê şuware yê. Mîletê ma nîsto ro, derdonê xo ver berbo, eve na tore kilamî amê werte.

Lawikonê ma ra tayê estê ke mordem şîkîno înu bîyaro ûsil. Vajîme ke “*Da da na Avas o!*” Siro ke ez na kilame ser o gurewûne ke vajîne, mi bine kerd ra rast, formêde newe da ci, tenê vurnê. Nika na formo newe de, mordem bese keno ke aye eve zaf enstrumanû bicino; eve tomir, eve gewale, eve kemane, eve dowil ûsn. Çi esto ke ez çiqaşî ke eve na tore tayê lawikû ser o gureyen, formo newe dan ci kî, ez otantikê muzîkî nêvurnen.

Hata nika ses kasetê mi vejîyê. Sirê de ez Koma Berxwedanî de biyûne, mi a kome de kilamî vatî û ma pîya tayê kasetî kerdî pirrî.

Tavî karê min ê muzîkî têyna kasetî nîyê. Ez son sewû, sewû de kî van.

Heto bîn ra tîyatro kî mi rê enteresan êno. Zerrê mi ra êno ke tîyatro de nîyadî, kay bikerîne.

Vate: *Namê kaseta tu ya peyêne çik o?*

Serdar: Namê kaseta min a peyêne “Koyê Muzirî yo”.

Vate: *Na karê to ser o, fikrê miletî ya kî ê gosdaronê to çik o? Hetê rind û xirave ra ti çi hesnena?*

Serdar: Gosdarî, hata roza ewroyêne muzîkê mi ra xêlê memnun osenê, ci ra hes kenê. Zof cawû ra mi rê telefon kenê, kilamonê mi ser o qesêy kenê, kilamû kenê arê mi rê rusnenê. Ez hen zonen ke vengê mi ra kî hes kenê. Hama eke nîya van, manê xo o nîyo ke sar her çiyê mi goyneno. Ayê ke menfî qesêy kenê kî estê.

Tavî heto bîn ra kî wastena miletî jê juvinî nîya. Vajîme ke tayê estê kilamonê kanû ra hes kenê, tayê ê newû ra. Tayê wazenê ke lawikû de qe tuwa mevurîyo, tayê kî wazenê ke formê neweyî virajiyêne. Tayê vanê “Kilamonê folklorîkû jêde vase,” tayê vanê “Kirmanckî û kirdaskî pîya vase,” tayê vanê “Hen meke”. Tayê kî vanê “Têyna kilamonê hetê Dêrsîmî nê, ê cawonê bînû kî, vajîme ke ê Sêwrege, ê Paloy û Bîngolî kî vase”. Yanê wastena gosdarû çeşît çeşît a.

Naza de wazen naye kî vajîne: Tayê Hozanê ma ya kî muzîsyenê ma estê, pop û rokî ser o gureyenê, wazenê ke na qeydû de vazêne. Hetê prensîbî ra ez dustê naye de nîyûne. Hama gere mordem xo vîrî ra mekero ke ma hona muzîkê xo, kulturê xo binê hardî ra nêveto, nêardo werte. Kilamê xo nêardê pêser, nêvatê. Arşivêde ma çîn o. Eke ma na halê xo mevênîme, rok û popî ser o vindîme, karêde xelet keme. Sivte ê xo vîndîbîyayêne ra raxelesnîme, o ra têpîya hona ê sarî vajîme.

Vate: *Karê to ser o fikrê to bi xo çik o? Ti bawer kena ke to sey vatena xo karê hunermendîye kerdo?*

Serdar: Nê! Karê mi jê vatena mi nîyo. O kî girêdayîyê îmkanî yo. Çike na kar waxt wazeno, mordem gere waxt ci done. Hemeg wazeno. Ti ke nika ewro sanatkaronê ma de nîyadana, eke werte ra dî-hîrê tenû vezêne; ekonomîyê xo rind nîyo. Eke ekonomîyê mordemî rind nêbî kî mordem nêşikîno ke karê hunermendîyê ser o rind vindone. Hetê teknîkî ra îmkanî benê kêmi. Moralê mordemî beno xirav. Kalîta karî bena xirave. Ê mi kî na het ra problemî estê. Eke problemê min ê maddî çîne bîyêne, ez mecbur nêmendêne fabrîka de megureyêne, hata nika mi hetê hunermendîye ra xêlê karê bînî kerdîvî.

Dewleta tirkan miletê ma rê dismen a, wazena ke her çiyê ma werte ra wedaro, kulturê ma vîndî kero. Ê ma, dewleta ma çîn a hama organîzasyon û enstîtuyê ma kî hama hama ke çîn ê ke na het ra dest bidêne senatkarû. Aye kî ca verdîme, wertê sarê ma de tayê estê ke çiyetê zon û kulturê xo çik o, hona aye nêzonenê, xo nas nêkenê.

Vate: *Nê xort û çênê (keynê) mayê ke Kurdîstan de nê, Tirkîya de ya kî Ewropa de biyê pîlî, hetê muzîkî ra wastena înan çik a? Muzîkê ma rê elaqedar benê? Eke benê, zêde çî wazenê?*

Serdar: Nika sarê ma wo ke eve zonê ma biyo pîl, vajîme ke serrê xo 30 ra cor ê, ê muzîkê mayê otantikî wazenê. Vurnayîs ra hes nêkenê. Hama ayê ke na welatû de biyê pîl, têsîrê muzîkê na welatû der ê, ê kî çiyê newe ra hes kenê. Oncîya kî xêlê gencê ma nika endî pede-pede zonê ma rê, muzîkê ma rê wayîr vejîne. Hata gencê ma zof cawû de pîlû ra rindêr ê. Vajîme ke ez son sewonê kulturî, nîyadan ke gencî ênê, gos danê, govende kay kenê. Tesîrê ma û pî ya kî famîlya kî na karî ser o esto. Vajîme ke hetê ma ra tayê çeyî estê ke muzîk û kulturê xo ser o nêvindenê, hata ci ra remenê. Ê wazenê ke tirkî qesêy bikerê, tirkî gos dêne. Tavî no hal têsîro menfî dano domonû, domonû zon û kulturê ma ra, miletê ma ra fino durî. Nika grubêde bîn vejîyo, vano “Ma elewî me,” û na sevev ra kî zon û kulturê xo terk keno. No zof çiyêde bêmane û sas o. Dor-mê xo de nîyadîme; ê sarî têdîne dînê xo estê, tuwa kes na rî ra zon û kulturê xo dano ra hetê, terk keno? Vajîme kî tirkî, farisî musulman ê, Qurane kî erevkî ya. Tuwa ê vanê ke ma zonê terk bikeme, erevkî xo rê bikeme zon. Naye kî era hetê dîme, ê ma îbadetê ma zonêde bîn de nîyo, zonê ma ve xo der o. Wextê ma û pîyonê ma de duya û minete zonêde bîn de kerdene çik a, qesêykerdene kî eve zonê ma biye, cemî kî eve zonê ma bî. Ma pêro zoneme ke, sarê hetê ma tirkî na 40-50 serra peyêne de misa. Mordem elewî bo, sunnî bo, çî beno bibo; wayîrê welatî yo, wayîrê zon û kulturî yo, wayîrê tarîxî yo. Ma her çî ra avê gere zon û kulturê xo rê wayîr vejîme.

Vate: *Elaqê to welatî de esto? Welat de kî şarê ma muzîkê to rê elaqedar beno? Gos danê?*

Serdar: Ya, ya, welat de kî zof gosdawoxî estê û roze ve roze kî benê zêdeyî. Kasetê kirmanckî nika welat de rind ênê gosdayêne.

Vate: *Ti kî zanena, ewro ziwanê (zonê) ma halê de xiravin der o. Ti na mesele çituri vênena, fikrê to ra gorê halê zonê ma se beno?*

Serdar: No çî eskera wo, dewleta tirkan wazena ke her çiyê werte ra wedaro. Hama ma ke xo ver bidîme, zonê xo rê, kulturê xo rê, welatê xo rê wayîr vejîme, planê dewlete benê puçî. Naye ra gore kî vîndbîyayen û vîndnêbîyayena zonê ma, heto zu ra kî destê ma der a.

Na serronê peyênû de zon û kulturê ma ser o xêlê kar beno. Eve zonê ma êno wendene, êno nusnayêne, kovari vejînê ûsn. No zof çiyêde rind o hama bes nîyo. Gereke ser o zêder vindîme.

Tayê sarê ma kî esto ke zon û kulturê mawo ke honde tenga girse der o ca verdo, zon û kulturê sarê bîni ser o gureyêno. Vajîme ke tirkî rê, kulturê tirkû rê xizmete kenê. Na kî çiyêde rast nîyo, sas o. Mordem gere sivte xo nas bikero ke saro bîn kî mordemî nas bikero. To ke xo nas nêkerd, kes qiyet nêdano to.

Wertê ma kirmancû ra tayêkî vanê ke “Zu lehça bese wa. Lehçê bîni lazimî nîyê.” Na kî têpiya vatênêda sas a, seqet a. Fikro nîyanên dismenîya zon û kulturî ya. Ke herkes zonê xo qesêy bikero, eve zonê xo biwano, binuso, kamî rê çî zerarê xo esto?

Vate: *Fikrê to ra gore, hetê ziwan û kulturî ra karê organizasyonanê kurdan çituri yo? Kemîye tede esta? Eke esta çik a?*

Serdar: Ez nêwazen ke tek û tek namê organîzasyonû bidî, qalê karê dîne bikerîne hama naye bese ken vajîne: Organîzasyonê kurdû na het ra xêlê kar kenê. Çi esto ke kemênî kî esta. Mordem gere na karî ser o tenêne jêde vîndo, eve şeklêde îlmî bigurewone. Ma biwajîme mewajîme, ewro kirmanckî kirdaskî ra gore pey der o. Naye ra gore kî lazîm o ke organîzasyonî kirmanckî ser o tenêna zêde vindêne. Sewonê kulturî de zêde ca bidêne kirmanckî. Nîyadê, sarê ma MED-TV yî rê telefon keno, sabîyayêna xo nîşan dano ke tede kirmanckî programî vejînê. Milet wazeno ke programê kirmanckî herçî ke şî zêde bê, kalîta xo rinde bone. No kî êno o mane ke millet zon û kulturê xo re elaqedar o, ci rê wayîriye keno. Çîyo ke milletî wast kî gere mordem ser o bigurewo, wastena milletî bîyaro hurêndî.

Vate: *Nê gencê mayê ke kirmanckî ser o vindenê, vajîme ke muzîkê ma rê elaqedar benê, wazenê ke bimisê, seva înan vatenêda to esta?*

Serdar: Her çî ra avê va welatê xo ra, zon û kulturê xo ra, milletê xo ra hes bikerê. Çike mordemî nayîne ra hes nêkerd, bese nêkeno seva ê milletî, zonê ê milletî ra lawîkû vazone. Gere zerrê mordemî ra bêro.

Karê muzîkî heto zu ra kî karêde îlmî yo. Vajîme ke waxto ke ma welat de dest kerd ci lawîkî vatî, îmkanê ma çîne bî. Hama nika ewro xêlê çî vuriyo. Hala na Ewropa de îmkanî zof ê. Mordem ke biwazo bese keno eve na îmkanû xêlê karo rind bikerone. Gêncê ma va şêrê mektevû, şêrê qursû, biwanê, bimisê. Zaf hacotonê muzîkî bimisê, orkestrawû saz kerê ûsn.

Vate: *Derheqê kovara Vateyî de fikrê to çik o?*

Serdar: Eke zon û kulturê ma ser o kar êno kerdene, çêfê mi zof pê êno. Şert u yo ke mordem namê dismenî ra megurewo, karê xo xizmeta dismenî de nêbone. Sima kî zonenê, eve zonê ma Vateyî ra avê kî tayê kovarî vejîyay. Vate zof kovarêda delal a, rind a. Ayê ke Vateyî vezenê ez, înu rê zof sipas ken, berxudarî bêne. Rast a, tayê kemîyê kovare estê, o kî normal o. Kovarê ke newe vejîye, bê kêmiye nêbena. Wastena mi a wa ke Vate kêmiyonê xo werte ra wedaro, roze ve roze avê şêrone. Ez lewê dînu der û, eke mi dest ra bêro yardîm dan ci.

Vate: *Sipas.*

Serdar: Ez sima rê zof sipas ken. Berxudarî bêne.

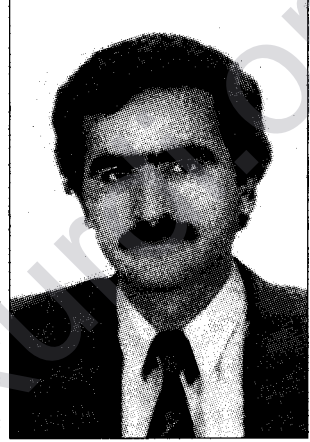

ALFRED NOBEL
Û
XELATA NOBELÎ YA EDEBÎYATÎ

“Zur, guneyo en gird û.”

“Merdimo raşt qarşî zurkerî zaf gerangî mexlub û.”

Alfred Nobel

Mehmet UZUN

Xelata gird û qîmetin

1901 ra pey her serr 10ê aşma (menga) kanûn de Xelata Nobelî yena dayîş. Her serr 10ê na aşmi de bi mîlyonan a merdim verê xo danû hetê Swêdî ya û gueş nanû xeberan ser û pero bîn a nizdîyê yew mîlyar însanî televîzyonan de merasîmo ke Stokholm de semedê Xelata Nobelî ya virazîyenû sêr kenî. Dunya de xelata en muhîm, en qîmetin û en gird Xelata Nobelî ya. Xelata Nobelî hem hetê maddî hem zî hetê manevî û hunerî ya zaf muhîm a. Nuştox û şairê her welatî semedê na xelat a hama vaci ke gan danî. Xelata Nobelî qandê welatan zî prestîj û şerefko gird û. Hîmdarê na xelat Alfred Nobel û û xelat nameyê xo hîmdarê xo ra gena.

Alfred Nobel

Alfred Bernhard Nobel lacê Immanuel Nobelî û Adrietta Nobel (Ahlzell) o. Aîleya Nobelî, aîleyake hera ya û Nobelan zaf çî newê îcad kerdî. Baykê (bawkê) Alfred Nobelî, Immanuel Nobel bi xo zî alimko gird û îcadkar bi. Immanuel Nobel muhendîs bi, yi Stokholm de zaf pirdî, bînayî û awanîyê bînî viraştî. Immanuel Nobel, wahaê çar lacan bi.

Alfred Nobel 21ê oktobr 1833 de Stokholm de ûme dunya. Serra ke Alfred deykê (dayka) xo ra bi, pî yi iflas kerd. Immanuel Alfred 1837 de mecbur mend şî Rûsya. Debara aîleya Nobelî zaf xirab şî. Adrietta torê panc qicanê (gedanê) xo ya, Stokholm de zaf feqîrey û ezîyet dî. Alfred

Nobelî, qıcey xo de yew deme kuçanê Stokholmî de kibrîtî bîle rutiyen. Immanuel Alfredî badî çend serran a Rusya de gureyê xo vist rahar û xeylek bi zengîn. Yi, Çarê Rusya û wezîrê pawitişî yê o wextî semedê îmkarderişê taynî silehan a îqna kerdî. Immanuel Alfredî 1842 de aileyay xo zî berd Rusya. Lacê yi, Alfred Nobel, Petersburg de resa, palıkayê (fabrikaya) pî xo de dest bi xebata îlmî û teknîkî kerd. Alfred Nobel, Petersburg de nitroglycerin (nîtrogliserîn) ser o xeylek xebitîya. Heto bîn a yi zaf cayan de û çend alimanê namdaran het tehsil dî. Yew deme Fransa, DYA (Dewletê Yewbîyayey ê Amerîka), İngilîstan û Almanya de wend. Fransa ra, bîlhessa Parîs ra zaf heskerdîyen. Wi, sewbîna welatan û cayan zî geyra û tede mend. Yew vateyê yi yo meşhur estû, vînu: *“Keyê mi cayo ke gureyê min o, û ez her ca de gureyena.”* DYA de Alfred Nobelî û John Ericssonî yewbîn dî û zaf çıyan ser o pîya qısey kerdî. 1864 de Stokholm de laboratuwarê Alfred Nobelî de yew qeza bi, torî birayê yi yê qic Emil Nobelî, in hedîse de panc kesî merdî. Labelê Alfred Nobel xebatê xo ra qet tepya nêmend. Peynî de Alfred Nobelî dînamît (dynamite) îcad kerd. 1867 de Alfred Nobelî patentê dînamîtî girot. In munasebet a nameyê Nobelî dunya de zaf bi meşhur. Wexto ke dunyayê xo bedelney Alfred Nobel waharê 355 patentan bi. Hema weşîyê xo de dunya de 20 welatan û 90 cayan de fabrikayê Alfred Nobelî estibî.

Xêr û gunê tîyemîyon de yê

Heto bîn a, nameyê Nobelî herb (ceng) û xirabkerdişî ser o zî zaf bi meşhur. Çike Nobelî teknîkê viraştişê silehî raver berd, sey topanê mesafeyê dergî û roketan, taynî silehê newê îcad kerdî; dînamît (ke îcadî yi yo en gird û) herban de ûme xebetnayîş. Patentê roketan badî (bacî) kot firmayê Almanya Kruppî dest. Bombeyê ke Almanya Herbê Dunya yê Diyin de xebetnê in patent ra virazîyê. Fîrmanê ke Adolf Hitler ard îqtîdar û paşt dey faşîzmî ra yew zî firma Kruppî bî.

Hem hetê holeya ke Alfred Nobelî însanan rê kerda hem zî hetê xirabeya ke wi bîyû sebab ser o heta inkey zaf çî vacîyo. Alfred Nobelî wêştîyen ke îcadê yi û heme xebatê yi ya îlmî semedê akertişê raharan, kendişê kanalan û tunelan û qandê awanîy bîyerû xebetnayîş. Labelê, badî yi bi çımanê xo zî dî ke îcadê yi çî netîceyan danî. Eyê ra wicdanê

yi qet rehet nêkerdîyen. Eslê xo de Alfred Nobel bi xo merdimko însanheskerdox (humanîst) û pasîfîst bi, yanî qarşî herban bi û paştgîrîya aştey kerdîyen. Alfred Nobel meseley aştey û problemanê cematkî re nîzdî ra eleqedar bi. Wextê xo de waharê fikranê radîkalan bi. In heta, Berta von Suttnera ke çend serrî sekretera yi û badî zî embaza yi bî, Alfred Nobelî ser o zaf tesîr kerdû. Alfred Nobel, eşiqê na cinîya awusturyayic bi. Berta, qarşî herban û sîlehan vicîyên. Yew kitabê xo (*Silehan Caverdîyen*) de aye Alfred Nobel zî krîtîk kerdîyen. Dayîşê “Xelata Aştey” de tesîrê Berta von Suttner xeylek biyo. Meclîsê Norweçî, Xelata Aştey a Nobelî ya serra 1905in, dê Berta Von Suttnerî. Seke wendoxî zûnî heta 1905 Swêd û Norweç pîya bî, “yewî” (union) mîyonî înan de dewûm kerdîyen. Labelê bênatay wirdî welatan de problemî û munaqeseyê girdî (girsî) estbî.

Alfred Nobel însanko çendhetin û jihat bi. Wi tînya îlmanê pozitîfan ser o nêxebitîyo, herçiqas baykê ci qarşî bi zî, yi edebîyat ra heskerdîyen û bi xo zî şîrî niştên. Hama 17 serre bi panc zûnî (ziwanî) zanên û eşkênî pê in zûnûn a binisû; sey swêdkî, rûskî, îngilîzkî, franskî û almankî. Hama wexto ke heştês serre bi îngilîzkî ya şîrî niştên. Wendiş û kîtaban ra zaf heskerdîyen, çend firset dîn ehend wendîyen û niştîyen. Kitabxaneyê yi zaf gird û zengîn bi. Alfred Nobelî vatîyen: “*Yew munzewîyo bê murekkeb û kîtaban, merdimko merde yo, verî ke bimirû.*”

Alfred Nobel çî rey nêzewicîya û qicî (gedê) yi zî çinîbî. Tim xo tînya hîsskerdîyen, terseyn ke wextê mergê xo de zî tînya bimanû. Raşta zî otir bi, wexto ke merd biye xizmetkaranê ci çew (çi kes) het de çinîye bi. Alfred Nobel çiqas zengîn bi ehend zî tînya bi.

Wesîyetnameyê Alfred Nobelî

Alfred Nobelî 27ê aşma teşrîn 1895 de Parîs de wesîyetnameyê xo nişt û 10ê aşma kanûne 1896 de, bajarane Îtalya San Remo de dunyayê xo bedelnê. Wesîyetnameyê yi guere, ganî (gereki) nameyê yi ser o yew weqîf ruenîyû û qezencê yi her serr sey yew xelat kesane ke fizîk, kîmya, tîbb, edebîyat û aştey (aşitî) ser o xebat kenî rê bîyerû dayîş. Serwetê Nobelî o neqdî 1897 de 33 mîlyon kronê Swêdî bi. Demeyo ke eşkera bi, wesîyetname û serwetê Alfred Nobelî, hem mîyonê merdimanê yi û

hem zî Swêd û welatanê bînan de zaf ame munaqeşekerdiş. Swêd û welatanê bînan de ke şîrketê Nobelî tede bî, mal û milkê Nobelî ser o tehqîqatko derg bi. Serwetê Nobelî ra yew mîqtarko zaf dîya warisanê ci. Mîqdaro ke kewt destê weqfa Nobelî 27 716 243 kronî bi.

Alfred Nobel

Wesîyetnameyê Alfred Nobelî zaf kilm û. Ez wazena ke in wesîyetnameyî tîya de binisî.

“Heme serwetê mino ke mûnenû ûna yenû teserrufkerdiş: Sermayeyo ke hetê wekîlanê min a bestîyo kaxitanê ercîyayeyan a, pê yew weqîf virazîyena, karo (qezenco) ke tira yenû her serr ê kesanê ke serra vîyertey de faydeyo en gird resno însanetey yin rê sey xelat yenû vilakerdiş. Kar benû panc barê seyyewbînan (têdust), senî ke cêr de nusîyayû otir yenû barkerdiş: yew bar ê kesê ke sehayê kîmya de

keşîfo yan zî raverberdişo en muhîm viraştû; yew bar ê kesê ke sehayê fîzyolojî yan zî tîbbî de keşîfo en muhîm viraştû; yew bar ê kesê ke sehayê edebîyatî de mukemmel yew tarz a karo en şahane ardû werte û yew bar ê kesê ke qey birareyê (semedê birayîya) şaran (gelan) û lexwkerdişê yan zî kêmkkerdişê ordîyanê daîmîyan û viraştîş û îdarekerdişê kongreyanê aştey a en zaf yan zî en hol xebat kerda rê ya. Xelata fîzîk û kîmya hetê Akademîyê Îlman ê Swêdî, xelata karê psîkolojî û tîbbî hetê Enstituyê Karolînska yê Stokholmî, a edebîyatî hetê Akademîyê Stokholmî û xelata kesanê ke semedê aştey mucadele kenî hetê yew komîteyê panckesan ra ke terefê Meclîsê Norweçî ya tesbît benû, yena dayîş. Waştîşê min o eşkera ew û ke wexto ke xelat yena dayîş nîjadê namzedan guere nêrû hereketkerdiş, labelê eksê ci keso ke heq bikû eke xelat bigîrû, benû ke in kes Îskandînavyayic bû yan zî nêbû.”

Seke wesîyetmayê Alfred Nobelî de zî merdim veynenû, Xelata Nobelî, esil in sehayan de ûmeyaya ruenayîş: Kîmya, fîzîk, tîbb, edebîyat û aştey. La êro, yew zî Xelata Nobelî ya ekonomî esta. Xelat Nobelî ya ekonomî hetê Banka Merkezî ya Swêdî ya bi munasebetê 300 serreyê ina banka û semedê vîrardişî Alfred Nobelî ya 1968 de nîyaya rue. Weqfa

Nobelî na xelat tesdîq kerd û Akademî yê Îlman ê Swêdî zî vîcnayîş û dayîşîyê xelata ekonomî girot xo ser. Peranî na xelat her serr Banka Merkezî ya Swêdî bi xo dûna. Xelata Nobelî ya ekonomî rêya viryen 1969 de ûmê dayîş.

Xelata Nobelî hem sey peran û hem zî sey yew madalya û dîploma (berat) yena dayîş. Mîqdar neqdî, guerey ûmeyeyê (gelîr) Weqfa Nobelî yê a serr o. In mîqdar, yanî pereyo ke her serr sey xelat yenû dayîş, serr ra serr bedelîyenû. Madalya bi xo zerrên a, yew hetê ci ser o resmê Alfred Nobelî estû. Dîploma ser o nameyê xelat û xelatgirotaxî û nameyê Akademî yê Swêdî ništo.

Kronolojî Xelata Nobelî ya edebîyatî 1901 ra heta 1997

Xelata Nobelî ya viryen 1901 de ûmê dayîş. Serra viryen her xelat 150 782 kronî bî. Nê ra pey her serr 10ê aşma teşrîne de, bê xelata aştey, Xelata Nobelî Stokholm de, bi destê qralê Swêdî ya yena dayîş. Dunya de nuştoxanê ke 1901 ra heta 1997 Xelata Nobelî ya edebîyatî girota in î:

- 1901 Sully Prudhomme (1839-1907), Fransa
- 1902 Theodor Mommsen (1817-1903), Almanya
- 1903 Bjornstjerne Bjornson (1832-1910), Norweç
- 1904 Frederic Mistral (1830-1914), Fransa
- 1905 Henryk Sienkeewicz (1846-1916), Polonya
- 1906 Giosue Garducci (1835-1907), Îtalya
- 1907 Rudyard Kepling (1865-1936), Îngilîstan
- 1908 Rudolf Eucken (1846-1926), Almanya
- 1909 Selma Lagerlöf (1858-1940), Swêd
- 1910 Paul Heyse (1830-1914), Almanya
- 1911 Maurice Maeterlinck (1862-1949), Belçîka
- 1912 Gerhart Hauptmann (1862-1946), Almanya
- 1913 Rabindranath Tagore (1816-1941), Hindîstan
- 1914 (Nêamê dayîş.)
- 1915 Romain Rolland (1866-1944), Fransa
- 1916 Verner von Heidenstam (1859-1940), Swêd

Date

- 1917 Henrik Pontoppidan (1857-1943) Danîmarka
1917 Karl Gjellerup (1857-1919), Danîmarka
1918 (Nêamê dayîş.)
1919 Carl Spitteler (1845-1924), Swîs,
1920 Knut Hamsun (1859-1952), Norweç
1921 Anatole France (1844-1924), Fransa
1922 Jacinto Benavente (1866-1954), Spanya
1923 William Butler Yeats (1865-1939), Îrlanda
1924 Wladeslaw Reymont (1867-1925), Polonya
1925 George Bernard Shaw (1856-1950), Îngilîstan
1926 Grazia Beleda (1871-1936), Îtalya
1927 Henri Bergson (1859-19419), Fransa
1928 Sigrid Undset (1882-1949, Norweç
1929 Thomas Mann (1875-1955), Almanya
1930 Sinclair Lewis (1885-1951), DYA (Dewletê Yewbîyayey ê Amerîka)
1931 Erik Axel Karlfeldt (1864-1931), Swêd
1932 John Galsworthy (1867-1933), Îngilîstan
1933 Ivan Bunin (1870-1935), Yewîyeya Sovyetan
1934 Luigi Pirandello (1867-1936), Îtalya
1935 (Nêamê dayîş)
1936 Eugene O'Neill (1888-1953) DYA
1937 Roger Martin du Gard (1881-1958), Fransa
1938 Pearl Buck (1892-1973), DYA
1939 Frans Eemil Sillanpää (1888-1964), Fînlanda
1940-1943 Samedê Herbê Dunya yê Diyin nêamê dayîş.)
1944 Johannes V. Jensen (1873-1950), Danîmarka
1945 Gabriela Mistral (1889-1957), Şîlî
1946 Hermann Hesse (1877-1962), Swîs
1947 Andre Gide (1869-1951), Fransa
1948 Thomas Stearns Eliot (1888-1965), Îngilîstan
1949 Wiliam Faulkner (1897-1962), DYA
1950 Bertrand Russell (1872-1970), Îngilîstan
1951 Pär Lagerkvist (1891-1974), Swêd
1952 François Mauriac (1885-1970), Fransa

- 1953 Winston Churchill (1874-1965), İngilîstan
1954 Ernest Hemingway (1899-1961), DYA
1955 Halldor Kiljan Laxness (1902-), Îslanda
1956 Juan Ramon Jimenez (1881-1958), Spanya
1957 Albert Camus (1913-1960), Fransa
1958 Boris Pasternak (1913-1960), Yewîyeya Sovyetan
1959 Salvatore Quasimodo (1901-1968), Îtalya
1960 Saint-John Perse (1887-1975), Fransa
1961 Ivo Andric (1892-1975), Yûgoslavya
1962 John Steinbeck (1902-1968), DYA
1963 Giorgos Seferis (1900-1971), Yunanîstan
1964 Jean-Paul Sartre (1905-1980), Fransa (Sartreyî xelat nêgirot, red kerd.)
1965 Michail Sjolochoy (1905-1984), Yewîyeya Sovyetan
1966 Shmuel Yosef Agnon (1888-1970), Îsraîl

Medalyaya Alfred Nobeli

Wate

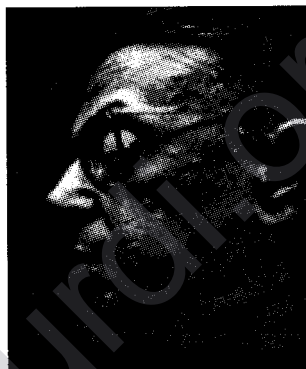

- 1966 Nelly Sachs (1891-1970), Almanyay
1967 Miguel Angel Asturias (1899-1974), Guatemala
1968 Yasunari Kawabata (1899-1972), Japonya
1969 Samuel Becket (1906-1989), Îrlanda
1970 Alexander Soljenitsin (1918-), Yewîyeya Sovyetan
1971 Pablo Neruda (1904-1973), Şîlî
1972 Heinrich Böll (1917-1985), Almanyay
1973 Patrick White (1912-1990), Awustralyay
1974 Eyvind Johnson (1900-1976), Swêd
1974 Harry Martinson (1904-1978), Swêd
1975 Eugenio Montale (1896-1981), Îtalyay
1976 Saul Bellow (1915-), DYAY
1977 Vicente Aleixandre (1898-1984) Spanyay
1978 Isaac Bashevis Singer (1904-1991), DYAY
1979 Odysseas Elytis (1911-), Yunanîstan
1980 Czeslaw Milosz (1911-), Polonyay (DYAY)
1981 Elias Canetti (1905-1994), Îngilîstan
1982 Gabriel Garcia Marquez (1928-), Kolombîyay
1983 William Goldeng (1911-), Îngilîstan
1984 Jaroslav Seifert (1901-1986), Çekoslavakyay
1985 Claude Simon (1913-), Fransa
1986 Wole Soyinka (1934-), Nijeryay
1987 Joseph Brodsky (1940-1996), Yewîyeya Sovyetan/DYAY
1988 Necîb Mehfûz (1911-), Misir
1989 Camilo José Cela (1916-), Spanyay
1990 Octavio Paz (1914-), Meksîkay
1991 Nadine Gordemer (1923-), Afrikayay Başûrî
1992 Derek Walcott (1930-), Trînîdad
1993 Toni Morrison (1931-), DYAY
1994 Kensaburo Oe (1935-), Japonya
1995 Seamus Heaney (1939-), Îrlanda
1996 Wislawa Szymborska (1923-), Polonyay
1997 Dario Fo (1926-), Îtalyay

Jean-Paul Sartre Xelata Nobelî red kerd

Semedo ke Xelata Nobelî red kerda, Jean-Paul Sartre (1905-1980) tarîxa Xelata Nobelî ya edebîyatî de yew cayo muhîm genû. Heta inkey tinya Sartreyî na xelat bi rizay xo ya qebug nêkerda. Yi bi xo eşkera inê ser o nê tawê (teba, çiyê) niştû nê zî vatû. Labelê qenat ew û ke Sartreyî guere, xelatê ke kapîtalîstî dînî ruşwet o û çiko ûnayan zî exlaqê nuştoxan xerepenû (herimneno). Zaf rey Xelata Nobelî bi armanca sîyasî û tîcarî ûmeya dayîş.

Jean-Paul-Sartre

Ez niwazena ke tîya de Xelata Nobelî krîtîk bikerî, zaten armanca in niştî zî eya nîya. Labelê merdim raşt vacû se Xelata Nobelî ser o zaf munaqeqeyî bîy û her het a krîtîkê cîddî estî. In krîtîkan ra xeylêk hê ca de yê. In serranê peyanan de Xelata Nobelî nîsbeten ha bêteref yena dayîş.

Zûn (ziwan), kultur û edebîyat de rolê muesseseyan

Çend muesseseyê ke cuar de nameyê yin vîyerenû hem tarîxa Swêdî û hem zî tarîxa Xelata Nobelî de waha rê zaf caykê muhîmî yê. Inîn ra yew zî Akademîyê Swêdî yo. 1786 de qralê Swêdî, Gustafî Hîrêyin Akademîyê Swêdî kerd a. Herçiqas ke qral bi zî Gustafî Hîrêyin millî fikirîyen û Akademîyê Fransa xo rê sey yew numûne girotbi. Raştniştîş, standardîzekerdiş û raverberdişê zûnî qey yew millet a zaf muhîm û. Semedê inê ya zî muesseseyê millî lazim î û viraştîşê yin şert û. Hama merdim eşkenû vacû ke swêdkî sayeyê Akademîyê Swêdî ya raver şîyû. Zaten yew wezîfeyê Akademîyê Swêdî zî ewi bi ke bixeftîyû (bixebitiyo) ke swêdkî bikerû zûnko millî, pak û berz. 1786 ra heta êro Akademîyê Swêdî zûn û edebîyatî ser o xebatka zaf muhîm kerda. 1901 ra pey zî her serr mîyonî xeylêk namzedan ra yew nuştoxî layiqê Xelata Nobelî ya edebîyatî veynenû û na xelat danû ci.

Mîsala Akademîyê Swêdî zî musnena (nawnena) ke muesseseyê millî qandê zûn, kultur, edebîyat û folklorê yew millet a zaf muhîm î. Ma zî

sey taynî milletan ganî (gê) xo rî muesseseyanê millîyan virazî. Kurdî her kesî ra zafêr muhtacê muesseseyanê millîyan ê. Heto bîn a mîyonê kurdan de zî zengînî estî. Merdim hîvî kenû ke yew ruc mîyon zengînanê kurdan ra zî taynî însanî vicî ke xo rî Alfred Nobelî numûne (mîsal) bigerî û quwetê xo guere na millet rî yew xizmet bikerî.

Yaşar Kemal zî ho ruccê xo pawenû

Heta inkey namzedey Yaşar Kemalî ser o zî xeylêk ûmo vindertiş. Zaten taynî nuştoxî vûnî ke Yaşar Kemalî Xelata Nobelî ya edebîyatî rewna heq kerda. Serranê peyenan de nameyî Yaşar Kemalî hinîya ho dîqet ûncenû. Eke merdem raştêy vacû şansê yi zî estû. Çike Yaşar Kemal hem mîyonî swêdican de yenû şînasnayîş û heskerdiş hem zî taynî însanî nameyî yi ser o vîndenî. Akedemîyê Swêdî û sewbîna muesseseyî Yaşar Kemalî û senetê yi şînasnenî. Yaşar Kemal in serranê peyenan de yenû Swêd şînû. 1996 de yew deme Swêd de mend zî. Yew sebeb zî ew û ke Yaşar Kemal wazenû Swêd de xo rê lobî virazû û qandê Xelata Nobelî ya edebîyatî ya xo rê yew zemîn hazir kerû.

Çimeyî

Alfred Nobel-His Life And Work, Internet, <http://www.nobel.se/alfred/biography.html>

Britanica, Alfred Bernhard Nobel and Nobel Prize, cîld 8

Helmer Lång, De litterära Nobelprisen (1901-1983), Bra Böcker, Avesta, 1984

Lars-Åke Skagegård, Den Fantastiska historien om Alfred Nobel och Nobel Priset, Railey Bokförlag, Stockholm, 1993

Nationalencyklopedin, cîld 14, Bra Böcker, Höganäs, 1994

KOVARA VATEYÎ Û TÊKILÎYA LEHÇEYANÊ KURDKÎ SER O

Tayê însanî estê, eke rastê problemê amey, ser o fikirîyênê û munaqeşe kenê, çerçeweya problemî nanê ro û enawa ci rê çareyan fetelînê. Tayê insan zî estê ke wayîrê metodî nîyê; waxto ke rastê problemê amey, qafike ser o xo erzenê zerrê problemî; xora ke ci ra vejîyay vejînê, nêvejîyay zî tede xeneqînê, şonê. Nî her di tewirî zî roşnvîranê (rewşenbîranê) kurdan mîyan de estê; helbet oyo serkewte, tewirê diyine yo. Zêderîya roşnvîrê ma eke rastê yew mesele amey, aye ser o zêde nêfikirînê, req û teq xo erzenê zerrê problemî.

Cemil GUNDOGAN

Problemê tekîliya (îlîşkîya) lehçeyanê zîwanê kurdkî ya ke nî serranê peyanan de kewte rojeva ma de zî wunca hên bî. Roşnvîranê ma, bi metod û îlîm nê labelê bi zeze-meze û bêmetodîye xo eşt zerrê mesele. Ma vajî: lehçeyanê yew zîwanî mîyan de çi tekîlî estê; lehçeyî hemverê yewbînî de kamîcî şertan de -ihtimalen- çi sûret gênê (cenê); mîlletanê bînan problemê lehçeyanê xo çitur halkerdê; no derheq de tecrubeyê kurdan çik ê; talûkeyê ke ma pawênê çik ê; insan, binê problemanê nîyanenan (enasarênan) ra çitur vejîno?... Kesî nî xususan de lekolînode rêkûpek amade nêkerd. Labelê wexto ke qese ame ra meseleya lehçeyanê kurdkî ser, bi taybetî zî halê kirmanckî (dimilkî/zazakî) ser, her fek ra heştay qese y perray.

No ûsulode rînd nîyo. Ganî (gere) ma problemanê lehçeyanê zîwanê kurdkî ser o bi hewayode cîddî û ilmî vinderîme û munaqeşe bikerîme.

Waxto ke mi hûmara (amora) virêna kovara *Vateyî* de meqaleya bi nameya “*Tayê Problemê Standardîzekerdena Ziwanê kurdkî*” nuşte, fikrê mi o bî ke bala (dîqetê) biancîne (boncîne) nê ihtiyacî ser. Ya, ez bi xo pisporê na mesele nîyo, labelê wûnca zî ez cîddiyeta mesele û kemîyanê ke no ware de têder îme vînena. No semed ra mi wast ke derheqê problemî de taye malumatê umûmî bidîne û tecrubeyê Kurdîstanê Başûrî wendoxanê ma re pêşkêş bikerîne. Mi va beno ke bi na wesîle roşnvîrê ma problemanê lehçeyanê kurdkî ser o hîna (tenêna) cîddî vindênê û munaqêşeyanê ilmîyan kenê.

Labelê çîyo ke mi pawitênî (omid kerdênî) nêbî; sey (zê) her waxtî, çend kesan ra teber, kesî a meqale nêwende û qalê ci nêkerd. Bêguman wexto ke ez naye van, armanca mi a nîya ke ez semedo ke meqaleya mî nêwenda û ser o munaqêşe nêkerdo gerreyê roşnvîranê kurdan bikerî. Problem, wendiş yan zî nêwendîşê meqaleya mi nîyo. Beno ke meqaleya mi bi kemane û sist bo, û layiqê munaqêşekerdene mebo. Na mumkun a. Hetê bîn ra yew meqale nêşikîna problemêde hunde (ende) hîray hel bikero. Xora meqaleya mi zî wayîrê îddayêde nîyanênî nêbî. Problem no nîyo. Problem, halê roşnvîranê ma yo; ê roşnvîrê ke derheqê tekîliya lehçe û ziwanan de, derheqê tekîliya lehçeyanê ziwane kurdkî û tecrubeya kurdan de yew esero ilmî nênuştê labelê derheqê vejîyayena kovara *Vateyî* de heştay çî vatî û vanê.

Çi heyf ke halê ma nîya yo. Ez bi xo zaf kewena (kuna) nê halî ver. Labelê wûnca zî ez wazena ke na hal mebo sebebê xo raverdayene. Madem ke qesekerdişo teorîk wertê roşnvîranê ma de pere nêkeno (her çiqas ke yewbînî ra dur vînetîşê teorî û roşnvîr çîyode zaf eceyb bo zî), ez kî hewl dana ke mesele bi hewayode pratîk wendoxan re pêşkêş bikerî.

No xusus de reaksiyonê ke derheqê kovara *Vateyî* ser o vejîyay werte, ma re çimayode rindek peyda kenê. Vetişê kovara *Vateyî* ra dim a kurdan mîyan de tewir-tewir reaksiyonî vejîyay werte. Mordem (merdim) şîkîno nî reaksiyonan goreyê krîteranê cîya-cîyayan tesnîf bikero.

Ma vajî kategorîya ke esle xo de kurd a labelê nî serranê peyanan de semedê sebebênê cîya-cîyayan ra xo kurd nêhesibnena û vana “ma zaza

yîme”, yan zî vana “*ma elewî me*”, vejîyayena kovara Vateyî ra zaf hêrs bî û na hêrsbîyena xo ge-gane raste-rast bi milqî (nengi/kifir), ge-gane zî bi lexkerdene îfade kerde.

Ê bêçareyê ke turikê xo de melqan ra qedêr (teber) qeseyê çîn o, luzûm nêkeno ke ma qiseyanê înan ser o vinderîme.

Ê bînî yê ke pê vejîyayena kovare lêx kenê û vanê: “*ma bi xêr, şîma heta nika kotî bî?*”, înan rê zî vajîme ke: “*xêrê Olî şîma ser o bo; labelê mordemo ke heta vîzer (vîjer) ‘tirk’ bo, heqa xo çîna ke ewro dewaya wayîr vejîyena keyî (çeyî) bikero. Şîma heta vîzer ‘tirk’ bî, ewro zî kes nêzaneno ke çik ê. Ge-gane tirk ê, ge-gane kurd ê, ge-gane kirmanc ê, ge-gane zaza yê, ge-gane dumbul ê, ge-gane elewî yê, ge-gane şaftî yê, ge-gane komunîst ê, ge-gane zî loyalîst. Keyî rê wayîrvejîyene ra raver, reyê qerar biderê ke şîma çî kes ê, çî û dewaya çî kenê? Şîma ke qerar da û zerrê di rojî de tepya o qerarê xo ra peyser nêagêray (nêraceray), ey ra pey ma zî nîyadame, xora ke qesê menda, nîseme ro aye vame. Heta o wext ma şîma rê çî vajîme tol o, hukmê xo yew roze ra zêde nêvêreno. Şîma na dewa ra honde durî yê ke şîma kesanê ke vîst serre şîma ra ver kirmanckî nuşto nas nêkenê û tam zî nî kesan ra pers kenê vanê: şîma heta nika kotî bî?”*

Kesê ke her roz xo rê pîyan û kalikanê neweyan vînenê, ez înan hurinda înan de ca verdana û yena cepheyê ma ser. Ma het de zî kovara Vateyî ser o tewir bi tewir reaksiyonî peyda bî. Mordem eke nî reaksiyonan ser o vîndero, derheqê meseleya lehçeyanê kurdkî de roşnvîrê kurdan çî fikir kenê, zaf konkret (somût) vînenê.

Mordem şîkîno nî reaksiyonan hîre grûbanê esasî de kom bikero.

GRÛBA YEWÎNE grûba negatîf (olumsuz) a. Vajîyayena kovarêda tenya (safî) bi kirmanckî (dimilkî/zazakî), mensûbê na grûbe zaf deznê (dejnay).

Bêguman mensûbê na grûbe pero sey yewbînî (jûbînî) nêfikirînê. Her kes nuxtayade cîya ra hereket keno. Wûnca zî mordem şîkîno îtirazê nî hevalan bi no hewa (şekîl) kom bikero: “*Na kovara tenya zazakî kotî ra vejîya? No karo nîyanên karê dişmenî yo. Dişmen wazeno ke wertê kurdan de cîyabîyayîş peyda bikero û semedê na armanca xo dest erzeno*

lehçeyanê kurdkî. Nî hevalê ke dewa zazakî kenê, ê zî benê aletê nî planê dişmenî. Temam, ma zî zaneme ke tayê lehçeyê kurdkî estê û ganî nî lehçeyan de zî bero nuştene. Zazakî zî înan ra yew a. Labelê luzum nêkeno ke kovarêde tenya zazakî bero vetene. Hûnde kovar û rojnameyê kurdan estê, mordem şîkîno înan de ca bido nuştayanê zazakî. Xora rewş (durum) heta nika zî wina (nîya) bî. Kesî hevalanê zazakîqeseykerdoxan re raye nêgûretîbî; verê înan rakerde bî. Ê ke nî îmkanan ra îstîfade nêkenê, hûrînda aye de kovarêde tenya zazakî vejenê nîyetê înan pak nîyo...”

Hûmara kesanê ke nîya fikirîyayêne verê rastî zî xeylî bî; dim a tenêna bî kê. No çiyode rînd o. Labelê wûnca zî mordem ganî sebebê nê halî ser o tenê bifikirîyo. Çitur beno ke roşnîranê kurdan mîyan de tayê însanî verva kovarêde kurdkî vejînê?

Heto bîn ra jargononê ke nî hevalî gurênenê mender o jargonê “zazaçî” yanê ke mi cor de qalê înan kerd. Ê zî kîfir kenê, nî zî kîfir kenê; ferq, “gerekçe”yê kifiran der o!

Şima zî vînenê ke werte de şaşîyêda girse (girde, pile) esta. Ganî kurdî na şaşîye ser o tenê bifikirîyê: Qey nîya beno?

Ez cewabê nê persî verdana qismê dîyine û nika yena grûba dîyine ser.

GRÛBA DÎYINE tam eksê grûba yewîne de ca gêna (cena). Erênî (pozîtîf/ olumlu) ya. Vajîyayena kovarêda tenya kirmanckî, kurdan re, zîwanê kurdan re ûêb. sey tehlike nêvînena. Bilakîs kovarêda nîyanêne, no derheq de sey gamêda pozîtîfe hesibnena. Weşananê kurdan de nuşte yan zî nuşttoxê ke nê fikirî mudafaa kenê zaf ê. Mordem şîkîno meqaleya Mahmûd Lewendîya ke kovara *Nûdem* (no: 24, zivîstan 1997) de bi nameya “*Kovareke Xwerû Bi Kirdkî (Dimilî): Vate*” ameybî çapkerdene û meqaleya Samî Tanî ya ke rojnameya *Ûlkede Gündem* (16 Eylül 1997) de bi nameya “*Dimilîce Dergî: Vate*” ameybî çapkerdene, sey temsîlkaranê na grûbe qal bikero.

GRÛBA HÎREYÎNE, grûba kesanê bêelaqe û mutereddîdan a. Mensûbê na grûbe bêqerar ê. Hetê ra bînê tesîrê tayê hukumanê pêşinan (önyargular), fikir û xofê grûba yewîne der ê; hetê bînî ra zî ge-gane sey grûba dîyine fikir kenê. Wayîrê fikirêde sîstematîkî nîyê. Tayê zî estê

xora qe bine ra elaqedar nîyê. Ti vana belkî na mesele sey meseleya ma nêvînenê.

***

Seke yeno famkerdene, zerrê nî hîre grûban ra aya ke en zêde munaqeşe heq kena, grûba yewîn a. Çike mordem hem zerrê tekoşînê netewî ya kurdan de bo, hem zî verva vejîyayena kovarêde kirmanckî de vîndero, çîyode zaf ecayîb o. Gelo (eceba) qey nîya beno? Wexto ke cewabê nê persî dim a fetelîyeme, rastê tewir-tewir sebeban yeme. Ma vajî înan ra yew grûbçîyên a.

Organîzasyonanê kurdan mîyan de neweşîyêde nîyanêne esta û hên aseno ke rewa-rew daru nêbena (şîfa nêvînenê). Yewî/yewe ke ûst ra teberê grûba ma de karê kerd, ey bi asanîye qebul nêkeme. Ganî ya bero lewê ma de kar bikero, yan zî ci rê neheqîye keme. Tayê reaksiyonanê ke vejîyayena *kovara Vateyî* ser o xo misna (nawit) na çime ra amênê û yenê. Zerra tayê hevalan razî nêbî ke karode enasarên teberê grûba înan de bêro kerdenê.

Qe şik tede çîno ke no reaksiyon, reaksiyonêde neheq o. Çike grûbê kurdan çitur ke lehçeya kirdaskî (kurmanckî) de neşrîyat kenê ya zî kovaran vezenê, ganî lehçeya kirmanckî de zî neşrîyat bikerê û kovaran vezê. Eke na merhele de îmkân nêvînenê karode enasarên bikerê, ganî paştî (poştî) bidê însananê ke nî karan kenê. Çi heyf ke ma de ûsul çîya yo: Çîyo ke bê ma ame kerdene, ganî ya ey bigîrîme binê kontrolê xo, ya zî ey se karêde xirab bivînîme. Tayê reaksiyonê negatîfî yê ke derheqê vejîyayena kovara Vateyî de amey îfadekerdene no tur bî.

Grûbçîyên helbet çîyêde rind nîya û zerar dana hereketê kurdan. Labelê ez bi xo wûnca zî reaksiyonê ke na çime ra yenê, derheqê tekîliya lehçeyanê kurdkî de se talukeyêde zaf girs nêvînenê. Çike na nêweşîye, teyna derheqê tekîliya lehçeyanê kurdan de nê, hama hama her warê jiyana kurdan de esta. O semed ra, fonksiyonê grûbçîyên çiqas ke no ware de sey faktorêde negatîfî bibo zî nêşikîna na prosesî (süreç) tayîn bikero. Labelê wûnca zî ganî ser o bêro vinetene.

Sebebode bîn şovenîzma kirdaskî ya. Ez zanena, nika tayê wendoxê ma hêrs benê û vanê: “Şovenîzma kirdaskî çik a? Kirdaskî bi xo ziwanode

bindest o; şovenîzma kirdaskî bena?"

Çi heyf ke bena. Mana xo ya umûmî de şovenîzma her çî bena. Labelê mana xo ya xusûsî de yew cîns, yew etnîsîte, ya zî yew mîllet ke warê hîssîyat û fikirî de bîyayîşê xo verva ê bînan zaf agresîf û bêtolerans îfade kerd, ya zî bîyayîşê xo werterawederdayena ê bînan ra girê da, manaya aye şovenîzm a. Behsê ma de zî rewş nîya yo. Yew ke ust ra warê hîssîyat û fikirî de bîyayîşê kirdaskî verva kirmanckî de zaf agresîv û bêtolerans îfade kerd; yan zî bîyayîşê kirdaskî werterawedardeyena kirmanckî ra gire da, ma şîkîme vajîme ke o/a şovenîstîya kirdaskî keno.

Warê têkîliya lehçeyanê kurdî de talukeyo tewr girs no yo. Çike no wertê kirmanckîqeseykerdoxan de reaksiyon vîrazeno û beno sebebê parçebîyayîşê şarê (xelkê) kurdî. Yanê hevalê ke bawer (înam) kenê ke vetişê kovarêda tenya kirmanckî xizmetê dişmenî keno, va (wa) bizanê ke karê dişmenî esas bi na bawerîye beno asan. No semed ra ganî behsê şovenîzma lehçeya kirdaskî ser o tenê bêro vinetene. Şovenîzma kirdaskî çik a? Kot ra yena? Wayîrê bingehêde haqîqî ya, ya zî bêbingêh a? Xo zerrê kamîcî forman de dana teber?

Eke rastîye vajîme şovenîzma kirdaskî wayîrê bingehêde heqîqî nîya. Çike mabeynê kirdaskî û kirmanckî de tekîliya serdestîye (egemen) û bindestîye çîn a. Kirdaskî zî kirmanckî zî bindest ê û lehçeyê yew zîwanî yê. No semed ra însan nêşîkîno vazo ke mabênê her di lehçeyn de bingehêde şovenîzme esto. Çend ferqê muhîmî yê ke mabênê her di lehçeyan de este nî yê:

- Zaravaya kirdaskî, goreyê lehçeya kirmanckî hîna (daha) cayê hîrayî de yena qeseykerdene.

- Zaravaya kirdaskî goreyê lehçeya kirmanckî sey zîwanê bazarî hîna hîra yena xebitnayene.

- Tarîxê edebîyatê nuştayî ya lehçeya kirdaskî, goreyê lehçeya kirmanckî daha derg û dewlemend o; o semed ra zî lehçeya kirdaskî sey zîwanê edebîyat û nûştayî tenêna aver şîya.

Nê hîre wareyan de averşiyayena lehçeya kirdaskî bena sebebê îmajêde henênî ke, ti vana qey (belkî) lehçeya kirdaskî lehçeya serdest a û lehçeya kirmanckî zî lehçeya bindest a. Labelê eslê xo de wina (nîya)

nîyo. No tenya îmaj a. Çike semedo ke yew ziwane bibo ziwane serdest, ganî serdestiya ey bi zore qanune bero qebulkerdene. Ma vajî Swîs (Îsviçre) de almankî tenena zaf yeno qeseykerdene; labelê kes nevano ke almankî ziwano serdest o, û ê binî zî -ma vajî frenskî ya zî îtalyankî-ziwane bindest ê. Çike înan miyan de tekîliya zordariye çina.

Mabene lehçeya kirmankî û lehçeya kirdaskî de zî tekîliya zordariye çin a. Çike ne qenûnî este ke serdestiya kirdaskî tayin bikerê; û ne zî şarî miyan de kirdaskîqeseykerdoxî zor dane kirmankîqeseykerdoxan ke va lehçeya xo qesey mekere. Çiyode enawa çin o. No semed ra însan neşikîno qalê şarî miyan de şovenîzma lehçeya kirdaskî bikero.

Labelê wunca zî tayê roşnîr û siyasetgêrê kurdan ne îmajê lehçeya kirdaskî şaş fam kenê û dekewenê ro çala şovenîzma lehçeya kirdaskî.

Na şovenîzma niyanen xo zerrê formanê çiya-çiyayan de dana teber. Ge-gane eşkere ya, însan bi rehatiye nas keno; ge-gane zî zaf lél (bulanîk) a, însan zor nas keno.

Naca de yeme sebebê hîreyîne yê reaksiyona negatîfe ser. Çike sebebo hîreyîn, kêman yan zî çewt famkerdena tekîliya lehçeyanê yew ziwani û viraziyayena ziwane millî ra giredayî yo. Tayê qeseyê ke no xusus de vajîne, şovenîzma kirdaskî ra yenê, tayê zî nêzanayene ra yan zî kêmzanayene ra yenê.

Tayê hevalî fikirîyênê ke yewbîyayîş û standardîzebîyayîşê ziwane kurdkî bi ûsulê klasîkî beno. Yanî ma werte lehçeyanê kurdkî ra yew lehçe xo rê bingêh game (ceme), çiyê ke a lehça de çin ê labelê lehçeyanê binan de este zî uca ra gêne û ne bingehî ser o ziwane xo standardîze keme. Her çiqas ke tayê hevalê ke eslê xo de şovenîstiya kirdaskî kenê zî îtirazê xo wina (nîya) îfade kenê, qenaetê mi ra gore însan neşikîno ne fikirî sey şovenîzma kirdaskî bimisno. Nî hevalî sey min û şima bawerîya xo vanê. Û ganî neheqên mekerîme ke zaf terefdarê bawerîya enasarêne hem kurdan miyan de hem zî miyanê milletanê binan de este. O semed ra yo ke ma ganî ne fikirî sey şovenîzma kirdaskî mevînîme, xo miyan de munaqeşe bikerîme.

Goreyê fikrê min semedê standardîzekerdena ziwane kurdkî, ûsulo klasîk o ke mî cor de qal kerd, nevéreno. Şima ke kirdaskî, yan zî sorankî seweta ziwane standardî bingeh guret û lehçeyê binî miyanê aye de

vilêşna ro, nêbeno. No ûsul zerrê (mîyanê) şarî de cayê xo nêgêno, bileks o wext reaksiyonanê xiraban peyda keno. Çike na mesele teyna meseleya ziwani nîya, zaf faktorê binî zî na mesele ser o tesîr kenê. Ez wazena hûmara kovara Vateyî ya ke yena de na mesele ser o tenêna vêşî (zaf) vinderî.

***

Reaksiyonê esasî yê ke derheqê kovara Vateyî de peyda bibî, bi kilmîye nî yê. Goreyê fikrê mî, şovenîzma kirdaskî ra teber ê binî reaksiyonê normal ê û mordem şikîno ebe munaqêşekerdene nî şaşîyan werte ra wedaro. Xora ke mordemî tendensê (eğilim) nî reaksiyonan ra nîyada, vînenno ke reaksiyonê negatîfî her ke şonê benê kê. Bi taybetî zî weşanê Med-TV ra pey mordem şikîno na tendense bi rehetî bivîno. Med-TV nî aşmanê peyenan de weşanê xo yo kirmanckî tenêna kerd zêde û nê, tesîrêde pozîtîf kerd. Wûnca vejîyayena kovara Vateyî zî no ware de wayîrê rolêde pozîtîfî ya. Xo ra “zazaçî” zî na semed ra hêriş (hucûm) kenê ma ser.

Ez wina (hên) bawer ken ke na tendense her ke şî bena xurte û tekîliyê lehçeyanê kurdkî tenêna benê demokratîkî. Labelê wûnca zî ma ganî derheqê problemanê standardîzekerdena yew ziwani, problemanê tekîliyê lehçeyanê yew ziwani, no ware de tecrubeyanê kurdan ser o tenêna bigureme (bixebitîme) û meseleya xo bi hewayode ilmî munaqêşe bikerîme. No xusus de baro giran keweno paştîya (pošta) ziwannasanê ma ser.

Stockholm, 23. 06. 1988

WENDEN Û NUŞTENA KURDKÎ SER O

Memed DREWŞ

Wexto ke Mîqdad Mîdhet Bedirxanî rojnameyê kurdî yo verîn Kurdîstan 1898 de veto, sernuşteyê ey de nuşto ke “Eke şarê kurdî ewro azad nêbîyo, welatê xo yo azad awan nêkerdo, sebebê ney bi ziwanê xo nêwenden û nênuşten a.” Bedirxanî no fikrê xo verê se serre rojnameyê Kurdistanî de îfade kerdo û vato raya cahîliye ra reyayine (xelisîyayine), raya azadbîyayene û raya awankerdena welatê azadî wenden û

nuşten a. Bê na ray zewbî ray çînî ya.

Nê nuşteyê Mîqdad Mîdhet Bedirxanî ser ra tam se serre ravêrde û nika zî ma rojnamegerê kurdan seserrîya rojnamegerîya xo pîroz kemi. Labelê ez nêzana eke nika Mîqdad Mîdhet Bedirxan weş biyayê qandê rojnamegerîya kurdî se vatê. Beno ke M. M. Bedirxanî fina ê fikrê xo vatê. Çimkî halê rojnamegerîya kurdî ewro hendê verî xirab nêbo zî, hende rind nîyo. Her rojname û rojnamegerê kurdan bi zewbî alfabe û zewbî babet a nusenê. Rojnamegerê ma ne alfabe de û ne zî ziwan de yenê werê (pê kenê). Pêro yê vanê “Ê ma rast o, ganî (gerek) herkes sey ma binuso û xebata xo sey ma bidomno”.

Bêguman gama ke wina bo, wendoxî zî nêzanê senî bikirê û ê zî mecbur manenê ke goreyê şinasnayanê xo û îdeolojîya xo hereket bikirê. Yanî wendox sempatîzanê kamcîn çorşmeyê sîyasî bo alfabe û nuştena ê çorşmeyî qebul keno, alfabe û nuştena ê çorşmeyî rast vînenê. Labelê ca ca wina zî nîyo. Kes gama ke yew rojname yan zî kovare gêno xo dest, vînenê ke nuştexanê eynî rojnameyî yan zî kovare ra yew o

(rastnuştene û alfabe ser o) zewbî teba vano o bîn zewbî teba.

Ganî (gerek) seserrîya rojnamegerîya kurdî de halê rojnamegerîya kurdan wina nêbîyayê. Rojnamegerê kurdî, hem mesela alfabe de hem zî rastnuştene de, ganî çorşmeyê yew formê standardî de biyamayê pêser û goreyê ê formî xebata xo bidomnayê. Rojnamegerê ke hetanî nika mi pa qisey kerdo, pêro yê vatenê ke mi cor de îfade kerdê qebul kenê. Labelê qandê standardîzekerdenê fikranê xo ra tawîz nêdanê.

Rastîya rojnamegerîya ma wina bo, bêguman hetê ziwani, nuştene û rojnamegerîye de raverşiyayine mumkun nîya. Qeçê ma yê sey qeçanê zewbî şaran tarîxê xo, kulturê xo, erf û edetanê xo, bi ziwane xo nêwanenê û bi ziwane xo nêusenê.

Kiştê bîn ra na seserre mîyan de, bê panc-şeş serranê peyinan, rojnamegerîya ma de domdarî nêbîya. Qe yew rojname yan zî kovare nêşayo vêşî pay ra vindiro. Rojname vejîyayo, mabên ra yew serre nêravêrda racenyayo (gîrîyayo, padîyayo). Gerek racenayine de gerek domdarnêbîyayine de herçiqaş ke rolê dewletanê serdestan esto zî, goreyê mi rolo zaf gird ê rojnamegeran û wendoxanê kurdan o. Rojnamegeran nêşayo goreyê waştêna wendoxan rojname yan zî kovare vejê. Wendoxan zî coka halo winayin vejîyayo werte.

Eke şarê ma muhîmîya wendene û nuştene bivîno û ziwane xo rê wayîr vejîyo, bi ziwane xo qisey bikiro û binuso, hem ziwane ma vilêşiyayene ra xelisiyêno û hem zî sey nuştêna M. M. Bedirxanî raya azadbîyayin û awan kerdena welatê azadî abena. Tarîxê ma, kulturê ma, erf û edetê ma nêbenê estanikî. Rasta zî eke kes bi yew ziwani menuso o ziwani hera nêbeno, beno ziwane estanikan. Eke ma yê nêwazem tarîxê ma, kulturê ma, erf û edetê ma estanikî bê, ma nînan bivînim û qandê herakerdena ziwane xo ma dest ra çîçî yeno ey bikim. Raya nay zî sey nuştêna M. M. Bedirxanî ziwane xo de nuştên û wendena.

Şar bê ziwani nêbeno, çimkî şar bi ziwani şinasîyêno. O çax zî ganî bi ziwane ê şarî rojnameyî, kovarî û televîzyonî bibê û şar nînan rê wayîr vejîyo. Eke kovare ya yan zî rojname yo ey bigîro, biwano, bido wendene û ci rê nuşte birişo. Eke televîzyon o, temaşe bikiro, ci rê reklam bivîno û s.n. Labelê ma hete wina nîyo. Şar rojnameyan û kovaranê xo rê

wayîr nêvejîyêno, nêgêno û nêwaneno. Kes ke pers keno, vanê: “Embaz, ma yê kurdkî rind fahm nêkeme. Xeylê kovar û rojnameyê ma yê bînî estê, ma yê înan fahm kemi, coka înan wanemi. Verî welatê xo awan bikim, bado ziwanê xo ser o vindem û fikiriyem. Nika wextê nuştên û wendena kurdkî nîyo, wextê cengî yo. Ma wextê xo bi musayine, wendene û nuştena ziwanê xo meravêrnimi.” Ê ke wina vanê bi giranîye xort û wendoxî yê. Kes ke nînan hetek nişeno ro û wazeno ziwan, kultur, tarîx, edet û rojnamegerîye ser o qisey bikiro, nêviradanê kes fikrê xo vajo. Kîştâ bîn ra kes ewnêno ê ke hendayê qisey kenê û nêviradanê kes teba vajo, qandê musayena ziwanê xerîbî bi peran şinê qursê ziwanê xerîbî. Peyra vejîyênê vanê “Nika wextê ziwanmusayine nîyo, wextê cengî yo û ma wextê xo bi ziwanê xo musayine, bi ziwanê xo wenden û nuştene meravêrnimi.” Yew-yew fin (rey, gilange) ez bi xo nişena ro û na mesela ser o fikirîyêna û xo rê vana: “Fikiro wina şaş û seqet tirê (ecêba) zewbî şaran hete zî esto?” Nê, nê, ez o bawer nêkena ke fikiro wina şaş û seqet bê ma zewbî şarî hete bibo. Eke zewbî şaran hete fikiro wina şaş û seqet bibo û bibîyayê, ewro hendayê ziwani nêbîyê yan zî taynî bîyê. Çimkî fikrê wina şaş û seqetî nêşenê ziwanê xo vilêşîyayine û asîmîlebîyayine ra bixelisnê. Eke ziwanê ma hetanî ewro vinî nêbîyo û hetanî ewro ameyo, sebebê ney, sey Mîqdad Mîdhet Bedîrxanî, sey Celadet Bedîrxanî çend roşnvîrî yê.

Labelê eke ma nê çend serranê peyinan ser o vindartîm, hetê rojnamegerîye û hetê ziwani ya xeylê raverşîyayinî vejîyênê meydan. Belkî rotene û wendene vêşî nêbo zî, bitaybetî hetê domdarî ra gama zaf muhîme çe (çeng) bîya. Eke vatene ca de bo, nê panc-şeş serranê peyinan de, ma hetê domdarî ra tarîxê xo de, yanî se serre mîyan de rekor şikito. Coka ez o wazena hebeyê (tikê, biney, teneyê) nê panc-şeş serranê peyinan ser o vindirî.

Seke yeno zaneyine wertevejîyayena îradeyê sîyasî peyra tay merdimê ma yê ke Ewropa de mendê amey pêser û xeylê komeleyî akerdî. Nê komeleyan de xortê ma amey pêser, tarîxê xo û kulturê xo ser o xebîtîyay û xo mabênê nê komeleyan a kulturê emperyalîzmî ra reyna. Hebeyê roşnvîranê ma zî qandê ke ziwanê ma asîmîlebîyayine ra bixelisnê û ziwanê ma hera bikirê enstîtuyî akerdî. Peyra zî ziwanê

ma de kovar û kitabî vetî û ê yê hewna zî vejenê. Ancî wertevejîyayina îradeyê sîyasî ser, serrê hezar û newsey û newayî bîy serrê serehewadayene û xoverrodayena kurdan. Nê serehewadayenan û xoverrodayenan wextê zaf kilmî mîyan de xeylê sazgehan a pîya sazgehê rojnamegerîyê zî ardî meydan û fina peyser nêşî. Verî çend rojnameyê kurdan bi ziwane tirkî vejîyay û peyra zî bi ziwane kurdkî rojnameyo heftane Welat 22yê sibate 1992 de vejîya. Heme nuşteyê rojnameyê Welatî kurdkî bîy. Tede hem kurmanckî hem sorankî hem zî kirmanckî (dimilkî) nuşteyî vejîyay labelê zafaneyê nuşteyan kurmanckî bî. Welat Îstanbul de vejîyayê. Bê çend hefteyan qe mabên nêda, 115 hûmarî vejîya. Peyra çend daweyî derheqê ey de abîy. Berpîrsîyarê nuşteyanê Welatî hewt serrî ceza werde, qandê rojnameyî zî hîrê-çar mengî cezaya racenayine (padayene) amey dayene. Coka rojname racenîya.

Racenîyayena Welatî dim a na fin bi nameyê Welatê Me yew rojnameyo bîn vejîya. Labelê çî heyf ke Welatê Me nêşa hendê Welatî vejîyo. Badê 46 hûmaran o zî racenîya. Sebebê racenayina Welatê Me zî hema hema sey Welatî bi. Ney ra pey 20ê menga çoleyî ya 1996 de rojnameyê Azadiya Welatî vejîya. Azadiya Welatî yo ewro tarîxê rojnamegerîya kurdan de ver bi rekorşikitene şino. Çimkî hetanî ewro 115 hûmarê Azadiya Welatî vejîyay. Yanî hendê rojnameyê Welatî. Seke yeno zanayine yew rojnameyê kurdkî zî hetanî nika pêpey ra hendayê hûmarî nêvejîyayo. Eke dewleta tirkan hetanî di hefteyan Azadiya Welatî meraceno, no rojname do tarîxê rojnamegerîya kurdan de yew ripelê neweyî akiro. Azadiya Welatî zî sey Welat û Welatê Me bi giranî kurmanckî ya. Labelê kes ke Welat û Welatê Me bi Azadiya Welatî ya muqayese keno kes vînenno ke no înan ra akademîkêr o û goreyê înan tede nuşteyê lehçeyanê bînan -bi taybetî zî kirmanckî (dimilkî)- zaf vêşî yê. Ê verînan de yanî Welat û Welatê Me de hîrê-çar hûmaran de yew-di nuşteyê kirmanckî ya vejîyayê ya nêvejîyayê labelê kes Azadiya Welatî de her hefte nuşteyanê kirmanckî vînenno.

08. 04. 1998

NALÎNE**Alî Heyder SEVER**

Nale-nal a!

Kurdîstanî ra êna nalîye

Dewleta Tirkî na ro xo ver xiravîye

Verê topan çarno ra Kurdîstan, êna girmîye

Guleyî vorenê ma ro zê silîye.

Anqara de çîna ma rê omedîye

Ayê ke nêvînenê na rastîye

Gereke se ma vezê ro selametiye.

Peşmergan û gerîllayan ra kile vejîye

Lîce qewil nêkena caşîye

Anqara, Tehran, Şam û Bexdadî

Reyna qesa xo ma ser o kerde juye.

Tehran de çîna ma rê omedîye

Ayê ke nêvînenê na rastîye

Gereke se ma vezê ro selametiye.

Nale-nal a, çênêkî nalenê

Nale-nal a, lazekî nalenê

Nale-nal a, cênîkî nalenê

Nale-nal a pîl û qizî nalenê.

Bexdad de çîna ma rê omedîye

Ayê ke nêvînenê na rastîye

Gereke se ma vezê ro selametiye.

Alî Heyder vano "Ayê ke ma rê kenê pîliye

Wertê kirmancî de vezenê xiravîye

Werte de nêverdo eserê birayîye

Namê naye, dismenî rê alîkarîye.

Şam de çîna ma rê omedîye

Ayê ke nêvînenê na rastîye

Gereke se ma vezê ro selametiye.

ÇEWLÎGÎ RA DÊRÎ

Arêkerdax : Seyidxan KURIJ

WIKÊ

Ax wikê wikê, lê wikê
Wike bîya vêvikê
Xeberê mi tu ra çina
Ez feqîrê, de wikê

Yenê welatî serdin o
Awkê derûn ti mewo
Dinya alem vînena
Ez heqî tu ra geno
Dinya alem vînena
Ez heqî tu ra geno

Ax wikê wikê, lê wikê
Wike bîya vêvikê
Xeberê mi tu ra çina
Ez feqîrê, de wikê

Rîyê Çewlîgi berz o
Hê tede dewê Azo
Derd û kul yini girûn o
Semêd warê Hesaro
Derd û kul yini girûn o
Semêd warê Hesaro

Ax wikê wikê, lê wikê
Wike bîya vêvikê
Xeberê mi tu ra çina
Ez feqîrê, de wikê

Ziktêyija min şîrin a
Dayê, derdê min girûn o
Koyê Çotlax kerd xalî
Dayê, warê bav û kalî
Koyê Çotlax kerd xalî
Dayê, warê bav û kalî

Ax wikê wikê, lê wikê
Wike bîya vêvikê
Xeberê mi tu ra çina
Ez feqîrê, de wikê

Esker kotû dew mîyûno
Şarî ma kerdû gêjo
Ezi vûna dengbêjo
Ez Laceko Çewlîgijo
Ezi vûna dengbêjo
Ez xwertiko Çewlîgijo

Dewê Tawsî qewaxî
Dayê, ti mekir ax û waxî
Ax wikê wikê, lê wikê
Wike bîya vêvikê
Xeberê mi tu ra çina
Ez feqîrê, de wikê*.

* Mi ina dêri kasetê Fethî Çewlîgijî ra giroti.

LÊRO LÊRO

Lêro lêro, lêro lêro
Daykê tu bimiro, cahîlê mi
Ez warişta şîya Tolûno*
Xwi hesîyaya yew ho veng dûno
Vengê gawûn-dewicûno
Lêro lêro, lêro lêro
Daykê tu bimiro, cahîlê mi
Mi va: "Kênê, de biûnî çî qûmiyawo."
Vûnî: "Wesê, melay Tuyî** kişîyawo."
Mi va: "Roştî çimûnî mi birîyawo
Dunya mi rî qeldîyawa
Lêro lêro, lêro lêro
Daykê tu bimiro, cahîlê mi
Ez kûmî rî vacî, kûmî rî mevacî?
Çut û tekê xwi rî vacî
El û Meh û Mistê xwi rî vacî
Lêro lêro, lêro lêro
Daykê tu bimiro, cahîlê mi."

* *Tolûn*, hetê Çewlîgî di nameyê yew dew o.

** *Tuyî*, nameyê yew dewê Palî ya

ŞÛN O

Hewar şûn o şûn o şûn o, hewar şûn o şûn o şûn o
Hewar şûn o şûn o şûn o, dêrd cahîlûn çi girûn o

Sêr Çewlîgi mij-dumûn o, hewar şûn o şûn o şûn o
Bin Çewlîgi mij-dumûn o, dêrd cahîlûn çi girûn o

Bîya şîrp-şîrpê xinçîyerûno, hewar şûn o şûn o şûn o
Bîya kir-kirê dawûncûno, dêrd cahîlûn çi girûn o

Cîhat kişto kerdi mîyûno, hewar şûn o şûn o şûn o
Îdrîs kişto kerdi mîyûno, dêrd cahîlûn çi girûn o

Daykê Cîhat mi xwi ri vûna, hewar şûn o şûn o şûn o
Daykê Îdrîs mi xwi ri vûna, dêrd cahîlûn çi girûn o

Himi vûna him bermena, hewar şûn o şûn o şûn o
Himi vûna him zîwena, dêrd cahîlûn çi girûno

Hewar şûn o şûn o şûn o, hewar şûn o, Îdrîs şûn o
Hewar şûn o Cîhat şûn o, ma gênî qesas hevalûno

Hewar şûn o şûn o şûn o, hewar şûn o şûn o şûn o
Hewar şûn o şûn o şûn o, dêrd cahîlûn çi girûn o*.

---

* Ina dêri semedê Cîhat Elçî û Îdrîs Ekîncî vacîyaya û yew dêra anonîm a. Cîhat Elçî û Îdrîs Ekîncî di kesê welatperwerî bî ke 1980 ra ver Çewlîgi di bi destê faşîstan kişîyayê.

DEZAWO

Dezawo dezawo, lo lo dezawo
 Dezay mi dezawo, Mehmudo dezawo

Hela g' dezay mi radawo, dezawo dezawo, lo lo dezawo
 Mi pašt û pîzê xwi tadawo, dezê mi dezawo, Mehmudo dezawo
 Hela g' dezay mi radawo, dezawo dezawo, lo lo dezawo
 Zerre û cîgêr mi tadiyawo, dezê mi dezawo, Mehmudo dezawo
 Cemsê hukmat edilîyawo, dezawo dezawo, lo lo dezawo
 Mehmud semêd qaçax tepişîyawo, dezê mi dezawo, Mehmudo dezawo
 Kerga sîyay* min û tu ri vengdawo, dezawo dezawo, lo lo dezawo
 Cîgêr dezay mi qerfiyawo, dezay mi dezawo, Mehmudo dezawo

Dezawo dezawo, lo lo dezawo
 Dezay mi dezawo, Mehmudo dezawo

Dêst Mehmud day kelepçe ro, dezawo dezawo, lo lo dezawo
 Gilê dezê mi qesnayo, dezay mi dezawo, Mehmudo dezawo
 Ruejê dezay mi ruejo sîya wo, dezawo dezawo, lo lo dezawo
 Tifing Mehmud niteqawo, dezay mi dezawo, Mehmudo dezawo
 Tifing cendirmûn teqawo, dezawo dezawo, lo lo dezawo
 Mi zûna dezay mi kişîyawo, dezay mi dezawo, Mehmudo dezawo

Dezawo dezawo lo lo dezawo
 Dezay mi dezawo Mehmudo dezawo**.

* *Kerga siyay*, folklorê kirmanckî (zazakî) di sembolê bêyomîye ya.

** Ina dêri, dewa Palî Xêlûn di yew cinîyek mêrdeyê xwi ser o vata. Nameyê mêrdeyê aye Mehmud o. Mehmud dezê cinîya xwi yo. Ey qaçaxçîye kerda, ini semed ra bi destê cendirman kişîyayo.

VİLİKÊ VERÊ VARE

Mûnzûr ÇEM

Tavat ro Sêykalî Dedeyî birîyavî, hewn çiman nêkewtêne. To hen zanêne ke adir kewto leşe (lese), ser ra bi bin leşa xo vêsena. Qe bese nêkerdê ke hurendîya xo de vindone. Peroz û pesewe fetelîyêne çerexîyêne; ge-ge zerrê çêyî de, ge-ge kî dormê banî de amêne, şîyêne. Teyna lingê xo nê, fekê xo kî deqayê nêvînetêne. Sodir çiturî ke tîjî vejîyêne, ey xo sanêne lewê sêmûge ya kî çengê banî, hîrê rey kelê xo dês ro birnêne, hurdemîna destê xo kerdê ra, duya kerdêne. Venga tîjî dêne, venga Xizirî dêne, venga jîyar û dîyaran dêne, vatê:

-Ya Heqo wayîrê çar koseyanê dîna! Ya ewlîyayê Koyê Dêrsimî!. Endî bêrê comerdiye. Sivte hometa xo pêro rê, aye ra têpîya kî ma rê çeverêde xêr cisanêne. Hen bikerê ke qom û qebîle binê lingan de meşêro. No çî tofan o amo ma ser, ma ra dûrî nêkuno? No çik o şima (sima) raye da ci, cîsnê Mewranî amo kewto ra wertê feqîr û fiqarî, qîr keno, kok ro ci ano. Endî bes o! Bêrê comerdiye û rozê ra aver virenîye ro kafirî bicêrê.

Waxto ke bi na tore minete kerdê, tima-tim hurdemîna çênê xo yê azevî, amêne ra çiman ver. Seke ê amêne ra vîrî kî zerrê xo pêser o vêsene, vileşîyêne ro; ser o dîna bîyêne teng û tariye. Hêsrî kewtê çiman, giranê xo ardê pêser û vatê:

-Heqo! Tîya ke asmênê hotîne de nîştâ ro, cor de qayîte kâinatî kena, her çî vînena. Na hurdemîna vîlikanê verê vare de rind nîyade. Her di çiçegan kî hona hene ro xo dest nêno, mirod nêdîyo. Eke to ma xo çim ra vetîme, defter ra dayme warro kî, tawa bi nayîne meke. Suc û gunêda nayîne çîne ya. Nînan ra kafirî dest mede. Sivte namus, uca ra kî canweşîye ci de.

Waxt bi na hal vêrd ra, şew û rojî têpêy de dêmdîyayî. Rozê serê sodirî, hona ke tîjî nêeşto (nêesto), xaftela esker vejîya. Çiturî ke vejîya kî pîl û qiz, şarê dewe têde hen hurêndîya xo de mend. Sayêke can tede

çîne bî, bîvî kemera huske. Sayêke hergû yew (zu) parçêde cemedî bî.

Çi esto ke hurdemîna çênê Sêykalî Dedeyî henênî nêbî. Înan, o ra ravêr mabênê xo de qesêy kerdîvî û qerarê xo davî ci ke se bîyêne bibîyêne, gereke era eskerê tirkî dest mekewtêne. Ucay ser o kî, sey (zê) linga tifangî hazirî bî. Çiturî ke esker vejîya, nêvînetî vazda û banan ra kewtî dûrî. Çi esto ke hama a deqa de eskerî kî ferq kerd ke ha yê sonê. Seke dî, heto yew ra na ro dime, heto bîn ra kî veng vîst ra xo, vat:

-Şima kamî yê, hen kata sonê? Vindê, meremê!

Çiqas ke Eşlîye bi Nazlîye ra zonê dîne nêzanêne kî, texmîn kerdê ke wastena xo çike bîye. Ucay ser o gos pa nêkuya, nêvînetî. Eskeran nîyada ke çneyî nêvîndenê; werte ra di tenan çok sana hard, gilê tifangan kerdî ra derg û reqîye vîste ra ci. Çiturî ke tifangî girmay, zelemeleyêda girse kewte de, bî ve çike-çika çê Sêykalî Dedeyî û der û cîranan.

Hama qumandaro tirk, qe ters û çikayîşê înan rê eleqedar nêbî. Derd û kulê ey remayîşê di wayan bî. Hen hêrs bîvî, hen qarîyêne ke mordemî hen zanêne ke heranîye kewta ra ser. Emiro ke ey qumandaranê xo ra guretîvî, o emirî ra gore gereke Çê Sêykalî Dedeyî ra az nêmendê, koke ro ci bibirîyêne. Ucay ser o kî nêvînet, bi lerze new-des eskerî vîstî ra raye, huska-husk temêy kerdî, vat:

-Çi beno bibo, se kenê bikere gereke şima înan weş (wes) meverdêne. Ya înan bi xo, ya kî cendegan mi rê bîyarê. Şima ke naye mekerê, nono ke wenê, ez lew û pîrnîkanê şima ra an, bizanê.

Na vatena ey ra têpîya, Sêykalî Dedeyê kokimî yê ke dûrî ra dûrî nîyadêne, veng vîst ra xo, pers kerd vat:

-Nê ro, şima kêşî ci ra tawa fam kerd, o kafir hen se vano?

Cîranan ra Memedî vat:

-Eke mi şaş fam nêkerd, vano "Weş ya kî merde, ez înan wazen. Şima gereke pêbicêrê bîyarêne."

-Wêy, dêmeke hen vano!

-Ya pîro, hen vano.

-Sola wayîrê çar koseyanê dîna paşkul bi warê ey ro do, warê ey birizno. Ma o çar hen bi qaydî kewto?

-Ma se vajî pîro, ezo feqîr çi zanen ke to ra çi vajîne? Ha wo hen vano.

-Sêykalî Dedeyî aye de, na ra kî verê xo çarna ra jîyara Sarî Saltukqî, bi vengêde berz û recefiyaye venga ci da:

-Ya qîlawizê Sarî Saltukqî, min o xo eşto verê linganê to. Vengê xizmetkarê xo yê kokimî bihesne! Mi bojiyê her di vîlikanê xo do ra to dest. Ci rê wayîrênî bike, çenanê mi era kafirî dest mede!

Heto bîn ra kî Eşliye bi Nazliye ra ke bi o qêyde tenê şî, reyê vinetî; dormê xo de hîra-hîra nîyada, gos na ro veng û peznî ser; wast ke hala esker dime êno, nîno bizanêne. Zêde nêmendî, xaftela Nazliye recefiye, bi vengêde barî vat:

-Wîyy, wayê nîyade, eskerê kafirî na wo ma dime ro.

Eşliye şaş kewte ci û:

-Ku yo? vat.

Nazliye destê xo hetê eskerî ser kerd ra derg, vat:

-Nîyade, tam hîza ma der o.

-Eke henî yo mevinde biremîme.

-Ti vana kamecî hetî ser şîme?

-Hetê serênî ser.

Na qesî ra dime nêvinetî, bî ra raştî şî. Heto yew ra çiqas ke dest ra amêne bi lerze şîyêne, heto bîn ra kî xo dardêne we ke sola era çimê eskerî ver mekuyênê. Eke hen bi o qêyde tayê ca şî, xaftela eskerê qîrra, çiyê vat û o ra têpîya kî veng kewt ra tifang. Qersunî ser o ginay ro gilê daran, kerd bi şîrçe-şîrçe, perr û pûrr ci ra pizikna, ard war.

Aye de Eşliye vat:

-Ma dîme wayê.

-Ya, henên a.

-Vatena to çik a, se bikeme?

-Biremîme. Eke naca vinderîme ênê ma vînenê.

-Biremîme hama kata? Birr birrêde hen girs nîyo ke ma tede xo wedarîme, vîndî bîme. Zaf rehet ma vînenê.

-Oncîya kî naca mevîndîme, şîme. Çiqas ke destê ma ra ame, ma bese kerd, era dişmenî dest mekume.

Eşliye sarê xo sana ra û vat:

-Ya wayê. Zovîna çare çîno, hen bikeme.

Na vatene ra têpîya, destê her di wayan reştî pê û sana bi raye, vazda. Eke tayê waxt hen şî, reyna vinetî, reyna wertê birrî de xo na ro û gos da.

Xise-xisa birrî bîye, naca-haca veng amêne, qesêy kerdêne. Eke ferq kerd ke esker boyna beno nêzdî (nêjdî) kî tersê xo bî zêde. Adir kewtîvî ci, leşê xo vêsêne. Araqêde henê kewtîvî ra ser ke, mordemî hen zanenê ke vîstê awe ci ra vetê.

Vinetene çare nêbîye; reyna kewtî ra raye, vazda hama bese nêkerd zêde şêrêne. O mabên de xaftela hevîkê ci ra cor, heto çep de, birrî vat:

-Xist.

Xisayêna birrî û xo hard eştana Nazlîye bîye yewe. Heto yew ra kî vat:

-Wayê, çevesayî xo weda, cîsnê Mewranî virênîya ma kî gureta.

Eşlîye pers kerd, vat:

-Ku yo?

Nazlîye ci rê hurêndî tarîf kerde.

Naye ser o vat:

-Hen aseno ke dohêmê şuye ro bîyê berzî, coka era çîmanê ma ver nêkewtê. Ma nika se bikeme?

-Eceva bese nêkeme verver ro ravêrîme, hetê corî ser şîme?

-Zor o. Ma vînenê.

-Heto bîn kî tîrr o. Eke xo dêmdîme ê hetî ser, bese nêkeme zêde dûrî kume.

-Vor ro ke şîme kî ma vînenê. To nêdîyo nîştê ro, hurdî hurdî dormê xo de nîyadanê.

-Oncîya kî, raste a wa ke raya xo ro şîme. Eke ma bese kerd verdîme ro ci, some xeleşîme; bese nêkerd kî halê ma yaman o, kume ra dest.

-Wîy bi mi ro bo wayê! Eradestkewtene çik a? Qalê çîyê henênî meke!

-Ya, rasta xo a wa. Her çî beno hama era dişmenî destkewtene nêbena.

Eşlîye vilê xo kerd çewt, çîmê xo bî pirrê hêsrân, pilê vat:

-Wazen to ra çîyê pers kêrî.

-Vaze wayê!

-Qeso ke ma qesêy kerdo, ey ser o yîme hen nîyo? Eke ma merdîme kî pîya, mendîme kî pîya.

-Temam wayê, qe şikê to çîne bo.

Uştî ra kewtî ra raye, çiqas ke dest ra ame bêveng şî. Gamî hen yawaşek eştêne ke, qe pêzn ra ci nêkewtêne. Tenê şîyêne, tenê vinetêne. Tenê şîyêne, tenê vinetêne. Çiturî ke vinetêne kî çokî dêne ro, dormê xo de nîyadêne, hen dewam kerdêne.

Çi esto ke, eke se bî, çiturî bî, xaftela verê pîrnikan de teyrê kerd qîşte-qîşte, vat "fîr" û ust ra, terkit şî.

Eke hen bî kî her di wayan nêzana ke ci rê se bî. Eskerê kerd bi hala-hula û hetê ci ser ame. Eşlîye bi Nazlîye ra bi tersêde tenêna girs reyna cêray ra yewbînî (zuvînî) ser, çimê xo sey biliskî restî pê hama fêkê xo wenêbî, çekû ci ra nêvejîya. Şaşîyêda henêne kewtîvî ci ke ne veng ci ra vejîyêne, ne kî zanêne ke se bikerê. Endî çîyê rindek eşkera û zelal bî; hetê corî ser şîyayêne nêbîyêne. A vêrdîvî ra. Naye ser o kî mecbur mendî xo çarna ra tîrrî ser. Reyê o werte de oncîya veng kewt ra tifangî, qersune na rey kî heto rast de kewte ra birrêde hurdî, vat "şîrp" û ginê hard ro, wele û sakîl vîstî ra têwêrte. Waxto ke veng birîya, çawişê manga zirça, vat:

-Mekîşê, ez înan weş wazen. Ez gereke sivte virara înan kune, hona bikîşîne.

Her di wayan ke hen o qîrrayîşê dêy hesna, Nazlîye vat:

-Erê wayê, nêzon o zalim hen se vano?

-Se vano va vazo. Çiturî bibo ma rê vatenêda rinde nêvano wayê.

Eşlîye bi Nazlîye ra wertê birrî de nahet-dohetî ser çîvî da, ginay warro, ustî ra, rew rew cêrayî ra, xo pêy de nîyada û boyna şî. Hama esker kî qe ci ra dûrî nêkewt, vengê xo nêbirîya. Tape-tapa postalanê lingan bîye. Ê bi eskerî ra eynî sey zarance û hêlîyê bî. Înan sey zarance vazdêne ke sola dûrî kuyê, ya kî cayêde rind bivînê xo tede wedarê, eskeran kî sey hêlîyan navî ro dime, wastê ke era xo dest fiyêne. Pênîye de xaftela birr qedîya û hurdemîna wayî tîrrî ser o vejîyay. Mordemî vatê ke di leyê sulile yê, uca pileşîyê yewbînî ro, biyê berzî. Mordemî hen zanêne ke di tabloyî yê, ya kî di heykelî yê, bi destê hunermendan uca ê zîndanî ser o amê virastene.

Saate saata vinetene nebîye. Eşliye cêrê ra waya xo ser, pers kerd:

-Ma na ra dot wayê?

Na persî ser o Nazliye derga-derg tirr de nîyada, penîye de kî di-hîrê hêsrê girsî liskan de gir bî amêy cêr, çenikê xo recefiya û vat:

-Na ra dot endî cayêde bîn çîn o wayê. Cayê ma na zîndan o.

Dustê na qesî de Eşliye çiyê nêvat. Têpiya yek de bêveng û bêhereket mendîvî. Hona ke hurêndîya xo ra nêlewîyê, çeku fek ra nêvejîyo kî vengê eskerî zaf nêzdî ra ame. Seke o veng hen ame, hurdemîna piya ceneqîyay we, nefes ro ci birîya. Liskê xo yê ke sey sayê vêsêne, bî sey wela adirî. Araq ser o bî serdin, leşê xo bî sey cemedî. Sênê xo hen darîyêne we, niştêne ro ke, mordemî hen zanêne ke di pufikî yê, gureyenê.

Eşliye bi telaşêde girs, keleberbî bîye û vat:

-Vatena to çik a, se bikeme wayê?

-Biremîme!

-Kamecî hetî ser?

-Ya hetê corî, ya kî cêrî ser. Ez îman nêken ke xo xelesneme hama oncîya kî bicerevnîme.

Hurdemîna wayan, naye ser o xo çarna ra heto binên, devacêr şî. Hama eskeran uca de kî raye ero ci birnê. Çênanê Sêykalî Dedeyî sey teyrêda dirvetine xo reyê nahetî ser, reyê dohetî ser eşt, peyser cêray ra, hama endî qe çiyê pere nêkerdêne. Ray û welaxî ero ci amevî guretene. Bêçare mendîvî. Eke hen bî kî, çiqas ke dest ra ame aver şî, tam tîrrî ser o vinetî. Destê xo têpiya pêrestayî bî.

Esker her ke şî bîyêne nezdi, tersê zerrê Eşliye û Nazliye boyna bîyêne girs; çimê xo wertê tîrr û eskerî de emêne-şiyêne. Reyê tîrr de nîyadêne, reyê eskerî de. Endî waxt bî. Gereke hama a deqa de qerare xo ci dêne û xo teslîmê yewî bikerdêne. Ya esker, ya kî tîrr û çengel. Ya hêsrên û rîsîyayêne, ya kî merdene!

Çimê Nazliye bîvî pirrê hêsrên, hama nêberbê. Hurêndîya naye de cêrê ra waya xo ser, vat:

-Vatena to çik a?

Çenikê Eşliye hen hevîkê lewîya û vat:

-Xo era bêbextan dest mefîme wayê. Ê ma rê heqaret kenê, ma namûs

ra finê dûrî. Eke ma mekîşê kî rîsîyayênêda henêne anê ma sare ke merdene ra xiravêr a. Ma namus ke ma dest ra şî, ma ke însanênî ra vejîyayme û ma bese nêkerd rîyê miletî de nîyadîme, heyat ma rê çi lazim o?

-Teyna ma nê wayê, teyna ma nê. Ma çênê Sêykalî Dedeyî me. Şerefê piyê ma, her çî ra ravêr o, ma gereke naye xo vîr ra mekerîme. Piyê ma, pîrê pîran o, wayîrê talivan o. Wayîrê nas û dostî yo. Nîyaz û qirvanê dêy hata roza ewroyêne dêyme kemî nêbîyo. Şarî hertim xatirê dêy zano, lew no dest ra, ci rê hurmet kerdo. Ma çituri fîrset bidîme nê bêdîn û bêîmanan ke leke bîyarê namusê pî û kalikanê ma ser?

-Ya, henên a. Sozê ma pîya esto. Sozo ke ma do yewbînî, gunî êy pê bijêrîme.

-Temam, hen bikeme.

-Eke henî yo mevinde, sozê xo bîyarîme hurêndî.

Waxto ke nê qeseyî nîya vatî, ser û bin ra leşê xo recefîyêne. Reqereqa didananê xo bîye. Mordemî hen zanêne ke çelê zimistanî amo, pûk û pûkelayî ver ra mendê. Ya kî têwranîye nişta pira. Bêgûman sey herkesî înan kî merdene nêwastêne. Nêwastene ra dot, cira nefret kerdêne. Hurdemîna kî zaf wastê ke heyat de bimanê; burê, bişimê, bihuyê, mêrde bikerê û bibê wayîrê domanan. Hama hamnanê serra 1938î her çî vurnavî. Tofanê 38î de çîyo xiravino ke mordemî bivatê nêbeno çîne bî. Merdene kî henî bîye. A, her roz, her deqa, her sanîya şêmûga şarê Dêrsimî de bîye, ci ra dûrî nêkewtêne.

Esker, endî zaf nezdî de bî. Mabênê înan de new-des gamî ya bî ya çîne bî. Eskero liskesuro çimzeng o ke virênî de bî, gilê tifangê xo çarnavî ra ser, hem bîyêne nezdî, hem kî huyêne. Her huyayîş de fekê xo yo çarix bîyêne ra, bîyêne girs, didanê xo yê zenginî vejîyêne tever. Pênîye de kî yek de çimanê Eşliye û Nazliye de bî girs, bî qefçil, bî cinawirê. Bî dêvêde çimsûr, bî vergêde fekgonin, bî ejderhayêde hewtsare. Fekê xo hata pênîye kerdîvî ra, hama hama ke endî ê roqilotnêne.

Nazliye aye de amê ra xo û vat:

-Ez hazir ûne wayê.

Eşliye berbê, virare vîste waya xo ra, vat:

-Qey nîya bî wayê? Gereke nîya nêbîyêne. Piyê ma honde nîyaz û

qirvanî dayî. Înan pere nêkerd, qey?

-Se vajîne waye, ez kî nêzanen.

-Çinay rê hama, sevev çik o?

-Qewil bikeke hard lerzo, banî rijîyê, ma bine de mendîme. Ya kî çix amo ma ser.

-Va hen bo wayê. Tawa nêbeno va hen bo.

-Ti hazir a?

-Ya, hazir ûne.

-Ez kî.

-Haydê!

-Haydê!

Aye de ebi lerze pêyser cêray ra, tenêna çip virare vîste yewbînî ra, çimê xo huska-husk nay pê ra, vat:

-Ya Xizir, ya wayîrê çê Sêykalî Dedêyî û xo tirr de eşt.

Waxto ke eskerî amêy tirrî ser, kes nêasêne. Tayê cayanê tirrî ra gonî biye, cayê di cayê de kî wele xiz biyêne. Tirrî, di gulê Dêrsimî, di vîlikê verê vare qilotnavî ro, kerdîvî vîndî.

Çawîşî, heto yew ra nîyadêne, heto bîn ra kî boyna vatê:

-Ecayîb, ecayîb! Ecayîba girane! Hala reyê nîyadêne! Hala reyê nîyadêne ke di wehşîyan se kerd? Mi bawer nêkerd ke çiyode nîyanên beno. Wille qe nêame aqilê mi.

-Ê mi kî.

-Hekmeta Heqî!

-Ya, hekmata Heqî!

Siro ke înan uca nîya qesêy kerdêne, hevalanê înan ra Heydero tirkmen tenêna ci ra dot wertê birrî de nîştîvî ro, dest berdîvî çarê xo, verê linganê xo de motê hardî bîvî, bêveng û bêvaz fikirîyêne. Gonî rî de nêmendîvî, bîvî sey wela adirî. Mordemî hen zanêne ke darêde husk o, uca hen vinete yo. Boyna başîyênê û xo bi xo vatê:

-Çiturî kî virare vîstîvî yewbînî ra, çiturî kî hurdemîna pîya xo eşt cêr! Di gencan verê çimanê mi de xo tirr de eşt, mi bese nêkerd çiyê bikerîne. Qe ke nê destê mi ra nêame vajî ke “Çênê, mekerê şima guna yê!” Wax, wax, wax! Wêyê, wêyê, wêyê! Hala bêrê min û na bêtere! Hala bêrê nîyadê ke na koyan ra çi bêterî vejîne.

Tenê ke bi o tore fikirîya, na ra kî yek de xo ser o nîyada. Çimê xoyê hêsrinî çarnayî ra asmen; derga-derg asmen ra fetelnayî, ardî-berdî û pêniye de îsyar kerd, vat:

-No çî xezev o Heqo? Ha! No çî kar o ti îzne dana beno? Se bîyo? Ti kotî menda? Qey vengê to nêvejîno? To kî xo şaş kerdo çik o?

Siro ke vengê Çawîşî ame vat "Mevindê bêrê pêser, some!" endî halê xo qe bine ra hal nêbî. Mordemî hen zanêne ke cinan do piro, aqil sare ra vejîyo. Araq kewtîvî ra ser, her cayê xo recefiyêne. Verê çimanê xo bîvî tarî. O mabên de reyê di reyî destê xo şî tifang, zerrê xo de vîyarna ra ke sivte Çawîşî, aye ra dime kî xo bikîşone. Çi esto ke zêde ranêvêrd, no fikir terk kerd. Pede-pede ame ra xo ser, bî bêveng, na ra kî vat:

-Hahûû, hala na bomîya mi de nîyadêne! Ma merdena min û Çawîşî ra çî vejîno? Ha ma merdîme, ha di vizikî werte ra darîyê we, ferqê xo çik o? Eke nêmirî, naca ra şêrîne, qe ke nê çîyo ke na koyan ra bîyo û mî diyo, ey qesêy ken. Ez qesêy ken, çar mordemî kî hêşînê pê, misenê ke na welat de çî bîyo, çî nêbîyo.

Qerarê xo ke nîya da ci, nêvînet, ust ra xo ser, çimê xo kerdî zuyayî û terkit şî lewê hevalanê xo. Di-hîrê deqayan ra dime, endî raye ser o bî, pêyser şîyêne. Çi esto ke aqil û fikirê Heyderî hona kî Eşlîye û Nazlîye de bî. Her di wayî qe yew deqa ci ra dûrî nêkewtêne. Siro ke şî rest serê şuye, reya pêyêne pêyser cêra ra, xo pêy de nîyada û vat:

-Hondo ke ez weş bî, ez şîma xo vîr ra nêken. No, şîma rê sozê min o. Dêrd û kulê şîma, ê zerrê min o.

Na çekuyî nîya vatî û xo dêmda dohêm, kewt dûrî şî.

Gawanê KURDÎSTANÎ

ZERRÊ DE WARZ

Zerrê de warz ti keyf biko
Xeber bid' Xarpêt û Suko (1)
Vaj pêşmergey nî Kurdîstanî
Omey kotî Kîlbon û Buko (2)

Zerrê de warz şû ver gero
Pelon xo wa no ti hinî perro
Vonî pêşmergey nî Kurdîstanî
Omey kotî Parsîyon û Werro

Zerrê ti şû na Sursîyo (3)
Şikir çimonî ma hinî dîyo
Pêşmergey nî Kurdîstanî
Omey kotî Xeylon û Tu yo

Zerrê ti şû na reştêko
Çek-silehon qomey xo ko
Vonî pêşmergey nî Kurdîstanî
Omey kotî Ekrag, Ardurêko

Zerrê raşt a hinî zur nîya
Xelasîy ha zaf nîzdî ya
Bûnî pêşmergey nî Kurdîstanî
Ha yî Sêraçur û Kow Sipî (4) ya
Haynî Hun û Kow Sipî ya

Zerrê de warz xem xeyal o
Tu ez visto ini halo

Toy donî ma r' bombonî napalmo
Toynîn welatê ma berd talo

Zerrê de warz ti hey bûnî
Şar bîyo wahaê kinc û nonî
Milletey kurd a feqîr
Hama çarîx, şalkihon î

Zerrê de warz sey to nîyo
Şarî asmênon a ca dîyo
Milletey ma kurdo bindest
Zuar daw erdîş û tuzbîyo

Zerrê to dest ez se kirî
Derdonî to ez kerdo pîrî
Welat kot destê nî gawirî
Reyna vîşnay na zevirî

Zerrê de warz ti hin vîyno
Welatê ma bîyo qeley guîno
Dismal, merhem bigî destê xo
Darbey wayê xo bikewîno

Zerrê de warz la hinî key o
Bonî qarrîyon dest kerd pêyo
Neqeqnenî deşt û koyo
Kerd a raharî xelasîyo

(1) *Suk*: Dewanê Palî di şar Palî ra vonû "*Suk*", yan zî "*Sukê Palî*".

(2) *Kîlbon*, *Buk*, *Parsîyon*, *Werr*, *Xeylon*, *Tu*, *Ekrag*, *Ardurêk*, *Sêraçur û Hun* dewê Palî yê.

(3) *Sursî*, yew mintîqa ya.

(4) *Kow Sipî*, hetê Palî di yew ko yo, bi tirkî tira vonî Akdağ.

TI HA YÎ MA VÎR DI

Ti b' xo zonî ey Kurdîstan
Ti xeyal ma yî şew û ruej
Ti xeyalonî xo med' mawo
Ti ha yî ma vîr di şew û ruej

Ti şû in bazar, meydono
Ma kişeyenî û erziyenî zîndûno
Hesirî çimonê may şehîdono
Ti ha yî ma vîr di şew û ruej

Deştî duzî dueşekî ma yî
Nîy kuey berzî balişney ma yî
Asmên û hor lehêfî ma yî
Ti ha yî ma vîr di şew û ruej

Weqît omo kotû hel û gomo
Hon çimonî ma rî biyo heromo
Bêkesey may sêkurrono
Ti ha yî ma vîr di şew û ruej

Heps û zîndan wendê ma wo
Îşkence cey veyvîy ma wo
Guînê ma biya dere û lawo
Ti ha yî ma vîr di şew û ruej

Werd verey ma pelî daro
Leşê ma bî werdî teyr û maro
Ar û namûs pîyer kot ma ro
Ti ha yî ma vîr di şew û ruej

ZERREY MI BERD

Sey mîrçikey Hesarik a (1)
Sey zarecey Girdbelik a
Bi lew sur ya xizalik a
Zerrey mi berd zerrey mi

Kî vonî aşma yewşewî ya
Sey peskovîya na Qibêsî ya (2)
Çimonî mi ver ra vîn biya
Zerrey mi berd zerrey mi

Kuezvilikey nî sirt Sun a
Nergîzey Dueşey Pisaron a
Torî hewey sibey boy dona
Zerrey mi berd zerrey mi

Heşvillikey Heşderî ya
Bakley zimonî Gilbarî ya
Kî vonî owkey verî Vasû ya
Zerrey mi berd zerrey mi

Bilbilî Gemey Muradon a
Sey ribêsey nî kaşon a
Owkey nî birrî Dilavon a
Zerrey mi berd zerrey mi

Kî vonî vorey Vorderî ya
Rindey Wehîy Guevderî ya
Beley sarey mi seywî ya
Zerrey mi berd zerrey mi berd

(1) *Hesarik, Girdbelik, Sun, Dueşey Pisaron, Heşdere, Gilbari, Vasû, Muradon, Dilavon û Vordere* dor-marê dewa Werr di û a mintiqa di nameyê cayan o.

(2) *Qibêsî*, beynateyê Palî û Çewlîgî di serî yew qilî berzî ya yew ziyareto name-dar o. Tira vonî "*Sultan Qibêsî*". Hikayeya inî cay şina resena wextê Hezretî Elî.

ZON

Firat ÇELKER

Ebi zonê (ziwanê) ma na nivise nivisa min a yewîn a û ez derheqê zonî de uzman niyane. Çi zerrê mi de vêreno ra, ez ê nivisnena. Naye rê zî (kî, jî) beno ke şaşîtîyê mi zaf bê. Wa wendoxî xeletîyanê mi ef bikerê.

Destcikerdena neweye tim zor a labelê ez wazena ke tayê (tikê, biney) zonî ser ra binivisnê. Zon çik o, çi taw amo re meydan?

Seke êno zaneyene, koka zonî her tim ebe (bi) însanan û însantîye dest kerdo ci. Însan ke ame re ruyê dinya, verinde çê (keyeyê) xo de, ma û pîyê xo ra senê zon musa (bander bi) ebe ê zonî xo ifade keno. Zono ke însan muso, zerrê însanî de sey (zê) jû domanêde qijkekî (hurdikek) yo. Ebi ê zonî der û dormê xo nas keno. Ebi zonê xo mane dano çîyanê ke der û dormê dê de ca gênê (cênê). Însan ke bî pîl, domanê zerrê dê zî (yanê zonê dê zî) beno pîl.

Ma bi xo niya normal nêbî pîl. Qeyî? Ma hetanî hewt serrî, hetanî ke tenê bîme pîl, ma ebi domanê zerrê xo bîme pîl. Daye ra dime şîme mekteb. Mekteb de tirkî musayme. Ma tirkî wend, tirkî nivisna. Zonê mawo verên zerrê ma de qij mend, nêbî pîl. O hona (hima) hewt serrî yo. Tirkî ma rê bî domanêde bîn, bî pîl. Ma xo ebi tirkî ifade kerd. Zaman ame ke ma çê xo de teyna tirkî qesê kerd. Pey der pey zafîne zono verên, yanê zonê ma û pîyê xo xo vîr ra kerd. Xêlê şarê ma zonê xo ra, xo ra şermayayî. Domanê xoyo verên, dayê ra dime nêbî girs (gird, xişn). Normal o ke ma tirkî rehet wanenîme. Qeyî? Ma zonê xo ebi wendiş nêzanenîme.

Zanenîme ke ganî (gere) nîya meşoro. Pîyayê (kesê) ke nê zonî qesê kenê, no vazifeyêde înan (dîn) o. Şaro bîn nêno zonê ma qesê nêkeno.

Zêde derg mekeme, zeman ame şarê ma zî vecîya tever. Xêlê şarê ma zî ame Ewropa. Eke amê kamcî dewlete, zonê a dewlete musayî.

Nika zerrê ma de hîrê, ê tayîne de zî çar-panc domanê zerrî estê. Zonê ma, tirkî, almankî û ê. b. yê.

Bêguman şima zî heşno (eşnawito), şarê ma ra tayê (tanî) ke telefon de ebi zonê ma yewbînan de qesê kenê, peynîye de vanê “de haydî îyî gunler” yan zî vanê “Tschüss” (çus).

Ma vacîme çî zî, ma nêşîkînîme nê çîyan hênî rehet hal bikerîme. Naca Ewropa de ma teyna nîmê. Ma û şarê bînî pîyar îme (pîya yîme). Biwazîme mewazîme ma zonanê bînan ra zî kelîman gênîme (cênîme).

Tarîx de numûneyê naye zaf ê. Şaran ke yewbînan de cîraniye kerde, vacîme mevacîme yewbînan ra kelîmeyan gênê. Xêlê kelîmeyê dîne manenê rê yewbînan. Şarê ke yewbînan ra durî yê, kelîmeyê dînan zî yewbînan ra durî yê.

Zonî dişmenê yewbînan niyê. Însanî dest ra ke bêro, zonanê bînan zî bimuso. Labelê tayê waştênê xo zî zonê xo rê bo. Her kes kilama zonê xo vano, ebi zonê xo tarîxî rê keno mal. Zonê zafî zerardar niyê, dewlemendî ya. Zonî sey (zê) baxçeyê gulan ê. Gulî se ke renge-reng ê û niya rind asenê, her gule cîya-cîya boye dana. Zonî zî henên ê. Zonan bêwayîr meverdê. Zonê bêwayîrî zê palaxe yê. Şima zî zanênê ke amnanî paleyî ke merge çînenê, palaxe weşê dînan ra nêşona. Vaşo ke binê kemeran de mend, beno çeqer. Çimke tîjî nêvîneno. Kemere ser ra berz kerîme ke va (wa) tayê tîjî bivîno. Ma zî ganî seba zonê xo nê çî bikerîme.

BEYÎ SE BENA? III

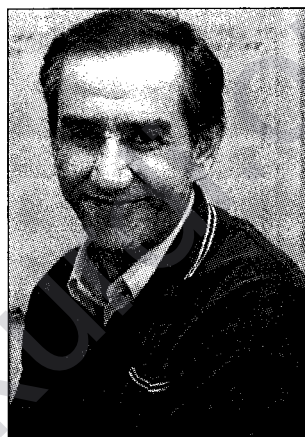
Hinî fekafekê mexrebî bi, lekmata Bengînî ser ra çend se'etî viyartbî; Gelo, Mela Mehmud, Şerevdîn û çend dewijê bînî berê Geloyî ver di tuncî ra ronîştîbî. Mela Mehmud hema zî binê tesîrê lekmata Bengînî di bi. Melay înan rê behs kerd ki Bengînî bîla sebeb dayo cendirmî ro û cendirmeyî zî ageyrayî şîyî qeza. Va:

-Willay lacek camêrd vejiya, mi vatinî nika do ma pêruni têra pêşî berî qulix. Lacekî him vengê xo nêkerd him zî va "Ez gerre nêkeno". La ez zî binê hewla ey di nê menda, ez werîştta hima vajê nêma barî xiyarî derê kerdî yew tewre, day ey.

Geloyî sereyê xo derênabi û ebi her di engîştanê xo orteyê pîrnika xo tepîştbi; Şerevdînî ra ewniya, va:

-Mela, to va nê cendirmeyî şînî Binêkoy, la dewijî vanî ki ageyray şî qeza. Eki wina bibo, nika kura bibo serey boliga cendirman Sayêreki di vejîno. Bengîn zî veng ra nêdano cendirmî ro Mela!

Qisaya Geloy hima nêqediyaybî, şeq û teqa nalanê estoran amey, Şerevdînî va "Cendirmey, cendirmey!" Pêro têdi werîştî pay esparan ra ewniyay; estorê Başçawişî vernî di, hewt cendirmeyî zî ey dim a bî. Hinî ki nîzdî bî, Mela Mehmud û dewijê bînî vazday înan ver a, Başçawişî estorê xo rast ramit verê berê Huseyn Axay. Huseyn Axa zî înan ver a ame, Başçawişî hima peye nêbibi Huseyn ey resa. şalwar û yelegê xo pira girewtbî, la lezi kerdibî gocagê xo ta nêvistbî, sereyê şilabendê ey ê surî zî teber a mendbi; kilawî ebi zanayîş xo ser nênaybî, şewqaya xo

J. Îhsan ESPAR

ya qedifeyini zî semedo ki lezi kerdibî xo vîr a kerdibî. Kesî Sayêreki di caran Huseyn wina serqot nêdîbi. Ortey katika ey rut û repal bi; semedo ki kilawi ser o bî, cawo rut sipî mendbi û riyê ci tînci ver a sîyaw sot bibi. Gama ki ame destê Başçawişî xo biney derêna, la lew pa nêday, xora Başçawiş Wisifi zî destê xo pey di ant, ebi derîyayîşê ey zî va “estaxfirullah!” Destê ey ê rastî ser o çend deqê keweyî estbîy. Nê deqî inasarênî Huseynî dest û riyê qereçîyan ra dîybî. Ê ebi yew hewayo dostane pê persay. Demeyo ki amey berê gewa Huseyn Axayî ver, Wisif Başçawiş vindert, dor-marê xo ra ewniya; dewijan estorê cendirman binê tuyeri di bestîbî, cendirmeyî wina pawibê emrê ey bî. Mela Mehmudî ça ra dîybî çend pantîlî vaşî zî kerdibî estoran ver. Başçawiş Wisifi va:

-Huseyn Axa, ez hergû raya ki tiya ra vêrena, ez vana na dewi çend weş a, werrekîna ez herunda nê dewijan di bibînî. Na dewa awî û ebi dar û ber cayna çîna! Ez bi xo zî dewij a, key bawkê mi hima zî dewi di yo. Ez yew rojê dewi nêdana yew serra şaristanî.

Nê qiseyê Başçawiş Wisifi zaf weş bi Huseyn Axayî şî. Pîzzedê xo di va “Ma qedrê Sayêreki nêzanî!” û tikê peşmiriya va:

-Estaxfirullah Başefendî (Huseynî heme başçawişan ra wina vatinî), heyfê mêrdimê sey to nîyo ki heyatê xo nê kerran û leman mîyan di viyarno!

Hesen Axa zî înan ser resa, ey zî silam da û şî destê Başefendî, Huseynî o da naskerdene. Başefendî ebi yew hewayo manîdar serey xo tê şana. Ê ray mendî şî; Başefendî vernî di, Huseyn û Hesen zî ey dim a. Gama ki zerreyê gewi ra viyartî, Huseynî tikê lezi kerdi, Başefendî ra viyart ey rê berê keyî akerd. Nardîwanan ro ser kewtî, heyati di Başefendî destê xo dêsê seqilnayî sawit û Huseynî ra persa, va:

-Tiya şima se kerdo ki wina saye bîyo û beriqiyêno?

Huseyn pawibê persêkê inasarênî nêbi, biney awiqiya, dim a va:

-Başefendî, nîzdî ma yew kendal esto herra ci sur a. Ma heme dêsanê xo hetanî qama mêrdimî ebi na herri tira danî, hinî gama ki biney wişk benî, ma “cûy” (nameyê “cûy” tirkî nêzanaynî, kirmanckî va) biney aw mîyan di vilêşnenî û cenî çend rojî ebi hêlekan yanî sîyanê pehtikinanê sayeyan ki ma roy vera anî, dêsan seqilnenî. Tira pey wina saye beno û

beriqiyêno. Ebi inhewa him herra sipî ya ki ma dêsan pey sipî kenî kesî nêsawiyêna him zî dês leza-lez lêmin nêbeno. Helbet zerreyê keyî zî tikêna weş beno.

Başçawişî, Huseyn ebi dîqçet goşdarit, gama ki qiseyê Huseynî qediyay, va:

-Huseyn Axa, to ra aseno, eki mêrdim biwazo şîno çî gureyan biko!

Keyfê Huseynî na nermey û fekwêşeya Başçawişî rê ame.

Başçawiş sedirî ser o ronîştbi, ge-ge paca ra temaşeyê teberî kerdinî la terraqî zî weş kerdibî. Odey Huseyn Axay debibi. Panc cendirmeyî înan reyra ameybî zerre, di hebî teber ra newbeti di bîy. Ebi roşneya lambaya luksî zerreyê odeyî ehende roşn bibi ki kesî vatinî qey roj-teştare yo. Xalîyo sur o ki Huseyn Axay qaydê Başçawişî rê ravistbi, ode hina roşn kerdbi. Labelê buya daruyê guzizî xalî ra virsikaynî. Çimê dewijan hemînî Başçawişî ser o bî, cilanê ey ra, hina zaf zî rutbedê ey ra ewniyaynî. Dewijan, şewqaya ey a ki aşm û estare vernî ra dusnayebî û sey zernî çirisiyaynî, yewbînan nawitinî. Terraqî ehende weş bîybî ki hinî kesî vîrî nêameynî ki nê fekafekê mexrebî di nê cendirmeyî çî geyrenî. Başçawişî rayêk-di va “ma ganî şêrî”, Huseynî qali ey fek di birnay û va “Hetanî ki şima şamî nêwerî, ma nêverdanî şima tê bigeyrî!” Huseynî derg û dila meselaya Serdarî ey rê vati, çiyê ki xo vîr a kerdî zî Hesenî sere kerdî. Başçawişî înan rê behs kerd ki yunan çend zalim û dişmenê tirkan, yanî bisilmanan o. Huseynî keljeyê xo yo tewr qelew sere birnabi, çend cenîyan şamî hazir kerdinî. Buya goştî heme keyî ser kewtibî.

Gelo zî cematî di bi. Sereyê xo tikê derênabi, rayna orteyê pirnika xo ya dergi ebi her di engîştanê xo tepîştbi, binê çiman ra başçawişî ra ewniyaynî. Yew-di ray o û Başçawiş yewbînan ra ewniyay, Geloyî çimê xo nêkutî; Başçawiş seki ewniyayişê Geloy ra xû biko, ebi engîştâ xo Gelo Huseynî nawit û persa veynî o zî dewijê înan o yan nê. Huseynî ebi kilmey meselaya Geloyî vati labelê nêva ki şewan yaban ra geyreno; nêwaştbi Geloyî şermezar biko.

Hemînî pîya şamî werdi, Huseyn Axay qehweyê qizbanan da viraştîş; qehweyê xo ki zî şimit, Başçawişî gelekî wesfê şamî day û dim a va:

-Çend baş o ki nê cayan ra mêrdimê sey to wayirê ‘esl û feslî hema

estî. Ez zaf şad biya ki mi Huseyn Axa nas kerd. Ez do rojîna xususi bêra biba mêmanê Huseyn Axay la ewro hedîseyêdo wurdêk na dewi di qewimîyabi. Na mesela ra xebera şima esta gelo?

Mela Mehmudî va:

-Başefendî willay...

Huseynî qisaya ey ebi fesali birnay, va:

-Verê verkan ez ganî vaja ki cay cenabê to sere û çimanê ma ser o esto. Meselaya ki şima behs kenî, çiyêdo zaf wurdêk bi. Koley to bo, lacê Dat Hesênî û nê Esker axay (destê xo ver bi cendirmeyê sîyatalî derg kerd) biney yarî-marî kerdîbî, yewbînan nuskî dabi.

Cendirmî va "kumandanê mi", Başçawişî nêverda zaf derg biko, va:

-Ez zî texmîn kena ki zaf çiyêdo muhîm nîyo, la cendirmeyê mi gerre kerdo (cemat di çimê herkesî tadiyah cendirmî ser, seki vajî "teres, goya to va ez gerre nêkeno"), ez ganî lacekî veyna tede qisey bika, beno ki ma ey xo di berî, îfadey ey bigîrî.

Başçawişî ki wina va, cematî hemînî têfek ra çiyê va, fahm nêbi ki se vanî; Başçawişî ebi berzkerdişê vengê xo mirûzê xo tikê tirş kerd, va:

-Huseyn Axa, ti mêrdimêko zanaye yî, ti zanî ki wexto ki gerre bibo ganî ez tehqîqat bika. Biewnî mi xo vîr a kerd, gama ki ez ameya mi kerwayê şima Bilal Efendî dî, ey zî zaf silamî kerdinî. Mi ra va "Kerwa Hesênî ra vaji, wa aw lacî bierşawo, ez ey rê yew îstida nusena wa na mesela biqediya!"

Nê qiseyan ra pey Geloyî fahm kerd ki Başçawiş Huseynî cor di gêno.

Huseyn Axay va:

-Başefendî, ma nêzanî nika Bengîn kotî yo, beno ki hetî ra şîyo. (Hesênî zî ebi têşanayîşê sereyê xo, Huseyn tesdîq kerd.) Ez meştî yan zî bêro ey gêna ana qulix, çi îcab biko şima kenî.

-Huseyn Axa, to eskerey kerda, ti zanî ki qanun çî yo, ez mêrdimo emirqulî ya! Ez zana qala ki ti vajî xîlafi te de çîna. Ez vana Huseyn Axa, eki ti bipersî ti şênî mi rê aw xortî nika peyda bikî. Ez mêmanê to ya, hewayo ki mi ra vajiyaya Huseyn Axa qedrê mêmananê xo zano. Mi nika nanê to werd, ez zî mêrdim a, ti vanî qey ez na mêmanperweweya to xo vîr a kena?

Nê qiseyanê Başefendî Huseyn mest kerd, Huseynî hinî derg nêkerd,

va:

-Şerevdîn, lezi şo veynî ti Bengînî nêveynenî, eki to dî wa nêvindo bêro tiya!

Şerevdîn şî. Geloyî pîzzeyê xo di va "Mêrdimê sey to û Hesenî pîlê ma bî, halê ma zî wina beno". Şîyayîşê Şerevdînî ra pey kesî vatinî qey cemat kerr û lal bîyo. Veng û hes biriyabi. Bêvengeya cematî Başçawiş tersna, xo hetî va "Nêbo nê dewijî dest hewa nî!" Başçawişî cendirmeyê sîyataleyî ra teber ê bînî erşawitî teber, ê şî nor û dora banî di tertîbat girewt. Cendirmeyî ki şî, Huseynî şik kerd. Hêz da xo ki yewnayî bierşawo vajo "Wa Bengî nêro!" A gami Bengîn berê odî ra dekwet zerre, rast şî heta Başçawişî ra; Başçawişî xo rast kerd, destê xo hêdî şeşderbî ser na. Bengîn şî destê ey, lewi paday, berd çaredê xo zî û pey-peykî çend gamî şî, Başçawişî veng cendirmeyê sîyataleyî da, va:

-No bi lacê mi? Se kerd? Vaji ma veynî!

-Kumadanê mi, no bi xo bi! Ma binê hinarêri di ronîşte bî, nê nengê zaf pîsî Cemal Gurselî û Ataturkî çînay!

-Çi rê?

-Vatinî "Şîma biray mi berdo away dawo!" Mi zî waşt ki ez ey tepîşa biyara qulix, şeşderb xo ver ra ant û fişeki eşti fek; ez biya tifingê xo ro, no erdîşino ki wica ronîşte yo (Mela Mehmud nawit), ez tepîştî ey zî ez sîleyî kerda, ez eşta ard, pay-paşkîlî mi ser ra geyra. Çend kesanê bînan zî embazê mi tepîştî. Hêş mi sere ra şîbi, mi ê bînî nêdî.

Mela Mehmud cayê xo ra çeng bi, va:

-Başefendî, willay zurî keno! Bengînî yew lekmatî tena day piro, ma pêrû tira cigirîyay.

Başçawişî va:

-Vind., vind, vind! To nêda piro, nê?

-Ney, willay ney, bîlley ney, tillay ney! Ez senê dano hukmatî ro! Qey hukmat ê pirodayîşî yo?

Başçawiş werîşt pay her di destê xo kerdî palasqaya xo ver û va:

-Huseyn, Huseyn, şîma cendirman kewenî, nengan Ataturkî çînenî û Hûmay zano eki şîma dest ra bêro şîma na dewletî zî rijnenî! Cezaya nê sucî kendir o, kendir! (Huseynî pîzzeyê xo di va "Verînanê ma veng ra nêvato 'Hukmat her bo zî bide mewenîşî' ") Eki ez yewdo pîzeveşn

nêbinî, eki pîzzeyê mi şîma nêveşaynî ez ka ca di Alaya Seyyari bîyara tiya, dewa şîma tena nê, nê dewan hemînî xirabe bika û şîma pêruni lorî bida, lorî! De de'ey bikê ki ez a, ez tena Bengînî û nê erdîşinî bena.

Huseynî xo eşt dest û linganê ey va:

-Başefendî willay sucê Mela Mehmud çîn o!

Başçawişî va:

-Sucê erdîşinî hemînî ra giranêr o! Şîma danî eskerî ro hê, him zî dewrê îhtîlalî di! De şîma koyî yî, şîma çi zanî îhtîlal çi yo. Şerq di ma heme şêx, mela û giregirê şîma tepîştî eştî pey berê hepsî. Ewro roj meb'usî, reîsêcumhur û serekwezîr hepis di yî û şîma danî cendirman ro! Na camêrdey şîma rê nêmanena! Ez do pirnikanê şîma ra biyara!

* * *

Meselaya lekmata Bengînî heme cayan ra vila bîbî. Herkesî qalê canmêrdeya Bengînî kerdinî. La dewanê bînan di vajiyaynî ki Bengînî, cendirme ebi çîwa kutbi, têviraştîbi, tîfing û rext ci zî ci ra girewtîbî. Çend rojan ra pey sayêrekijî pey hesiyay ki şar vano "Lacê Hesênê Selîman cendirme ebi şeşderbî birîndar kerdo". Hetta tanînî vatinî "Sayêreki di yew lacekî yew cendirme kîştî". Venganê Bengînî hetanî Qerebegan, hetanî Darahênî şîbi. Şarê dewanê bînan demeyo ki Sayêreki ra biviyartinî, semedê na mesela ra îllehîm binê tuyeranê Eynîyê Derdî di, vindertinî û meseleya cendirmî persaynî. Zerra sayêrikijan hinî senê biwaştinî, wina vatinî. Tanînî vatinî "kuto", tanînî vatinî "kardî kerdo", tanînî zî vatinî "cendirme Sayêreki di nê, la aw kutîşî ra pey qeza di merdo".

Bengîn bibi qareman, Huseyn zî quça ne'letî. Huseynî, Bengîn ebi destê xo teslîmê hukmatî kerdbi, him zî dewrê îhtîlalî di. Huseyn kewtbi fekê dewijan. Dewijî werîştinî-ronîştinî qalê inasarênî vatinî: Dat Huseynî ebi destê xo kendir dekerd qirika Bengînî. Eki nêxeneqni zî pey berê hepsî di helisnenî. Hûmay zano nika çi gurey ardî sere. Başçawişî ebi rîppikerey û le'bikerey Dat Huseyn ca di xapêna û Bengîn girewt û berd. De sucê Dat Huseyn tena nîyo, Dat Hesên zî ey hetî ronîşte bi. Wa dîna vaja, Başçawişî zanaynî ki Huseyn yewdo saxek o, cûka amebi keydê ey. Nêki ka şêro keydê Hesênî, de Bengîn lacê Hesênî bi!

Rojo ki dewijî ebi qalanê Kerwa Bîlalî hesiyay, Sayêreki di, ca Huseynî rê hîna teng bi. Bîlalî Hesenî ra vatbi "Kerwa, Kerwa, şima qey wina kerd? Nê teresê Başçawişî se kerd ki şima hemînî bide bawer kerd û kerway mi (Bîlalî Bengîn xo keşi nabi) ebi destanê xo eşt adirî mîyan! Qey şima nêşaynî çend aşmî ey teber ra weye bikî? Gore bê hukmatî, gureyo ki kerwayê mi kerdo sucêdo tewr giran o. Mela Mehmud bi xo vano ki 'Bengînî mi heti dayo cendirmî ro!' Cendirmî ro dayîş, rasterast hukmatî ver ro ameyîş o! Zanî ma heti Herbê Şexî ra pey kesî nêdayo cendirmî ro!"

Helbet dewijan ebi qalan û qirfanê xo Huseyn tena nê Hesenî zî risêney kerdbi. Xora dewijî înan ra weş nêbî, nika kabeyê înan şek amebi. Ebi pîleya înan yarî kerdinî. Vatînî "Başçawiş ame, kelijeyê xo werd û di qiseyê weşî axanê ma rê kerdî, Bengîn girewt berd."

* * *

Lekmata Bengînî ser ra di mengî vîyartibî. Daran pelê xo rişnaybî, rut û repal mendbî. Rengê tib'etî vurîyabi. Zerd, hinî bibi rengo sereke. Destê sibhayî vayê koyan ê şerdinî, dest û riyê merdimê cemidnaynî. Adir mehseran ser o bibi weş. Bostanan di lemê tarr û turrî zerd û sîyayî bîbî, yew bi yew hêdî hêdî helisîyaynî. Qorrînî bostanî xeritnaybî.

Geloyî kar û gureyê Mela Mehmudî kerdinî. Bê ki kesî biperso, aw rojo ki Mela tepşiyabi, dosere ra werîştbi, şibi key Hesîba, vatbi:

-Hetanî ki Mela hepis di bo heme kar û gureyê to ez kena.

Hesîba nê qiseyanê Geloyî ra çiyê fahm nêkerdbi, xo heti vatbi "Gelo çi rê kar û gureyê ma keno? De xo rê wina vano". La Geloyî seki vatbi wina zî kerdbi. Hergû roj dosere ra werîştinî şînî gure, hetanî rojawanî xebitîyaynî. Dewijî heme mat mendîbî. Gelo bi xo nêvajo zî dewijan zanaynî ki Melayî ra weş nîyo. Ê nika karê Melay kerdinî.

Çend rojî Hesîba ey rê nan berdbi cuyînan ser, Geloyî nanê Keyê Melayî nêwerdbi. Hesîba waştbi bizana veynî Gelo çi rê înan rê huni xebitîyêno, Geloyî naye ra vişêr çiyêna nêvatbi:

-Hesîbaya Melayî, hukmatî Mela tepîştö, hukmatî! Eki ma yewbînan rê nêbî, havila çi kesî ma rê çin a!

Tepîşiyayîşê Mela Mehmudî ra pey Hesîba raya verîni şiybî hepsê Xarpêtî, Mela Mehmudî heti. Semedo ki abîşo berey ameybî Sayêreki,

waya aye Bêzari tena ameybî hetî. Bêzari rê derg û dila behsê Xarpêtî kerd. Hesîba emrê xo di raya verîni şaristanêko gird dîbi. Bêzari rê hetanî berey qalê çarşuyê Xarpêtî kerd. Qalê dikanan, kel-melê dikanan, qalê bananê panc-şes qanatan, qalê tomoflan qalê makînan kerd:

-Waya mi, de ti nêzana, tomofilî, makîney sey mozan tê ver ra şînî. Hergû raya ki tê ver ra viyartînî qesbaya mi ameynî fekê mi, mi vatînî do nika pêro ginî.

Minareyê camîyan zî yewna çîyo xam bi ki Hesîba newe dibi û fekê aye akerde mendbi. Waştînî Bêzari rê qalê dergeya mînara bika, la çîyo ki bişaynî minara reydi muqayese bika Sayêreki di çinê bi. Va:

-Hema çend dehlêranê bexçeyê Eynîyê Dêrdî tê sere biki û bifikiri veynî çend derg û berz a. De ay hesab biki ki, mela gama ki şono ser azan veng dano, hinda yew neha wurdêk aseno.

Gama ki qalê melay û minara kerd Mela Mehmud kewt aye vîrî, va:

-Waya mi, key mi ey rê bi'emeriyo, Melay di hal nêmento. Erdîşa ey ebi zor taştâ, yew suwend biwero kes bawer nêkeno ki aw Mela Mehmud o.

Bêzari rê qalê Xarpêtî zaf xamî bî, nêwaştînî Hesîba biterekna. Na ray cenîyê lewsurê serevirranê kejî amey çimanê Hesîba ver, va:

-Bêzari, Bêzari, to hey cenîyê şaristanî bidiynî! Dînayê, qey ti nêxerepêna! Cenî hema vaji bane xo rê kuçan ra geyrenî.

Bêzari hinî sebir nêkerd va:

-Wî atê, cenî senê bane kuçan ra geyrenî?

-Verrîyê înan hetanî nême akerde, fistanê înan bê estî bî. De ay hesab biki, binê çenganê înan ra muyê heramî asaynî.

Bêzari şerman ver xo ver ro ewnîyay va:

-Wî Hûmay înan bigîro!

-Bêzari, Bêzari çîdo hina xirab, a qilça ki se fistan xo ra danî, tenik, tenik se pelê cixara. Heme leşa înan bin di asaynî. Labelê ganî kes îmanê xo nêtado, cenî Xarpêtî pêro wina nîyî, zafaneyê înan serevirran nêbî; qentê rengênî seredê înan serrodaye bîy, kincê dergî û weşî pira girewtîbî. Axx werrekîna to ê keynekê telebeyî bidîynî. Yew fistanî sîya înan ra bi, miyaneyê înan hinda qevda destê to barî bî, şuşan mendinî. Tanî bo zî mi cenîyê ki sey ma xo têbestenî zî dîy. De vaji endi mêrdimî

kotî ra ameybî aw şaristan ya Rebbî! Çarşu di kes nîşno linga xo bierzo. Kes kesî rê lazim nîyo, herkes xo rê rayîrê xo ra şono. De waya mi, ti nêzana şaristan di xerîbey çend zor a. Ehende mêrdimî şîynî-ameynî, mi yew zî nas nêkerdînî; eki cenîya birayê Kerwa Bîlalî ra nêbinî ez rasta zî vîndî bînî. Ez xortan ra ewniyaynî mi vatinî, beno ki Sêrdar cay rastê mi bêro. Bawer biki, mi yew xort dî, to vatinî qey hema Serdar pişkayo û vato “çelp” pirnika ey ra kewto. Ez tira ewniyaya, ewniyaya, lacekî vengê xo nêkerd. Dim a mi xo rê va “La Serdar bibînî ka mi biperso vajo emê ti se kena, çi geyrena!”

Hesîba, dim a Bêzari rê qalê keyeyo ki te de bîybî mêmam, keyeyê birayê Kerwa Bîlalî kerd. A qisey kerd, kerd, hetanî ki Bêzari dest ebi veneki kerdi.

Rojo bîn, teştare bi. Da-des cenî, Gelo, Şerevdîn û çend xortî bostan di ronîştîbî Hesîba goştaritînî. Perîxani, Derdî, maya Ziravi heme wica bî. Hesîba vatînî:

-Bengîn ehende şehtiyayo, ehende şehtiyayo ki rîyê ey di gonî olandî nêmanda. De şima zanî Bengîn senê bi, maşella şîyaynî şêran di têra şêro. To çirtiki rîyê ey ra binaynî gonî ti ra çirr daynî, nika ti vanî qey pirnik ra gan dano. Xal Gelo, ti suwend biwerî ti nêzanî o Bengîn o yan yewna yo. Çimanê ki Bengînî sere di kay kerdinî, kewtî çali (Perîxani hilpay) la Mela hema ey ra xirabêr o. Erdîşa ey ebi zor taştâ, porê ey zî abiasan; ez ser o bikerdînî mi o nas nêkerdînî. Melay vatinî “Ez kuta, kuta, hetanî ki masureyî leşa mi ra bestî. Hesê, ez nîşna to binawna, leşa mi di hema zî herunda derban bellî ya!” Seki bermi qirika Hesîba ro bipêşîyo ebi vengêdê zîzî, va: De tanî gureyî ardî Melayî serî ser di ki camêrdî tiya estî ez nîşna vaja. Xora hinî xeyrê Melayî çîn o, la rayna zî pey berî ra bivejiyaynî ez ka Hûmayê xo yê pîlî rê henzar bar şikir bika. Herçî ez bi xo hinî bawer nêkena ki ez bi çimanê xo rojê Melayî Sayêreki di veyneno.

Şerevdîno ki Melay ra bindi hes nêkerdînî, nika ey rê veşaynî, biney zî ebi hêrs persa va:

-Hesîba, ti Bengînî nêperseya, to nêva qey to dayo cendirmî ro?

Hesîba zî ay hing di xora pawibê yew persê inasarênî bî. Pîzzeyê xo di va “La qey mi xo rê Hûmay ra çiyêna nêwaşt”, va:

-Ez persaya, ez persaya la werrekîna ez nêpersaynî. Hûmay ganê mi bigîro, ez bi ziwane xo nîşna, qey zor o! (Derdi, pîzzeyê xo di va “mela yew tûti ay ziwane to ro bêra ma pêro ti ra bixelesî“.) De ez nika vaja, şîma do vajî Hesîba rayna qalan ra geyrena. Kam ki mi ra bawer nêkeno wa-xo rê şêro Bengînî ra biperso. Willay eki ez vaja lingê şîma ard ra manenî.

Şerevdîn hinî teqa, va:

-Herê ti se vana vaji, ti çi qali fekê xo di cawena, to be'cê ma ardî!

Hesîba ebi cigir va:

-Şerevdîno, Şerevdîno, ti çi rê mi ra cigirênî! Beyi hel û gami şêra ortmeyî ser ra cendirmî ra biewnîya, helbet cendirme zî ti ra çim şikneno û Bengîn zî dano piro! Ti mi ra se vanî? Eza feqîra meheyri se ka?

Derdi hema cayê xo ra werîştî û gala Hesîba kerd, fesa Hesîba serî ser ra gindiriyay, yew qîrrîni bide ginay, seki mar pede bido. Gelo kewt înan mîyan! Derdi va:

-Herê, herê, nê gureyî heme to inca resnay. Ti 'enî 'emi ya 'emi! To di qe şerme çin o, ti nê qalan kena? To rojo rojên ra rika xo Beyi ra besta, ti hima aye rê bide geyrena. Cêko Serdarî dînaya xo bedelnaya, no waştayê çendin o ki ti Beyi rê veynena? De Beyi ha meydan di ya, sey to yewda fosi nîya. Porrê to sey boça herê mi sipî biyo, ti nêşermayena vana “Beyi cendirmî ra ewnîyaya!” Aw teresê mêrdeyê to ra nêbinî ka Bengîn nika keye di bo! La qey zuri a? Ey Bengînî ser o şadî daya!

Hesîba hetî ra fesa xo xo ser naynî, hetî ra xeberî daynî:

-Herê eki mêrdeyê mi Bengînî ser o şadî daya mêrdeyê to zî semedo ki hukmatî di mabên weş biko, ebi destê xo Bengîn teslimê hukmatî kerd. Çawîşî di qalê weşî kerdî, fekê ey şî heta pey goşanê ey, werîşt Şerevdîn ray kerd, Bengîn ard da Çawîşî dest. De vaji Şerevdîn zur a? Herê na keynay to yewa bêyewm a. Dîna wa mi rê vaja, mi rewna vato ki na Beyi tekini nîya, nîya, nîya (nuçika xo xo ver di “nîya“ reydi hîrî ray day çerepuzî ro.) Peynîya peynîyan wecaxê key bawkê mi kor kena. La şîma vanî qey Bengîn hinî hepis ra vejêno! Tew, tew, tew! De wa dewijî vajî, heme çî ha çîman ver di yo. Serdarî reydi zeweciyay, lacek şî esker nêame; şewa ki Bengînî rê mare kerdî (na mesela zî nika eşkera kerd, dewijan nêzanaynî mare biriyayo yan nê), yew roj zî ser ra nêvîyart

na gosirmeti ma serî ser di amey. La na bêyewmey niya çi ya gelê dewijan. Eki keko Hesen goş mi no, emşo na bêyewma çiftelî erşaweno keyeyê bawkê aye, hetanî ki çiyê Badînî serî ser di zî nêameyo. Ocaxê bawkê mi Badînî ser o mendo. De wajî, sewbîna çi mend, çi? Wa ganê Derdi û Beyi weşi bo!

Qîrrîn û babagundiya lejê Derdi û Hesîba heme Sayêreki ser kewtbî. Dewijî naşt-dašta persaynî veynî na çi de'wa ya. Derdi û Perîxani hima keye nêresaybî, heme dewi pey hesiyaybî ki "Beyi û cendirmî pê ra çim şikito, cûka Bengînî dayo cendirmî ro! Eki Bengînî xo keye biresnaynî Beyi zî kiştînî." Hêrsan ver cîf Derdi ver ro nêameynî, nêzana senê nardîwananê Hesenî ro ser kewti. Perîxani aye dim a her di berê heyati ra kewtî zerre. Ziravi wina matmende înan ra ewniyay, rîyê Derdi sey çaringi sur bibi, Ziravi ra persay va:

-Kotî ya, Beyi kotî ya?

Ziravi hema çiyê nêvatbi, Beyi vengê maya xo ki eşnawit ode ra vazday teber. Derdi şiy aye vera, va:

-Herê rojo ki cendirmeyî ameybî berî ver, ti şîbîya leweyê ortmeyî, cendirmî ti diya yan nê?

Vengê Derdi lerziyaynî, çimî aye sey xîntan hîra bîybî, kesî nêzanaynî kam heta ewniyêna. Ebi yew destê xo çengleyê Beyi pê tepîştbi, rîyê Beyi zî sey kefenî sipî bibi, to vatinî nika tersan ver ruh tira vejîyêno. Persî ra vîşêr halê Derdi a tersnaybî. Maya xo caran wina nêdîbî, zîwanê aye degina, lalikiyay va:

-Veng, veng, veng ame, ez ewniyaya mi va veynî kam o! Mi dî ki, mi dî ... cendirme yî, ez terseya, rayna ageyraraya û ray ... rayna ewniyaya.

-Û cendirmî to ra çim şikit?

-Çim, çim çi...

Derdi hema bîy porrê aye ro û ne va fek ne va pirnos, da piro, da piro. Ebi antişê porrî sey waqîya pitikî yew vengo bari Beyi ra vejîya û birîya. Perîxani û Ziravi hetanî ki Beyi dayka aye dest ra veti, Beyi gonî û goneşîri di mendi. Gana ki Derdi ber ra teber kewti, kesî nêzanaynî ki Beyi ganî ya yan merda ya. Sey yew pantîla vaşî ard di çanqiliyaybî!

Demeyo ki Perîxani rîyê Beyi yê gonîni ra ewniyay dewqa aye şiy,

destê xo eşt dês û xo ver di ronîşti. Yew deme verê çimanê aye tarî bi la hêşi xo lezi ant pêser, Beyi berdi awke di dest û rîyê aye şut; dî ki yew dindanê Beyi şikiyayo, herunda pencuran ra hema zî gonî yena. Perîxani hetî ra Beyi di xeceliyaynî hetî ra zewtî daynî Hesîba ro, vatê “Hesê, mela kerm û kêzî bikewî gandê to! Mela awka sîyay bikewa çimanê to! Mela ti qendîla xo di biqerefiya cenêki! To ebi aw ziwanê xo yê dergî keyeyê ma xeripna.” Dim a, Sayêreki di kes nêverda ki zewtî nêday piro. Beyi ra ewnîyay, qesebay aye çizay, va “Yarebbî, ma ecrê na keyneki ra senê xelisiyênî? No zilm û ta'daya ki ma nê çend mengan di kerdo na feqîri, ti senê qebul kenî?” Perîxani nêzanaynî ki vengê aye şono Beyi yan nê. Berzîne aye ra nêweriştî, destê xo porrê Beyi yê kejî ro kerd û ebi bermi va: “Beya mi, Beya mi, roşnaya çimanê mi, bextsîyaya mi!” Derdê Perîxani tê geyrabi, him halê Beyi rê him yê xo rê bermaynî, ebi vengêko nizm durikna:

“Serê Sayêreki di leyek î
 Binê Sayêreki di leyek î
 Serdar û Bengî xortê şek î
 Willay Serdar û Bengîn xortê şek î
 Xora pey verdayî di veyvek î
 Xo ra pey verdayî di keyneki
 Beya mi borana birîndar a
 Willay kejay mi borana birîndar a.
 Sînayaya dayka Serdar a
 Delaliya dayka Serdar a

Serê Sayêreki dar û ber o
 Binê Sayêreki dar û ber o
 Willay ez b'kul û keder o
 Billey ez b' kul û keder o.
 Mi va heyran mevejênê qal û xebero
 Mi va qirban, mevajênê qal û xebero
 Borana mi mekênê derbedero
 Zerenca mi mekênê derbedero

Bawkê Bengîyê mi şîyo Xarpêto
 Bawkê çimbelekê mi şîyo Xarpêto
 Geyreno çawîş û zabito
 Veyneno qumandar û giregiro
 Semedo ki birîna mi daru ko
 Semedo ki derdê mi daru ko

Gidî, ez se vaja se nêvaja?
 Gidî, ez se vaja se nêvaja?
 Ez Bengînê hepsî rê vaja?
 Ez eskerê bêtalihî rê vaja?
 Ez Beya fermanlî rê vaja?
 Ez Zirava wesnî rê vaja?...

Perîxani va, Beyi bermay; Beyi bermay, Perixani va; hetanî ki dikanê sibhay veng da.

* * *

Hesenê Selîman, hîrê rojî ra ver Xarpêt ra ageyrabi. Şewa ki ca resabi meselaya Beyi ya newa, lejê cenîyan, hetta zem û zurê mîyanê dewi zî pey hesiyabi. Beyi senê xo pey berî di hepis kerd bi, o zî winî dekewt bi zerre, zerre ra nêvejîyaynî. Ne waştinî kesî di qisey biko, ne zî kesî biveyno. Nê hîrê rojan mîyan di henda hîris serran pîr bibi. Bajiyayîşî ver rîyê ey to vatinî qey to duye dayo, sîyaw sot bibi, qermiçê neweyî çareyê ey di asaynî. Mêrdim ewniyayîşê ey ra tersaynî, kîn û hêrs rîyê ey ra varaynî. Gama ki 'enê vatbi "Ez ebi rispêney na mesela ra xelesiyaya" no welecax cirîyabi. Nê hîrê rojan mîyan di beno ki des ray vatbi "Çimo pawite qirş dekeweno". Perîxani nê halê ey ra deribîyaynî xo pîzze di vatinî "Do îllehîm yew nezih dest ra vejiyo", çend ray ebi ters vatbi "Suc û guney Beyi na mesela di çîn o". Hesen fekê xo di pitpitîyabi, vatbi: "Tasi ki rayê çiringay, ha zuri ha raşt, rayê çiringaya!"

Lejê Derdi û Hesîba ra pey, Hesîba hergû roj çi pînanî çi eşkera bêyewmeya Beyi ser o çiyêyo newe vatinî: "A şewi Şêxê Cinan ame hewnê mi, mi ra va 'Beyi, lacê bînî zî yew hewa awaye dana, wa xebera to biba!' Ez zana Beyi serey Badînî zî wena." Fekê maya Ziravi ra neqil

kerdîni ki a semedê Ziravi şîya Zîyara Bawkalî ser, zîyari ser o xo di şîya; Bawkal bi xo ameyo hewnê aye, vato: “Ti se kena biki, keynaya xo aw keye ra veji, keyeyêyo tekîni nîyo!”

Cenîyanê Sayêreki bêyewmeya Beyi ser o hergû roj yew hewno newe dîynî. Hinî herkes pawibê yew belayê neweyî bi. Hesen kam gama ki nê qiseyan pey hesiyaynî hêrsan ver hewa kewtinî. Ey çengiley Hesîba ebi destê xo tepîştbi û nardîwana xo ser ra virvirnaybî û suwend werdbi, vatbi: “Herçî na gami ra pey, ez derheqê keyeyê xo di çi cenî û çi camêrd kamî ra, yew qali pey bihesiya, ez ey dîna ra pak kena.” Yew caleya nêdiyaya kewtibî dewijan mîyan. Bela Sayêreki mîyan ra geyraynî, kesî nêzanaynî do berê kamî bikewo. Yew qisaya wurdêki çend se’etan ra pey bîni se ko. Mesela hinî qal û qîrfan ra yarîyan ra viyartibî. Di lacê Hesenî şîbî, seki no bes nêbo leke namusê ey rê zî amebi. Herçiqas ki Huseyn û Hesenî ri bi ri yewbînan ra çiyê nêvatbi zî gama ki Hesen Xarpêt ra ageyrabi Huseyn nêşibi hetî. Cemat rojo ki Hesîba û Derdî porrê yewbînan antbi terikiyabi. Herkes xo rê tersaynî çimkî Hesenê Selîman weyirê vatedê xo bi.

Geloyî ewro zî karê Melayî kerdbi û amebi berê xo ver di tuncî ra ronîştbi. Hesîba sey hergû rojî ewro zî ebi vit-vit sereyê ey masnabi. Suwendê Hesenî ra pey semedo ki nêewtanaynî yewnay reydi eşkera qisey bika, o aye dest di mendbi. Biney qiseyanê Hesîba ra zî fahm kerdbi ki na ray dewi di yew veng vejîyo, sayêrekijî rasta zî yewbînan kişenî. Ey, hetanî nika bê ki vengê xo biko, sey yew ewniyayoxî, heme gurey taqîb kerdbî. Hima nika xo werdîni! Seki suçdaro tewr pîl o bi xo bo. Seki nê gureyê nêbiyayeyî heme benê ey ra vejîyî. Ge-ge xo bi xo mehkeme kerdîni, nê hedîseyê ki nê çend aşmanê peyenan mîyan di Sayêreki di cirîyaybî yew bi yew ardinî çimanê xo ver, suçdarê heme suçan peyda kerdîni la peynî di rayna xo gunekar kerdîni, cezaya pîli daynê xo. Çimkî ey zanabi ki çiyê ki dewijî kenî şaş î la o bêveng mendbi; xo hetî vatinî “Timo ayo ki mi zanaynî û ez bêveng mendîni, mesul ez a! Suçdar ez a! Gunekar ez a!” Nika waştîni na mesuliyetey ra bixelisiyo, suçê herkesî bido rîyê ey ro. ‘Eybê herkesî yew bi yew eşkera biko. Labelê Hesen keye ra nêvejîyaynî teber û Hesîba ra pey hesîyabi ki Hesenî vato “Wa çi kes nêro key mi”. Huseyn tarî ra şîni yaban, bîni tarî ameynî

keye, rasterast silam nêdaynî kesî. Geloyî zî waştinî Hesên û Huseyn ey bigoşdarî.

Gelo werişt pay, qiseyê ki waştinî vajo yew bi yew ardî vîrê xo û ray mend. Banê Şerevdînî xo çima kerd rast şî berê ey ver, silam da Şerevdînî, hoka banî taday û pey banî ra ser kewt, şî banê Şerevdînî ser. Demeyo ki repîya lingan banî ser ra amey Bêzari amey teber, va: "O kam o banî ma ser ra geyreno?" Şerevdînî va: "Qey banî ser ra kam geyreno!" Ebi nê vatişî çend gamî tepa şî, dî ki Gelo ha banî ser o vinderte yo. Şerevdînî 'enê vatînî "Gelo ti çi geyrenî?" hetanî ki Geloyî ra amey Gelo qîrra û va:

-Gelê dewijan,

Ebi qisaya Geloyî ya verêni nêmeyê dewijan bananê xo ra vazday teber. Gelo heta ortmeyê Hesênî ra ewniyaynî, dewijî zî fekê înan akerdemende ey ra ewniyaynî. Çimkî rojo ki na dewi awan bibî, hetanî na gami, kes nêvejiyabi banî ser, banî ser ra qisey nêkerdbi. Geloyî gama ki Hesên ortmeyî ser o dî dewam kerd:

-Ez zana nameyê mi Sayêreki di "Geloyo Xint o". (Vengê tanî dewijan ame va "heşa to, heşa to".) Labelê ez xinteya xo ra nêvejiyaya nê banî ser. Hesênî, Huseynî (ebi zanayiş nê va "axa"), şîma hemînî çengiley mi girewt ebi zor ez veta nê banî ser. Birayê mi çin î (raya verêni dewijî pey hesiyaynî), labelê ma pêro zanî ki bira birayî hetî çend şîrin û delalî yo. Bengînî rê Serdarî ra hina şîrinêr na dîna di çi esto? Caran şîma xo dekerdo herunda Bengînî? Caran şîma xo dekerdo herunda Beyî? Nê her di kesî çend mengî ra ver yew keye di veyv û vistewreyê yewbînan bî, nika biyê cenî û mêrde. Şîma qe xo ra persay "Kes ceniya birayê xo reyra senê zewiciyêno, kes çi rê ganî ceniya birayê xo reyra bizeweciyo?" No çend aşmî yo ez şîma goşdarena, mi caran nêdîyo ki kesî vato "No gure nêbeno". Yew qisaya vengi şîma fek kewta "Wextê pêxemberan, wina bi"! Ma nika wextê pêxemberan o? Qey pêxemberî çîyo xelet nêkenî? (Dewijan ra yew qîrra va "zindîq!")

Hero ti se vanî vaji, ez zana ma yewbînan rê hêgin î, la o Başçawiş nîno şîma vîrî gidî! Başçawişo ki kes nêzano lacê kam deli yo, ame kelîjeyê xo ward, neng û nengşori nêverday ma çînay, lêpanê ma mîyan ra Bengîn vet berd û ma hemînî sey teresan pey viyeyê xo kend! De eki

şima ehende canmêrd î, eki zanaye yî qey şima Bengînî rê wayirey nêkerdi, Bengînî rê! Ez Gelojo Xint a, ez zana şima goş yew xintê sey mi nênanî. Labelê na qisaya Efendî xo vîr a mekî! Ez qirbanê ey ba, tim û tim wina vatinî: “Eki ma xo rê nêbî, havila çi kesî ma rê çîn a. Ganî kurdî xo rê bibî ki şar zî bîşo desta ma bigîro!” Şima fahm kerd nika kurayê şima teweno?

Hêrsan ver lewê Gelojî recifiyay la hin dî ki yew espar neqebê Eynî Sayêreki ra asa. Espar sey vay ameynî. Vengê nalanê estorî şi dewijan zî, herkes ay polî ser di ewniya; espar Kerwa Bîlal bi. Kerwa Bîlalî estorê xo rast ramit berdê Hesenî ver. Dewijan Gelo banê Şerevdînî ser o ca verda, ver bi berdê Hesenî şî. Hesen hetanî ki ortmeyî ser ra amewar, Bîlal estor ra peye bi, hewsarê xo dest ra eşt, şi Hesenî vera, va:

-Kerway mi, çimê to roşnî bî, ame, ame, Serdar ame!

Seki virso bido Hesenî ro, Hesen çengizîya, linganê Bîlalî ver di fekart ra şi.

Vengê Bîlalî şi Gelojî, Gelo hetanî ki ti ra amey qîrra va:

-Sayêrekijîno, de vajê ma veynî! Beyi nika se bena, nika?

RIPELÊ FIQRAYAN

Arêkerdax: Firat Çelker

Ezraîl, Amerikan, Tirk û Kurd

Rojê juyo (yewo) amerîkan, juyo tirk, ju kî (zî) şarê ma ra merdene der ê. Ezraîl êno ke canê înan bigêro (bicêro). Nîne ra vano:

- Qese yan kî persê xuyo pêyen vace.

Amerikan vano:

- Ezraîlo muhterem, ti zanena (ti zanî) ke zonê ma îngilîzkî her hetê dinya de mebo kî xêlê cayan de êno qesêkerdene. Perskerdena mi na wa: Çi taw (key) îngilîzkî her cayê dinya de êno qesêkerdene?

Ezraîl vano:

- Hona da-des serrê bînî.

Naye ser ra amerikan berbeno (bermeno), vano:

- Ez nêvînena, ez nêvînena!

Daye ra dime tirk Ezraîlî ra pers keno, vano ke:

- Ey Ezraîl, ti kî zanena ke 150 milyon însan nika tirkî qesê keno. Şarê dewletanê tirkan kulu (heme, pêro) tirkî qesê kenê. Persa mi a wa ke, tirkî çi taw beno zonê dinya?

Ezraîl vano:

- Ma vacîme 100 serre ra dime.

Tirk berbeno û vano:

- Ez nêvînena, ez nêvînena!

Dore êna kurdê ma, vano:

- Ap Ezraîl, zonê ma zonêde bindest o. Ez wazena ke bimusê, zonê ma çi taw beno azad? Şarê ma kî çi taw serbest zonê xo qesê keno?

Nafa kî Ezraîl berbeno, vano:

- Ez nêvînena, ez nêvînena!

Bunda Sûç û Guna Mi Çi ye?

Arêkerdax: **AKMAN**

Na mesela hetê Gimgimî de bîya. Zimistanî pûk beno, ting û tarî beno, çim çimî nêvînenno, kes nêşikîno ke vecîyo tever. Va loda ju mordemî ra çend girzeyanê vaşî keno ci ra beno. Uja nêzdî de ju gome beno. Va nê girzeyanê vaşî beno hetanî çêverê (keyberê, berê) gomeyî. Beno şodir (şefaq, nimajî), cîran -wayîrê gomeyî- wurzeno ra ke verê çêverê gomeyî de çend girzeyî vaş esto. Weşê dê ra şono, vaşî cêno (gêno) zerre. Wayîrê vaşî şono dîyarê lode, qayt keno (ewnîyêno) ke çend girzeyê vaşî kêmi yê. Nata pers keno, bota pers keno, millet vano filankesî berdo. Şono ci ra pers keno, mêrik vano “Vaşê to mi nêgureto”.

Naye ser ra wayîrê vaşî urzeno ra şono qeza, qereqol de gerre keno. Roja mahkema êna. Mordemo ke vaş gureto vecîno huzirê hakimî. Hakim -bi tirkî- ci ra pers keno:

- Lacê mi, cîranê to to ra gerrecî yo. To loda cîranê xo ra çend girzeyê vaşî tiritê. Şarî dîyo, ti se vana (vanî)?

Mordemo ke vaş gureto vano:

- Wullahî Hakim Beg, mi ne gureto ne jî tiritito.

Hakim reyna -bi tirkî- pers keno:

- Se (senî) beno, şahadê mêrikî estê?

Mêrik vano:

- Hakim Beg,

qurban olam tîpîye,

surdî getîrdî qapiye,

ben de aldim îçerîye,

bunda sûç û guna mi çi ye?

Mêrik ke nîya vano, huyenê pêşkarê her kesî bena û hakim vano:

- To berat kerd.

WENDOXAN RA

Sey hûmaranê bînan na hûmare de zî ma mektubanê kirmanckîyan ê wendoxanê xo neql kenê. Nê wendoxan zî ma rê mektubê tirkî nuştî: Abdullah Bulut (Gallen, Swîs), Sadik Tunçbel (Gallen, Swîs), Halîl Uçar û Haktan Eren (Hepîsxaneyê Sagmalcılar, İstanbul, Tirkîya) Alî Kiliç û Halîl Guneş (hepîsxane, Tirkîya), Gultekîn Açıık (Bergama, Tirkîya).

Wa heme (pêro) berxudar bî. Ma ewro ra pey zî wendoxanê xo ra mektuban pawenê.

Vate

*****

23. 4. 1998

Esselamun eleykum nuştoxê kovara Vate yê delalî,

Kovara ki şîma vejenê mi wendi, zaf weşa mi şî. Senî ki mi dest kewti, mi verî ripelê “Wendoxan rê”, ripelê “Wendoxan ra” û “Ferhengekê Tirkî-Kirmanckî” çend ray wendî. Dim a nuştoxê ki ez aşînayê nuşteyê înan a mi wendî. Dim a sere ra hetana peynî mi kovare wendi qedînay. Peyra nuşteyê ki weşa mi şîy û nuşteyê ki mi hina vêş fam kerdî, mi gîna (gilana) wendî. Peyra mi kovare raya diyine sere ra hetanî peynî wendi. Nuşteyo ki mi fam nêkerd çine bi.

Nuşteyê Mehmed Uzunî, nuşteyê Cemîl Gundoganî yo ki standardizekerdena ziwanê kurdkî ser o nuşto zaf weşa mi şîy. Ferhengeko ki Malmîsaniyî hadirnayo belkî mi şeş ray wend, ez domê nê ferhengî pawena; ez Malmîsaniyî ra wazena ki her hûmare di gramerî ser o zî binuso. Nuşteyê J. Îhsan Esparî, roportajê S. Kuriyî zî zaf weşa mi şîy. Nuşteyê Lerzan Jandîlî û Mûnzur Çemî zî erjîyayey bîy.

Cemîl Gundogan nuştey xo di başûrê Kurdîstanî di standardî-

zekerdişê zıwanê kurdkî ser o melumat dano û vano hukmatê Îraqî qandê yewnêbîyayîşê zıwanê kurdkî duştê sorankî mêl dayo kurmanckî ser û waşto ki mekteban di yew zarawa esas bigîrîyo û mektebanê berzan di zî dersê erebkî yê. Roşnvîranê kurdan mîyan di na mesela ser o zaf munaqêşey benê. Netîce di sorankî dibistanan di se zıwano resmî esas gîrêno. Labelê kurdê ki zarawaya bîne reydi qalî kenê domananê (gedanê) xo raynêkenî (nêersawenî) mektebanê ki tede sorankî ders yeno dayîş, duştê nê raykenî mektebanê ereban. Çimkî çine bîyayîşê ehemmiyetê sorankî dîyo.

Şima zî zanê û na xebata şima zî dana zanayîş ki tena yew zarawa ser o standardîzebîyayîşê zıwanê ma, na gamî bêimkan o. Ganî her zarawa xo mîyan di standart bibo û qeçekî (gedey) ganî zarawaya xo di dest bi wendişî bikê.

Mektebo verîn zıwanê maya xo reydi wendişî ra dim a mektebê werteyî di sewbîna zarawaya kurdkî ya ki herêma înan di qalî bena bimusê û lîse di zî yewna zıwan (îngilîzkî, erebkî...) bimusê û pey ders bivînê. Û şert nîyo ki mektebanê berzan di yew zıwan esas bigîrêyo, beno ki gore bê fakultan û gore bê dersan zıwan tesbît bibo, yanî yew fakulte di giraney bidêyo yew zıwanî sewbîna fakulte di giraney bidêyo sewbîna zıwanî ser. Gore bê dersan yew ders kurmanckî, yew kirmanckî (zazakî) û sewbîna ders gore bê mijara ey sewbîna zıwanî reydi.

Mêrdim şîno weşîya xo di çar-panc zıwanan bimuso. Qey ma bi xo zî çend zıwanan nêzanê? Zarawa ma kirmanckî, sewbîna zarawaya kurdkî, zıwanê tirkî, zıwanê ewropayijan ra yew zıwano ki ma mekteb di musenî.

Standardîzekerdişê zarawaya ma ser o verî ez qeneetê yew herêma esasgirewtîş di bîya. Nuştayê C. Gundoganî ra pey no fikrê mi bedilîya. Bêdewleteya ma hete di serewîşkeya ma ra, no metod şarê ma mîyan di qebul nêbeno. Semedê dewlemendbîyayîşê zıwanê ma, fonolojî û morfolojîya kelîmeyan gore heme herêman ra çeku girewtîş hina faydelî yo. Nuşttoxê kurdî ganî pêserameyîşî reydi meylanê xo tesbît bikê yan zî yew kesê zanayeyî otorîte qebul bikê û meylê ey esas bigîrê, ebi enawa gramerê rêkûpêk ê zarawaya ma bîyarê meydan.

Serdar Bedirxan
Konya (Tirkîya)

Hevalo delal,

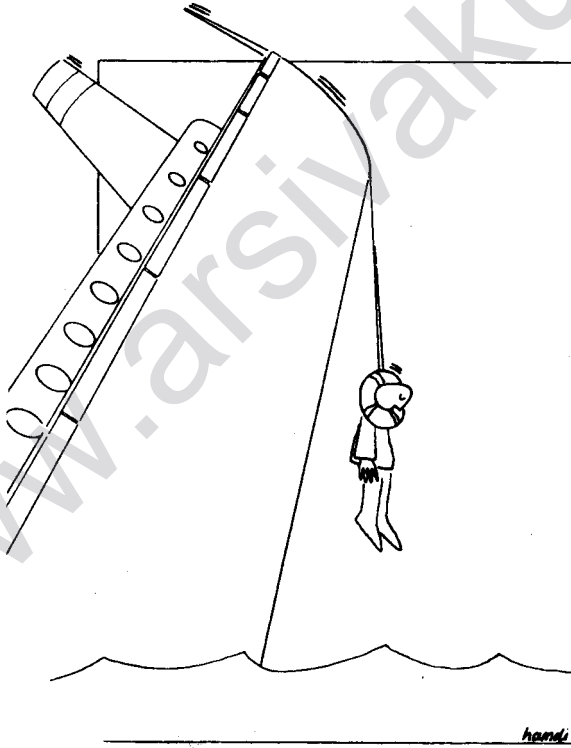
Mabe xêr de...

Sima mi rê hîrê Vateyî rusnê, sima rê zaf sipas kon. Ez peranê aboneyî ju reye de rusnon. Baxse baxse nêrusnon.

Gureyayîsê sima û wesbîyayîna sima de rindiye wazon. Bimanê wesîye de.

Sima têdîne rê silam û hurmet kon.

Bira Zordag
Erstfeld (Swîs)

Kitêba Hamdî Ozyûrt, "Ordlöst" ra.

27 Août 1938

MARSEILLE-MATIN

AUX SOURCES DU TIGRE ET DE L'EUPHRATE OU NOË JETA L'ANCRE

Turcs et Kurdes sont aux prises pour la quatrième fois en treize ans

*Sur les pentes du mont Ararat, avions et chars
d'assaut encerclent vingt mille nomades...*

Les Kurdes se sont révoltés !...

Le bruit courut au marché de Diarbékir, un matin de juillet dernier. On se battait quelque part dans l'Est, entre les sources de l'Euphrate et celles du Tigre, et plus au nord, sur les pentes du mont Ararat, à la frontière turco-iranienne.

Les paysans, muets de terreur, refluèrent vers les villes, poussant devant eux leurs troupeaux. Puis, on vit passer, allant vers l'est, les chars d'assaut de l'armée turque.

Pour la quatrième fois, les Kurdes se révoltaient.

Mais les nomades du Kurdistan ont-ils jamais cessé d'être en rébellion contre ceux qui prétendent leur donner des lois ?

Que ces lois viennent d'Ankara, de Téhéran ou de Bagdad...

Les Kurdes sont un peuple, une race, ce qui donne quelque chose de grandiose à leur résistance. Ils vivent pauvrement dans un quadrilatère montagneux posé sur trois frontières.

Certains d'entre eux seraient Iraniens, d'autres Irakiens, les autres Turcs s'ils reconnaissaient ces nationalités.

1925 : La première révolte

Les Kurdes prirent les armes pour la première fois en 1925 contre les Turcs.

Ankara envoya deux divisions pour rétablir l'ordre. Quinze jours plus tard, on apprenait la déroute de l'armée régulière. Sans adversaires pour leur barrer la route, les Kurdes s'avançaient.

Coupable d'avoir sous-estimé l'importance de la rébellion, Fethy Bey, chef du gouvernement kémaliste, céda la place à Ismet pacha.

Mais, tandis qu'Ankara tergiversait, hésite à mobiliser, la révolte a pris de l'extension, et menaçait jusqu'à l'existence de la jeune république. Division par division, le gouvernement turc va jeter toutes ses forces contre les Kurdes.

La bataille durera des mois entiers. C'est une véritable guerre ; une guerre qui coûtera 25 millions de livres à la Turquie...

Enfin, le chef du mouvement, le cheikh Saïd Rezza, tombe entre les mains des Turcs. La répression sera terrible. Le cheikh Saïd Rezza pendu haut et court sur la place publique à Diarbékir, d'autres chefs exilés à Smyrne, à l'autre bout de la Turquie ; des

Les Kurdes fuient dans la montagne. Ankara croit avoir maté la rébellion ; il n'en est rien, le feu couve.

Les Kurdes attendront seulement l'occasion d'agir.

1928 : La seconde révolte

Fethy Bey, démis de ses fonctions, a été envoyé à Londres comme ambassadeur. Bientôt il est rappelé et ces deux affronts successifs ont fait de lui un adversaire acharné du régime kémaliste.

Il fonde un parti, le « Terake Perver », le premier parti d'opposition en Turquie. Aux premières heures de son existence, le mouvement jette le désarroi à Ankara.

C'est le moment que choisit Ihas Noury pacha, héritier du cheikh Saïd Rezza, pour brandir à nouveau l'étendard de la révolte. Cette fois, les Kurdes ont à leur disposition un matériel moderne : il est de provenance russe ; ils ont des munitions et de l'argent, Karakhan est passé par là...

Mais l'expérience a servi, Ankara frappe fort et sans attendre.

A Diarbekir, à Adana, les chefs de tribus qu'on a pu prendre sont pendus, des biens sont confisqués, les comparses sont déportés.

Pourtant, comme par enchantement, l'adversaire s'est évanoui devant l'armée turque.

L'expérience prouvait que si les combats se déroulaient en territoire turc, il n'y avait pas de solution au problème si celui-ci n'était pas considéré dans son ensemble.

Pareillement, il apparaissait que les représailles les plus sévères ne viendraient pas à bout de la révolte : il se trouverait toujours un Kurde pour relever le flambeau tombé des mains de Saïd Rezza.

Ankara décide de s'entendre avec le gouvernement irakien et le gouvernement iranien.

De Téhéran, Ankara obtient que lui soit cédé le contrôle frontalier. Désormais, l'armée turque pourra exercer une pression sur le versant du plateau Kurde, où les révoltés pouvaient jusque là se réfugier en toute sécurité.

De Bagdad, Ankara obtient que soient prises — et appliquées — des mesures tendant à fixer les nomades.

Parallèlement, le gouvernement turc décidait de favoriser la colonisation des régions quasi désertiques qui se trouvent à l'est de Diarbekir.

On a doté la région d'un gouverneur militaire qui dispose de pouvoirs discrétionnaires.

Celui-ci obtient d'Ankara que soient dirigés sur son district les émigrés turcs des Balkans. On dessine des routes, on crée des villages, on assèche les marais.

On disperse les Kurdes grâce à une loi, l'*Iskan*, qui permet de disperser les populations non turques dans les régions où elles forment une majorité.

Mais le climat est trop rude, et les

émigrés s'enfuient. Quant aux Kurdes, ils ne transigent pas : nomades ils sont, nomades ils entendent rester.

1936 : La troisième révolte

Ils reçoivent les armes. Que veulent-ils ? Leur autonomie. Et puis aussi l'abrogation des lois domestiques qu'on veut leur appliquer.

Or, le gouvernement d'Ankara n'admet pas de statut spécial pour les minorités enfermées dans le territoire turc.

La bataille était inévitable ; elle occupa toute l'année 1937.

La paix revint au début de cette année : elle semblait durable. Pourtant l'état de siège fut maintenu.

1939 : La quatrième révolte

Alors qu'on s'attendait au calme, la reprise de l'agitation n'ayant pas été rendue publique, M. Djellal Bayar, président du Conseil, publiait, le 28 mai dernier, un appel :

« Habitants de Darsim, si vous abandonnez les armes, nos bras vous sont ouverts.

« Notre charité est grande, mais notre colère peut être plus grande encore. A vous de faire le choix... »

Les Kurdes ont choisi. La fusillade a repris des confins irakiens au mont Ararat ; l'insurrection gagne du terrain à une vitesse prodigieuse ; les paysans fuient l'inévitable carnage. Les légions Kurdes, grossies de renforts venus d'Iran, d'Irak, de la Djézireh, sont commandés par le propre neveu de Saïd Rezza.

A la tête de chaque groupe on trouve tout ce que le Proche-Orient peut compter d'aventuriers. Fawzi el Kawakadgi, dont les exploits palestiniens sont connus, aurait été vu à Djoulamerk.

La presse turque parle en termes de peine déguisés d'une aide étrangère aux insurgés.

Renforts sur renforts, la Turquie mobilise contre les Kurdes, comme elle dut le faire en 1925.

Pour disposer ses effectifs à proximité des lieux de combat, il a été décidé que l'armée turque manœuvrerait dans la région de Darsim. Trois corps d'armée forment le Gros et ses troupes ; ils sont épaulés par des légions motorisées et par l'aviation.

Les Kurdes parviendront-ils à tenir tête à un tel déploiement de forces ? Vraisemblablement non. Une fois de plus, les Kurdes se réfugieront dans la montagne, passeront la frontière à la recherche d'une sécurité momentanée.

Mais le foyer n'en sera pas éteint pour cela. Il est de ceux dont il est dit qu'ils inquiéteront perpétuellement les gouvernements.

Pierre ARTIGUE.

LA TURQUIE DEVANT LA QUESTION KURDE

(D'un correspondant)

Ankara, août.

Dans son discours prononcé devant la Grande Assemblée nationale de Turquie, le 14 juin 1937, pour présenter à la ratification des accords de Genève, concernant le sandjak, le président du conseil, le général Ismet Inönü, évoquait brièvement « les troubles qui éclatèrent dans la région de Toundjelli, dénommée autrefois Dersim ». Sans s'appesantir sur le sujet, il terminait son rapide exposé en affirmant que le calme était rétabli et que les rumeurs concernant les lourdes pertes subies par les troupes étaient sans fondement, puisque l'on se bornait à déplorer depuis le début des opérations treize morts et dix-huit blessés.

Il faut avoir suivi de près les choses de Turquie depuis l'avènement de la République (1923) pour reconnaître, dans cette courte déclaration, l'évocation d'un épisode de la question kurde, qui demeure un problème encore délicat. La presse turque évite, en effet, soigneusement d'imprimer le mot « kurde », qui rappellerait au pays d'Ataturk, le désastreux traité de Sévres, signé le 10 août 1920 entre la Turquie — encore, alors, l'empire ottoman — et les alliés vainqueurs de la grande guerre. La Grande-Bretagne avait insisté à Sévres, où l'empire ottoman avait été cruellement démembré, sur l'initiative anglaise, pour la constitution d'une république du Kurdistan, englobant les régions peuplées en majorité d'éléments kurdes. Abrisant son projet, derrière l'application des principes wilsoniens du « droit des peuples à disposer d'eux-mêmes », l'Angleterre, en même temps qu'elle poursuivait la création d'un Etat arménien indépendant, poursuivait, en réalité, l'écrasement définitif de l'éternel « Homme malade », pensant régler ainsi, une fois pour toutes, l'insoluble question d'Orient, de la manière la plus utile à l'influence britannique. Les événements, on le sait, devaient en décider autrement, car l'étoile de l'animateur prodigieux, ce fut le général Mustafa Kemal se levait à l'horizon. Paul Genizon, dans son ouvrage de 1929 : *Mustafa Kemal ou l'Orient en marche*, a dépeint de main de maître le relèvement de la Turquie sous l'impulsion de l'homme, qui préside actuellement la République turque, sous le nom d'Ataturk. Dans l'œuvre immense de Mustafa Kemal, le traité de Lausanne, (24 juillet 1923) est une des pages les plus glorieuses : ce fut le couronnement des victoires de ses armées nationalistes qui avaient jeté les troupes grecques à la mer et libéré l'Asie Mineure du joug hellène imposé par les alliés. L'Etat Byzantin, comme la République kurde et l'Arménie autonome vécurent donc ce que vécut le traité de Sévres, pas plus ratifié qu'appliqué.

La question des minorités grecques a été réglée par les actes de Lausanne, d'accord entre la Grèce et la Turquie, par une méthode d'une rigueur muette, puisqu'il ne s'agissait de rien de moins que du transport de Grèce en Anatolie de près de 400.000 musulmans, tandis que 150.000 chrétiens d'Anatolie s'en allaient rejoindre en Grèce le million de leurs coreligionnaires déjà émigrés.

Quant à l'assimilation des peuplades kurdes, elle est loin d'être entièrement réalisée, et l'importance numérique des intéressés rend le problème un peu complexe. Les Kurdes d'origine iranienne et parlant, pour une partie d'entre eux, divers patois dérivés du persan et agrémentés, dit-on, de mots arméniens, chaldéens, turcs et

arabes, seraient, dit-on, environ un million, répartis sur un vaste territoire montagneux, éloigné de la mer et peu peuplé — 2 à 3 habitants par kilomètre carré, dans certaines régions, — limité approximativement par le lac de Van, Elaziz et Diarbékir d'une part, et les frontières syriennes et irakiennes d'autre part. La complexité des croyances s'ajoute à la diversité des idiomes, car les Kurdes, bien que musulmans, sont, les uns, chiites comme les Persans, les autres chafrites ou hanéfites, ces derniers seuls s'identifiant absolument aux Turcs au point de vue religieux.

De tous temps, les éléments kurdes ont été fort agités, et les sultans déjà, il y a près de cent ans, devaient périodiquement envoyer des expéditions militaires lorsque l'insurrection se montrait plus menaçante. La République, depuis son avènement en 1923, eut à recueillir ce lourd héritage, et sa première tâche fut de terminer la répression de l'insurrection de 1924, qui ne put être définitivement étouffée qu'en 1926 au prix de pas mal de sang et d'argent.

Si mal que l'on connaisse la vie des Kurdes dans leurs territoires lointains, on sait, toutefois, que, de civilisation très arriérée, ils sont restés sous une sorte de régime féodal, avec une hiérarchie d'agas, de beys et de cheiks. C'est donc à la mise à la raison de tous ces hobereaux vivant en clans, plus ou moins en guerre les uns contre les autres, que le gouvernement turc a dû s'attacher, et les féodaux ainsi attaqués, peu désireux de voir appliquer les formes de centralisation administrative, qui saperaient leur autorité, encouragèrent leurs sujets à l'insurrection, en faisant vibrer la corde religieuse, contre les hommes d'Ankara, aux idées ouvertement laïques, responsables de la suppression du califat.

Ce fut l'origine de la révolte de 1929-1930, dont la répression nécessita environ la valeur d'un corps d'armée. Puis le silence s'était fait, et seuls les brigands qui infestent la région montagneuse de Dersim, *alias* Toundjelli, point névralgique, quittaient de temps à autre leurs repaires pour pratiquer des coups de main sur les biens des populations plus paisibles du voisinage.

Il y a environ deux ans, le gouvernement avait mis le pays sous un régime spécial, tous les pouvoirs étant concentrés entre les mains d'un gouverneur militaire, le général Abdullah Alp Dogan, qui avait pour mission de procéder par tous moyens utiles à la pacification, et la presse n'avait, depuis, publié aucune information. Il y a tout lieu de penser que les mesures prises ont dû être énergiques et n'ont pas eu pour don de satisfaire la population. Les déclarations du président du conseil à la tribune en juin 1937 ont, en effet, eu pour conséquence de rendre la presse un peu plus loquace et l'organe officieux *la République* publiant tout aussitôt des détails, qu'il avait été jugé préférable de « s'abstenir de publier en attendant que le gouvernement ait éclairé l'opinion publique », affirma notamment que « les rebelles escomptaient l'aide d'une puissance étrangère ». Sans prendre cette assertion au pied de la lettre, il ne faut pas oublier que le mouvement kurde a eu souvent son point de départ en Irak, à Mossoul, tout près de Dersim. Bien que l'amitié anglo-turque batte actuellement son plein, il n'est pas extravagant d'imaginer que la Grande-Bretagne pense encore à la constitution d'un vaste empire arabe soumis à son influence, ainsi que vient récemment de le prouver le projet de division de la Palestine, et la besogne toujours mystérieuse de l'Intelligence Service n'est peut-être pas étrangère aux difficultés rencontrées par la Turquie. Quoi qu'il en soit, si la pacification poursuivie depuis 1934-1935 par le général Dogan avait commencé à porter ses fruits tant par les travaux publics entrepris que par les quelques pendaisons effectuées à Elaziz, pour donner à réfléchir aux plus agités, l'effet produit fut de courte durée. C'est ainsi que les habitants de Dersim n'hésitèrent pas au début de 1937 à signifier aux autorités un véritable ultimatum, aux termes duquel ils exigeaient le retrait de tout élément de gendarmerie ou de militaires de

la région, l'arrêt de tous travaux d'art (ponts, lignes de chemins de fer, etc.), réclamaient le droit de conserver des armes et demandaient l'adoucissement des impôts. Un corps de garde avait été, en outre, attaqué par les bandits, la répression dut être intensifiée, de telle sorte que l'on peut évaluer qu'en avril dernier les troupes du gouvernement concentrées vers Toundjelli se chiffraient à environ vingt-cinq mille hommes. Les cheiks rebelles, parmi lesquels le fameux Seyit Riza, chef de la tribu de Kotchouchay, de la secte des Cheihassans, s'étaient retirés avec leurs troupes, sur les plus hautes montagnes, dont certaines dépassent 4.000 mètres et s'organisaient pour la résistance. Le mouvement, faisant tache d'huile, gagna d'autres tribus, notamment celles des Haydaran, des Arili, des Sadilli et une partie des Chamouchay. Cependant la répression, partie en trois colonnes d'Elazir, tenta de réduire la tache de la dissidence, dont la superficie atteignait à l'origine environ 6.000 à 7.000 kilomètres carrés tenus par vingt-cinq mille à trente mille dissidents. Le commandement turc s'efforça avant tout, à juste raison, de ménager ses hommes et d'agir prudemment pour éviter toutes les surprises possibles avec les coups de main et la guerre de guérilla habituels aux rebelles. Les armements les plus modernes furent mis en œuvre et les principaux points stratégiques occupés. L'aviation y joua son rôle, et l'on apprit ainsi que ce qui avait récemment motivé la remise d'un diplôme d'honneur à l'aviatrice turque Sabiha Gueuktehen, dont on avait laissé jusqu'ici ignorer les motifs de la distinction à elle conférée, était sa brillante conduite dans la région de Dersim, oh, non contente d'exercer des reconnaissances périlleuses, elle n'hésita pas à voler au ras des montagnes pour mitrailler les repaires des insurgés.

De la sorte, dès le mois de mai 1937, les troupes étaient maîtresses de la situation et il ne restait plus que six mille à sept mille dissidents réfugiés dans les montagnes, en trois points, à Kutudere, Kizilda et Sultan-Baba, le cheik Seyit Riza dirigeant personnellement un des groupes. Les trois partis de dissidents furent bientôt cernés dans un étroit espace de 150 kilomètres carrés environ, un petit flot de résistance se maintenant vers Sultan-Baba, sommet de près de trois mille mètres d'altitude et d'accès particulièrement difficile. Des avions lancés par les avions du gouvernement invitèrent les derniers combattants à se rendre dans un délai donné, faute de quoi ils seraient considérés comme « hors la loi ». La reddition de cinq mille rebelles fut ainsi obtenue, plusieurs des principaux chefs étant ainsi capturés en mai et juin. Les journaux donnèrent peu d'informations sur la question de Dersim durant le mois de juillet, mais un récent entrefilet du *Tan* annonçait que la pacification par les armes pouvait être considérée maintenant comme terminée et que le programme d'assimilation allait être activement poursuivi. D'ailleurs l'état-major de l'armée turque organise actuellement des grandes manœuvres en Thrace, opérations auxquelles tous les attaches militaires sont conviés et des missions militaires des pays de l'Entente balkanique spécialement invitées. Cela semble donc prouver que les militaires ont achevé leur tâche à Dersim.

Maintenant va recommencer l'application du programme déjà envisagé en 1935. Un conseil de cabinet tenu le 17 juin avec la participation du maréchal Fevzi Tchakmak, chef d'état-major général de l'armée, a étudié la question sous tous ses aspects, et le président du conseil a fait tout aussitôt un court séjour à Toundjelli pour examiner sur place les réalisations possibles. Des missions d'instituteurs se sont déjà rendues sur place, les

constructions de routes reprennent avec activité et les casernements de gendarmes et de troupes seront aussi installés à proximité des foyers habituels d'agitation.

De plus, si l'on en croit un numéro de juin dernier du journal le *Tan*, les moyens les plus énergiques seraient mis en œuvre, et le village de Dersim, centre du mouvement, serait destiné à être entièrement dispersé, les habitants devant être répartis dans différentes régions, et la gazette ajoute : « Ainsi les gens de Dersim, qui sont Turcs, purs Turcs, venus de Horasan lorsqu'ils fuyaient devant Timurleng (Tamerlan), se confondront avec le reste du peuple turc. » Cette éventualité est très plausible, puisque la question des minorités grecques a été réglée, on l'a vu, de la même façon et dans des conditions bien différentes. Il s'agissait là, en effet, non de déplacements à l'intérieur du pays, mais d'exodes à l'étranger, et la Turquie n'a pas hésité, tout en perdant dans l'opération presque un million de sujets, à échanger des populations actives, souvent créatrices et animatrices de florissantes industries, contre des laboureurs qui durent être aidés pécuniairement dans leurs débuts; la volonté d'affermir l'unité nationale a prévalu contre toutes autres considérations.

Au reste, lors des révoltes bien plus graves de 1924 et de 1929-1930, les dissidents ont été menés bon train, des centaines et des centaines de familles ont été transférées de Diarbekir, Karpout et Mouche, en Anatolie occidentale. Sans compter que les potences de Dersim ont certainement dû se fleurir de grappes de rebelles, aussitôt exécutés que jugés.

Pour conclure, la Turquie aura peut-être dans l'avenir encore quelques aventures à redouter dans le Kurdistan, mais après la disparition des principaux meneurs et la mise en valeur par des constructions de routes, du pays, dont la pauvreté est grande, le problème de l'assimilation totale ne saurait être qu'une question de temps et de patience. Si le récent soulèvement de Dersim a été peu redoutable en le comparant à ceux de 1929 et de 1924, ces derniers n'étaient encore que des épisodes sans importance à côté des difficultés rencontrées par les sultans. Les révoltes de 1834 et 1880 eurent une tout autre ampleur, à telle enseigne qu'Abdul Hamid, loin de s'attaquer à l'organisation féodale des Kurdes, tenta de se les attacher par l'octroi de grasses prébendes aux principaux chefs. En 1893, le sultan rouge leva même un corps dit « Hamidié », entièrement composé d'éléments kurdes, qu'il employa contre les Arméniens, et qui furent ses plus fidèles soutiens lors de la révolution des Jeunes-Turcs en 1908.

La République fit d'ailleurs, à ses débuts, fort bon ménage avec les Kurdes, ceux-ci ayant même aidé à la proclamation du nouveau régime, puisque dès 1921-1922 ils s'enrôlèrent largement dans les troupes nationalistes, qui nettoyèrent l'Anatolie des troupes grecques d'occupation et assurèrent le triomphe du général Mustafa Kemal. Si le mouvement kurde présentait un caractère national profond, l'on pourrait dire que les volontaires de 1921 jouèrent un rôle de dupes; puisque leur aide contribua à la revision du traité de Sévres, qui prévoyait un Kurdistan indépendant, projet abandonné à Lausanne. Mais a-t-on le droit de parler de nationalisme kurde? Autant qu'on en peut juger, la question kurde est plutôt une question de police.

DICTIONNAIRE KURDE (KURMANDJI)-FRANÇAIS* - IV

Ferhenga Kurdî (Kurmancî)-Frensî-IV

Celadet Alî BEDIRXAN

*Abréviations

- cf.** (confér.): comparez
etc. : et caetera (et cetera)
f. : féminin
intr. : intransitif
m. : masculin
pl. : pluriel
tr. : transitif

Suffixes

- ce** : suffixe féminin (ex. doux, douce)
-che : suffixe féminin (ex. frais, fraîche)
-e : suffixe féminin (ex. court, courte)
-ère : suffixe féminin (ex. prisonnier.
prisonnière)
-euse : suffixe féminin (ex. joueur, joueuse)
-ève : suffixe féminin (ex. bref, brève)
-le : suffixe féminin (ex. corporel, corporelle)
-ne : suffixe féminin (ex. bon, bonne)
-se : suffixe féminin (ex. délicieux, délicieuse)
-te : suffixe féminin (ex. muet, muette)
-ve : suffixe féminin (ex. hâtif, hâtive)

P

pab, f. : son, m.

pace, m. : cf. **pencere**

paç, m. : 1) pioche, f. 2) robe à quatre pans

ser paça xwe çûyî : orgueilleux

paçik, f. : chiffon, m.; torchon, m.

padişah, m. : roi, m.

padişahê mêşa : reine des abeilles

padişahî, f. : royauté, f.

pag, m. : terrain inculte

page, f. : écurie, f.

pagend, f. : rubis, m.

paiz, f. : automne, m.

paîzok, f. : genre de chanson kurde.

paîzxêr, f. : herbe d'automne

pajer, m. : tuteur, m.; étais, m.

pak : pur, -e; propre

jê pak bûn : prendre garde à ...

pakî, f. : propreté, f.

pakiya xwe jê kirin : prendre garde à ...

pakdaw : chaste, vertueux, -se

pakdawî, f. : chasteté, f.; vertu, f.

pakdil : honnête

pakdilî, f. : honnêteté, f.

pakêt, f. : paquet, m.

pakêt kirin : emballer

pal, f. : flanc, m.; versant, m.

pal dan : s'appuyer

pala xwe dan : s'appuyer

palandin (bipaline) : filtrer

palas, f. : couverture, f.; tapis placé sous le matelas

palax, f. : tapis de feuilles mortes

palçim, m. : cf. **pelçim**

paldûv, f. : croupière, f.

pale, m. : moissonneur, m.

paleyê raçandinê : tisserand, m.

palemêr : habile

palepal : solide, résistant, -e, inexpugnable

paleyî, f. : moisson, f.

palgih, m. : point d'appui

palik, m. : moustaches à la Français-Joseph

palkursî, f. : fauteuil, m.

palîr, m. : jardinet, m.

paloş : mêlé, -e

palto, m. : manteau, m.

palûte, f. : corvée, f.; groupe, m.

palûv, f. : croupière, f.

pan, m. : ouvrage, m.; travail, m.

pan (bipê) : garder, attendre

pandirûs : inachevé, -e; incomplet, -ète

pang, f. : attente, f.

pang mayîn : attendre

pang, m. : espace compris entre l'extrémité du pouce et celle de l'index, placés en équerre.

pangeh, m. : grange, f.; écurie, f.

pantalon, f. : pantalon, m.

panzdeh : quinze

pap : cf. **pab**

papik : sans fin

papor, f. : navire, m.

paq, f. : mollet, m.

paqij : propre

paqij kirin : nettoyer

paqijî, f. : propreté, f.

par, f. : part, f.

par kirin : partager

par : 1) derrière

ji par re : de derrière

2) l'année passée

parak, f. : soude, f.

parastin (biparêze) : protéger, surveiller, garder

parasû, m. : côte, f.

parazk, f. : garde, f.

parazo, m. : gardien, m.

parçe, m. : morceau, m.

parçe kirin : morceler, déchirer

parçimik, m. : chauve-souris, f.

parêz, f. : jeûne, m.; diète, f.

parêz girtin : jeûner

parêz, m. : petit verger

parêzvan, m. : jardinier, m.

paristin (biparêse) : partager, séparer

parî, m. : morceau, m.

pariyê mihê : végétal

parîk, m. : bouchée, f.

parîn : de l'an passé

parîz, m. : petit verger

parone, m. : taureau de deux ans

paronek, m. : taurillon d'un an

parpar, f. : pourpier, m.

pars, f. : mendicité, f.

parsê kirin : mendier

parsek, m. : mendiant, m.

parsî : parsi

parsker, m. : cf. **parsek**

parsekî, f. : mendicité, f.

parsû, f. : cf. **parasû**

part, f. : tas de trente gerbes de blé

parûşk, m. : baguette, f.

parûşkê kil : baguette à mettre le kohol

parxan, f. : cf. **parasû**

parûxan, f. : cf. **parasû**

parza, f. : vaccin, m.

parza dan : vacciner

parzî, f. : arbre

parzon, f. : sac où l'on met égoutter le lait caillé

pas, f. : jeûne, m.

pas girtin : jeûner

pasaport, f. : passeport, m.

pasiban, m. : gardien, m.

pasibanî, f. : garde, f.

pasotî : gras, -se

paş : après

di vè paşê de : dernièrement

paş ve : en arrière

paşa, m. : pacha, m.

paşagerdani : féodal, -e

paşagerdanîtî, f. : féodalité, f.

paşber, m. : arrière-garde, f.

paşbokî : inverse, à l'envers

paşbokî kişandin : tirer en arrière

paşedîn, f. : rucher, m.

paşerok, f. : médiation, f.; intervention, f.

paşê : après, ensuite

paşgotinî, f. : médisance, f.

paşgotiniya ... kirin : maudire

paşil, f. : espace compris entre les bras et la poitrine

paşî : cf. **paşê**

paşî, f. : dos, m.; derrière, m.

paşiya xwe dan : se retourner, tourner bride

paşîn : suivant, -e; postérieur, -e; dernier, -ère

paşinî : final, -e

paşkê : enfin

paşko : parce que

paşnîvro, f. : après-midi, m.

paşpê : en sens inverse, retourné, -e

paşroj, f. : économies, f. pl.; pécule, f.

paşrojî, f. : économie, f.

paşrojî kirin : économiser

paşşîv, f. : collation servie après le dîner

paştîr : 1) dernier, -ère 2) plus tard, ensuite

paşvanî, f. : cf. **paşgotinî**

paşvanîtî, f. : cf. **paşvanî**

pate, f. : pièce, f.; morceau, m.

pate kirin : raccomoder, souder

patik, f. : le sommet de la tête

patika sto : nuque, f.

patitandin (bipatîtîne) : effriter

patitûn (bipatite) : s'effriter

pato, m. : végétal

pavan, m. : partenaire, m.

pawan, f. : forêt, f.

paxav, f. : scrupule, m.

paxend, m. : rubis, m.

paxil, m. : cf. **paşil**

paxir, m. : cuivre, m.

paxirê zer : laiton, m.

paye, f. : rang, m.; garde, m.

payêtext, f. : capitale, f.

payîn (bipê) : cf. **pan**

payîz, f. : automne, m.

payîza navîn : octobre

payîza paşin : novembre

payîza pêşin : septembre

peçnav, m. : pseudonyme, m.

peçvan, m. : interprète, m.

peçve, f. : traduction, f.

peçve kirin : traduire

peçvezan, m. : cf. **peçvan**

pehin : large, vaste

pehin bûn : s'élargir

lê pehin bûn : prendre position contre

pehinandin (bipehinîne) : élargir, étendre

pehinîn (bipehine) : s'élargir, s'étendre

pehîn, f. : coup de pied

pehîn dan : donner un coup de pied, ruer

pehîz, f. : cf. **payîz**

pehîzok, f. : genre de chanson kurde

pehlewan, m. : héro, m.; champion, m.;
loueur, m.

pehnav, f. : marécage, m.

pehnayî, f. : largeur, f.

pehnî, f. : 1) cf. **pehnayî**; 2) semelle, f.; talon,
m.

pehtin (bipehte) : cuire

pehtî : cuit, -e

pehvan, m. : sentinelle, f.

pehvanî, f. : garde, f.

pejac, f. : sage-femme, f.

pejel, f. : épine, f.; branche sèche brisée

pejin, f. : cf. **pêjin**

pejik, m. : rameau, m.

pejilandin (bipejilîne) : effeuiller

pejilandok, f. : épilatoire

pejink, m. : brindille de bois

pejiqandin (bipejiqîne) : faire jaillir

pejiqîn (bipejiqe) : rejaillir, éclabousser

pejqa : excitant, -e

pekandin (bipekîne) : mettre en fuite

pekîn (bipeke) : s'enfuir

pel, f. : chance, f.

pel, m. : braise, f.

pel, m. : feuille, f.

pelandin (bipelîne) : tâter, caresser

pelate, f. : masse, f.

pelateman, f. : assemblée, f.

pelaxtin (bipelêxe) : écraser, insulter

pelçimok, f. : chauve-souris, f.

pelçiqandin (bipelçiqîne) : cf. **pelaxtin**

pelçiqîn (bipelçiqe) : s'écraser

peldank, f. : portefeuille, m.

pele, f. : plateau de balance

pelgir, m. : pincettes, f. pl.

pelhewêş, f. : végétal

pelhûrik, m. : jeu de cartes

pelik, f. : cendrier, m.

pelikîn (bipelike) : 1) marcher à quatre pattes

2) se recroqueviller

pelisandin (bipelisîne) : 1) froisser 2) cf.

melisandin

pelisîn (bipelise) : 1) se froisser 2) cf. **melisîn**

pelîşandin (bipelîşîne) : disperser

pelîşîn (bipelîşe) : se disperser

pelixandin (bipelixîne) : cf. **pelaxtin**

pelixîn (bipelixe) : cf. **pelçiqîn**

pelise, f. : butin, m.

pelk, m. : 1) pétale, m. 2) vêtement, m.

- pelm**, f. : malédiction, f.
pelo, f. : jeu du bâtonnet
peloxte, f. : brandon, m.
pelûl, f. : bouillie, f.
pembû, m. : coton, m.
pemtî, m. : bouillie de blé vert
pemû, m. : cf. **pembû**
penah, f. : abri, m.; refuge, m.
penbe : rose (couleur)
penc, f. : patte, f.
bin penc ... kirin : opprimer
pencegoşt, m. : mou, m.
pencere, f. : fenêtre, f.
penceşêr, f. : anthrax, m.
pend, f. : conseil, m.
pend dan : conseiller
peng : stagnant, -e
pengan (bipenge) : cf. **pengihîn**
pengav, f. : marais, m.
pengihîn (bipengihe) : 1) stagner, croupir
 2) s'enorgueillir
pengir : imperméable
pengizin (bipengize) : ricocher
penîr, m. : fromage, m.
penîrê jaiî : fromage aux herbes
penîrê kesidandî : fromage conservé
 dans de l'eau salée
penîrok, f. : végétal
penpûle, f. : papillon, m.
penqinot, f. : billet de banque
peperik, f. : mirage, m.
pepik, m. : pied de mouton, de chèvre etc.
pepirk, f. : cf. **peperik**
pepûk : misérable, pitoyable
pepûk, f. : coucou, m.
pepûle, f. : cf. **penpûle**
peqandin (bipeqîne) : cf. **teqandin**
peqijok, f. : bulle, f.; ampoule, f.
peqîn (bipeqe) cf. **teqîn**
peqqeqok, f. : cf. **peqijok**
per, m. : plume, f.
peransû, f. : cf. **parasû**
perçe, f. : cf. **parçe**
perçem, f. : cheveux coupés à la chien
perçifandin (biperçifîne) : gonfler
perçifin (biperçife) : se gonfler
perçinandin (biperçinîne) : river
perçiqandin (biperçiqîne) : écraser, fouler
perçiqîn (biperçiqe) : être écrasé, foulé
perçivandin (biperçivîne) : fendre
perçivîn (biperçive) : se fendre
perçin, m. : pincette de bois
perde, f. : 1) rideau, m. 2) position, f. (musique)
perdedar, m. : domestique chargé des rideaux
perdeketî : endeuillé, -e
perdekule, f. : moustiquaire, f.
pere, m. : 1) para, m. 2) argent, m.
pere lê dan : battre monnaie
perecong, f. : lutte, f.
perecongî, f. : lutte, f.
perecongî kirin : lutter
perek, f. : eau gazeuse
perend, m. : grain de l'acier
perendar : bon (acier)
pereng, m. : braise, f.
perengê avê (*)
perespan, f. : pièce, f.
perespan kirin : rapiécer
perespandin (biperespîne) : rapiécer
pergal, f. : famille, f.; maison, f.
pergar, f. : compas, m.
pergihandin (bipergihîne) : ramasser

(*) Celadet Bedirxanî menaya "perengê avê" nênuşt.

pergîhîn (biperghihe) : être ramassé
pergî : qui rencontre
pergî ... bûn : rencontrer
pergîn, f. : rencontre, f.
pergîna ... çûn : aller à la rencontre de
perifin (biperife) : arriver à maturité
perik, f. : petite plume
peritandin (biperitîne) : plumer
peritî : déguenillé
peritîn (biperite) : perdre ses plumes, ses poils, etc.
perixandin (biperixîne) : démolir, anéantir
perixîn (biperixe) : 1) s'effondrer, s'anéantir
 2) baraquier (chameau)
perî, m. : barbe, f. (blé)
perî, f. : péri, f.
perîcar : souvent
perîmêrg, m. : démon, m.; esprit, m.
perîreşk, m. : cf. **perîmêrg**
perîreş : variété de blé
perîrû : beau, belle
perîşan : misérable
perîşanî, f. : misère, f.; pauvreté, f.
perîtang, f. : papillon, m.
pernisandin (bipernisîne) : réduire à la misère
pernisîn (bipernise) : être dans la misère
peroş, f. : envie, f.
peroşedil : envieux, -se
perperîk, f. : papillon, m.
perpitandin (biperpitîne) : tordre
perpitîn (biperpîte) : se débattre, se tordre
persîv, f. : rhume, m.
bi persivê ketin : s'enrhumer
pertal, m. : effets, m. pl.
pertav, f. : fièvre, f.
perû, f. : cadeau, m.
perûpê, m. : marmot, m.
perwane, f. : papillon, m.

Perwîn, f. : les Pléiades
pesar, f. : flanc, m.; côté, m.; môle, m.
pesin, m. : éloge, m.
pesin dan : faire l'éloge de, vanter
pesnê xwe dan : se vanter
ji pesna xeber dan : parler en dormant
pesnoyî : vantard
pestewan, f. : passeport, m.
pestewelat, f. : genre de chanson kurde
pesxel : comique, bouffon
pesxeli, f. : comique, m.
peşilandin (bipeşilîne) : disperser
peşilîn (bipeşile) : se disperser
peşîman : cf. **poşman**
peşîmanî, f. : cf. **poşmanî**
peşk, f. : 1) étincelle, f.
hevîrê peşkê : pile ou face
 2) goutte, f.
peşokan, f. : émotion, f.
petate, f. : pomme de terre, f.
petîx, m. : melon, m.
petrik, m. : patriarche, m.
petrikî, f. : patriarcat, m.
pev : contraction de **bi hev**
pev çûn, pev ketin : cf. **bi hev çûn, bi hev ketin**
pevçûn : cf. **bi hev çûn**
pevketin : cf. **bi hev ketin**
pey, m. : pied, m.
pey bi rikêb : prêter
pey dan erdê : insister
pey lê kirin : fouler au pied
pey li erdê kirin : mettre pied à terre
pey jê berdan : laisser, renoncer à
pey : après
pey çûn, pey hatin : suivre, succéder
pey ketin : poursuivre
dan pey : poursuivre
peya, m. : individu, m.; homme, m.

peya bûn : descendre (de cheval)
peyade, m. : fantassin, m.
peyam, f. : nouvelle, f.
peyamber, m. : prophète, m.
peyamberî, f. : don de prophétie
peyar, m. : piéton, m.
peyararî, f. : le fait d'être à pied
bi peyarî çûn : aller à pied
peyda : qui se trouve
peyda bûn : se trouver
peyda kirin : trouver, procurer
peyhatî : cadet, -te
peyiftin (bipeyive) : parler
peyik : avant-bras
peyik : agile
peyivandin (bipeyivîne) : faire parler
peyivîn (bipeyive) : cf. **peyiftin**
peyîv, f. : parler, m.
peyîz, f. : cf. **paîz**
peyk, f. : alerte, f.
peyr, f. : rideau, m.
peyweste, m. ou f. : enfant de sept ans
pez, m. : 1) petit bétail (moutons ou chèvres)
pezê spî ou **pezê mêşinî** : ovins
pezê reş ou **pezê bizinî** : caprins
 2) mouton, m.

Les termes se rapportant aux ovins sont les suivants:

Racez

pezê sor ou **pezê zozanan** : moutons de la montagne (peu estimés)

pezê çavreş, **pezê qergaş**

pezê berazî ou **pezê beriyê** : moutons de la plaine

Pelage

behzî : à la tête isabelle

boz : à tête grise

kevis : à tête jaunâtre
qemer : à tête marron
riser : à tête blanche
sereş : à tête noire
tebeş : avec une liste blanche
tehle : à tête isabelle rayée de noir

Autres particularités

kel : encorné

ker : qui a les oreilles coupées

kerebehzî : qui a la tête isabelle et les oreilles coupées

hewiset : qui a le museau busqué

kur : qui a les orielles taillées à plus de la moitié

kuregemer : qui a la tête marron et les oreilles taillées

qergaş : aux yeux noirs

Âge

emlik : agneau nouveau-né

berx : agneau

havir : agneau d'un an

hogoç : de deux ans

berindir : brebis de deux ans

mazmaz, **xesandî** : bélier de deux ans

beran : bélier

mih : brebis, f.

Les termes se rapportant aux caprins sont les suivants:

Races

hît : ordinarie

çûr : angore

dûqor : croisé de **hît** et de **çûr**

serpûrt : produit de croisement, poil raide et gris sombre

Pelage

ask : fauve et zébré
çal : le front blanc
hemis : entièrement blanc
heftreng : tacheté
hoş : au poitrail luisant et tacheté
hever : blanc et noir
şan : à tête rousse
ximor : à tête jaune-roux
zeng : les oreilles et le museau d'un blanc
 laitoux

Autres particularités

bel : les oreilles pointues
gokefçik : qui a des oreilles longues,
 larges, pointues et profondes
kir : qui a des oreilles courtes et ramassées

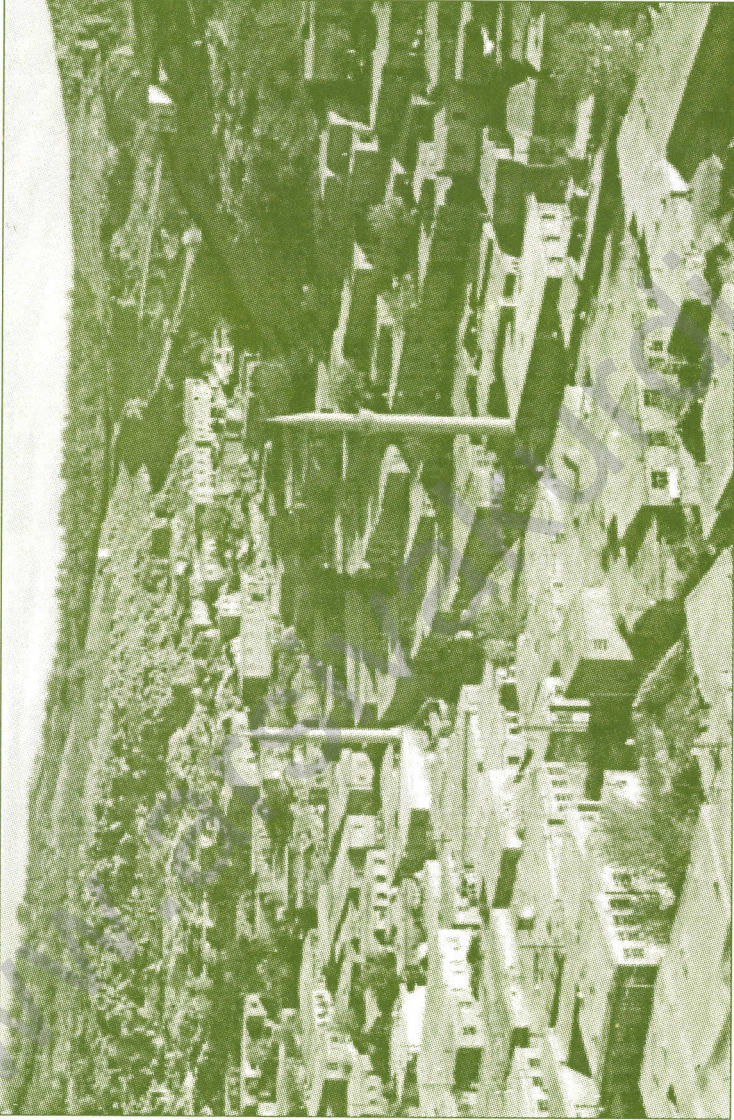
kol : sans cornes
loş : aux oreilles longues

Âge

karê şemze : chevreau nouveau-né
kar : chevreau
gışk : bouc d'un an
hevûrî : de deux ans
tiştîr : de deux ans
bizastîr : de trois ans
bizatîştîr : de trois ans
çar berî : chèvre de quatre ans
pêncberî : de cinq ans
nêrî : bouc
bizin : chèvre

ALFABE

	Kirmanckî (Zazakî)	Tirkî
A a	adir, asin, Almanya	adam, at
B b	bira, ban, Bidlîs	büyük, bir
C c	ca, cêr, cor	can, cadde
Ç ç	çim, Çewlig, Çemişgezek	çocuk, çöp
D d	dest, Diyarbekir, Dêrsim	dal, dayı
E e	ez, Erzingan, Erzirom	el, eldiven
Ê ê	êrxat, êlçî, êqbal	-
F f	fek, fariskî, Fransa	fare, fıstık
G g	ga, giran, Gimgin	göl, güven
H h	her, heş, Hollanda	hemen, hava
Î i	bin, kirmanc, solin	ısırmak, ışık
Î î	îsot, İran, İtalya	iş, it
J j	jêhat, jan, Japonya	jandarma, jimnastik
K k	kitab, kar, Kurdîstan	kalkan, küçük
L l	lal, lazut, Licê	limon, leke
M m	ma, mase, Mûş	mavi, maya
N n	nan, newe	ne, neden
O o	of, oda, ordu	olmak, odun
P p	payîz, Pîran, Pali	parmak, pınar
Q q	qeleme, qumaş, Qıbrıs	-
R r	rind, radyo, Riha	resim, rüzgar
S s	sipî, simer, Sêwregi	serin, sarı, süs
Ş ş	şima, şeş, şaş	şişirmek, şişman
T t	ti, tarîx, Tırkiya	tatlı, tavşan
U u	utî, uca, ucret	ütü, ücret
Û û	ûsul, Ûrris, Ûrrim	uzak, unutmak
V v	verg, velg, vate	var, ver
W w	wisar, weş, welat	-
X x	xirab, Xarpêt, xurbet	-
Y y	yaban, yar, yadîgar	yayla, yol
Z z	zaf, zerd, zaza	zeybek, zavallı

Přiran